

OSMANLI ÂDET, MERASİM ve TABİRLERİ

ÂDÂT VE MERÂSİM-İ KADÎME, TABÎRÂT VE
MUÂMELÂT-I KAVMÎYYE-İ OSMÂNÎYYE

Abdülaziz Bey

Hazırlayanlar

Prof. Dr. Kâzım Arısan

Duygu Arısan Günay

YAYIN NU: 1898
KÜLTÜR SERİSİ: 1043

T.C. KÜLTÜR ve TURİZM BAKANLIĞI
SERTİFİKA NUMARASI: 49269

ISBN: 978-625-408-428-7

www.otuken.com.tr | otuken@otuken.com.tr

1. Basım: Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 1995
Ötüken Neşriyat'ta **1. Basım, 2023**

ÖTÜKEN NEŞRİYAT A.Ş.®

İstiklâl Cad. Ankara Han 65/3 • 34433 Beyoğlu-İstanbul
Tel: (0212) 251 03 50 • (0212) 293 88 71 - Faks: (0212) 251 00 12

Editör: Oğuzhan Murat Öztürk

Dizin Editörü: Merve Nur Tunç

Son Okuma: Mehmet Bilal Yamak

Kapak Tasarımı: Mahmut Doğan

Dizgi-Tertip: GNG Tanıtım

Kapak Baskısı: Pelikan Basım

Baskı ve Cilt: VİZYON BASIMEVİ KAĞITÇILIK
MATBAACILIK VE YAY. SAN. TİC. LTD. ŞTİ.
Beylikdüzü O.S.B Mah. Orkide Cad. No:1/Z
Beylikdüzü/İSTANBUL Tel: (0212) 671 61 51
Sertifika No: 52098

Kitabın bütün yayın hakları Ötüken Neşriyat A.Ş.'ye aittir.
Yayınevinden yazılı izin alınmadan, kaynağın açıkça belirtildiği akademik
çalışmalar ve tanıtım faaliyetleri haricinde, kısmen veya tamamen alıntı
yapılamaz; hiçbir matbu ve dijital ortamda kopya edilemez, çoğaltılamaz
ve yayımlanamaz.

Prof. Dr. Kâzım Arısan: 1909 yılında Isparta’da doğdu. Askeri Tıbbiye’yi 1935’te bitirerek askeri hekim oldu. Gülhane Askeri Tıp Akademisi’nde Kadın ve Doğum Hastalıkları ihtisası yaptı. 1946’da doçent oldu. 1949’da İstanbul Üniversitesi Tıp Fakültesinde göreve başladı. 1964’te profesör oldu. 1980’de emekliye ayrıldığında klinik direktörlüğü görevini yapıyordu. 1994 yılında vefat etti.

Başlıca Eserleri: *Propedötik*, 1953 (N. Erez ve E. Yenen ile); *Doğum Bilgisi*, 1955 (N. Erez ve E. Yenen ile); *Doğum ve Jinekoloji’de Su ve Elektrolit Metabolizması Bozuklukları*, 1961; *Jinekoloji*, 1964 (E. Yenen ve S. Mostar ile); *Öğrenci Hareketlerinin Bilimsel Yönden Araştırılması*, 1970 (H. Altuğ, Ö. Köknel, N. Saran ile); *Kadın-Doğum Kliniği Tarihi*, 1973 (F. İnanc ile); “Canlılarda Nüfus Planlaması”, *Sosyal Sorunlar ve Eğitimle İlgili Konferanslar*, 1974: 28-35; *Doğum Bilgisi*, 1978, 1984, 1989; *Kadın Hastalıkları*, 1983, 1986, 1991; “Doğum Yardımının Dünyü, Bugünü ve Bizde Ev-Saray Doğumlarıyla İlgili Gelenekler”, *İstanbul Tıp Fakültesi Mecmuası* 43, *Supplementum* 85, 1980: 1-76. “Doğum ve Kadın Hastalıklarının Türk Tababet Tarihindeki Yeri, Anadolu’da Doğumla İlgili Tıbbi Folklor”, *I. Uluslararası Türk İslam Bilim ve Teknoloji Tarihi Kongresi İTÜ 14-18 Eylül 1981*: 149-211; “The Great Turkish Physician Sherafeddin Sabunjuoğlu of Amasya (787 A. H./1395 A. D.)” *International Conference on Science in Islamic Polity*, İslamabad 1983: 89-99; “Osmanlılar Dönemi’nde Ebeler”, *Dünyada ve Türkiye’de Tıp Dallarında 1850 Yılından Sonraki İlerlemelerin Tarihçesi*, ed. Ekrem Kadri Unat, Cerrahpaşa Tıp Fakültesi Vakfı Yayınları 4, İstanbul, 1988: 10-18; *Propedötik: Kadın-Doğum*, 1993, 1997.

Hekimliği yanında suluboya resim sanatçısı olarak da ün yapmıştır. Üyesi olduğu Türkiye Sulu Boya Ressamları Grubu’nun sergilerine katılmış, ayrıca yedi kişisel sergi açmış, 1968’de Washington’da düzenlenen doktor ressamlar yarışmasında birincilik ödülü kazanmıştır. Resimlerinin önemli bir bölümü son yıllarda yayınlanmıştır. (*Doktor-Ressam, Kâzım Arısan*, İstanbul, Turing Yayınları, 2018.)

Duygu Arısan Günay: 1943’te Ankara’da doğdu. İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Prehistorya Bölümü’nü bitirdi. 1967-68 yıllarında İstanbul Arkeoloji Müzeleri’nde; 1970-75’te İstanbul-Chicago Üniversiteleri Güneydoğu Anadolu Tarih Öncesi Araştırmaları Projesi ve ODTÜ Keban Projesi’nde; 1975-84’te ODTÜ Tarihi Eserleri Kurtarma, Değerlendirme, Araştırma Merkezi’nde editör olarak görev yaptı; Avrupa Konseyi 18. Sanat Sergisi’nde; 1985-88 yıllarında İstanbul Restorasyon ve Konservasyon Merkez Laboratuvarı Müdürlüğü’nde, 1988-91 arasında İstanbul Arkeoloji Müzeleri Yeni Teşhir ve Tanzim Projesi’nde araştırmacı olarak çalıştı; 1991’den 2008’e kadar asli görev yeri olan Restorasyon ve Konservasyon Merkez Laboratuvarı’nda çalışmalarını sürdürdü.

1964-66, 1968’de İstanbul-Chicago Üniversiteleri Güneydoğu Anadolu Yüzey Araştırması ile Çayönü, Urfa Söğüt Tarlası ve Biriz Mezarlığı kazıları, 1967 Boğazköy, 1972 Keban Projesi Yeniköy Höyüğü kazılarına katıldı.

Yayınları: (Tamamlayan ve yayına hazırlayan olarak). Koşay, H. Z. *Pulur: Etnografya ve Folklor Araştırmaları*, 1977; *Keban Baraj Gölü Yöresi Halkbilim Araştırmaları*, 1980. R. Whallon ile: “Araştırma Bölgesinde Daha Önce Yapılmış İncelemeler ve Geziler”, *İstanbul-Chicago Üniversiteleri Karma Projesi: Güneydoğu Anadolu Tarihöncesi Araştırmaları I*, 1980:83-98; E. Uzunoglu, Ç. Girgin, S. Baykan ile: “Tarihöncesi, Hitit”, *Anadolu Medeniyetleri I: Hitit, İlk Demir Çağı*, 1983; “İstanbul Arkeoloji Müzeleri Arşivi’nden Schliemann’ın Bir Mektubu”, *Karatepe’deki Işık: Halet Çambel’e Sunulan Yazılar*, G. Arsebük, M. Mellink, W. Schirmer (yay. haz.), İstanbul, Ege Yayınları, 1998, s. 55-70.

YAYINA HAZIRLAYANLARIN ÖN SÖZÜ

Abdülaziz ibn Cemaleddin'in Âdât ve Merâsim-i Kadîme, Tabîrât ve Muâmelât-ı Kavmiyye-i Osmâniyye (Eski Osmanlı Âdetleri, Merasimleri, Tabirleri ve Davranışları) adını verdiği notları, eski yazıyla ve gününün dilinde 14 defterlik bir müsvedde el yazması olarak elimize ulaşmıştır. Eserde son dönem Osmanlı toplumunun günlük ve törensel yaşamı, gelenek ve görenekleri, inançları, çeşitli davranış biçimleri, giyim kuşamı, evleri ve bahçeleri, seyirlik oyunları kapsamlı bir biçimde incelenmiş, eğitim, sağlık gibi konular da ele alınmış, ekonomi ve sanatına değinilmiş, eski terimlere, deyim ve benzeri kalıplaşmış sözlere geniş yer verilmiştir. Bu konularla ilgili tüm ayrıntılar daha eski bilgiler de katılarak yaşanıldığı zamanda ve yazarın üstün gözlem yeteneğiyle kaleme alınmıştır. Osmanlının son dönemine ait ve belirttiğimiz konularda bu denli ayrıntıları içeren birinci elden kaynakların ne kadar az olduğu göz önüne alınacak olursa, eserin -özellikle Türk halkbilimi için- nasıl bir boşluğu dolduracağı daha iyi anlaşılır.

Eserin yazıldığı dönem

Doğumu 1850, ölümü 1918 olan yazar şu padişahların saltanatını yaşamıştır: Abdülmecid (1839-1861) zamanında yazar 1-11 yaşlarında; Abdülaziz (1861-1876) zamanında 11-26 yaşlarında; V. Murad (1876) zamanında 26 yaşlarında; II. Abdülhamid (1876-1909) zamanında 26-59 yaşlarında; Mehmed Reşad (1909-1918) zamanında 59-68 yaşlarındadır. Dolayısıyla yazarın en çok son iki padişah dönemini çok iyi hatırladığını, daha önceki dönemler hakkında da daha yaşlılardan bilgi edindiğini söyleyebiliriz.

Yazarın hazırladığı müsveddenin hangi tarihte ele alındığına dair kesin bir bilgi yoktur. Ancak notlarda geçen “Yüz yıldır odanın kapıya karşı gelen duvarına sedir, diğer duvarlarının önüne kanepe ve koltuk konmakta. Bu değişiklik II. Mahmud [1808-1839] tahta çıktıktan biraz sonra olur” ifadesinden bu notları 1910’lu yıllarda kaleme aldığını varsayabiliriz. Ayrıca yazar ön sözünde “Türk Ocağı, Türk Yurdu, Türk Derneği adıyla kurulacak yerlerde...” demekle bu kurumların henüz kurulmakta olduğunu belirtmektedir. Türk Ocağı 1912 yılında çalışmaya başlamış ve görüşlerini *Türk Yurdu* dergisinde yansıtmıştır. O zaman yazarın eserini bu yıllarda tamamladığını söyleyebiliriz. Bunun dışında yaşadığı zamana işaret olabilecek bir cümleye rastlanmamıştır. Bütün gözlemler kendini ve zamanı soyutlayarak verilmiştir. En çok kullandığı “evail-i asırda” (yüzyılın başında) sözcükleriyle verdiği bilgileri Hicri 1300 yılının başlarına (M. 1883) ait olarak kabul etmek doğru olur. Kendisi o zamanlar 33 yaşlarındadır.

Dönemin diğer tanıkları

Yaşadıklarını, gördüklerini ayrıntılara girerek anlatırken yazar, kendi zamanından önceye ait, duyduğu ya da okuduğu bazı bilgileri de yer yer eklemiştir. Örneğin nakkaşları anlatırken 16. yüzyıla kadar geri gitmekte, o zamanın nakkaş adlarını vermektedir. Ancak bunları yazarken çoğu kez kendi görmüş, yaşamış gibi bir ifade kullanmakta, herhangi bir kaynak belirtmemektedir. Nakkaş adları gibi örneğin müzisyen, köçek ve köçek kolları adlarıyla bunları sayarken izlediği sıranın Evliya Çelebi ile hemen hemen aynı olması, yararlandığı kaynaklardan birinin Evliya Çelebi Seyahatnamesi olduğunu gösterir. Sadece metnin bir yerinde, adlarını vermemekle birlikte kendinden önce yazılmış bazı risalelerden yararlandığını söylemektedir.

Aynı anlatım biçimi Balıkhane Nazırı olarak anılan Ali Rıza Bey'in yazılarında da izlenmektedir. Ali Rıza Bey (1845?-1926) de 19. yüzyıl ikinci yarısı ve 20. yüzyıl başı İstanbul'unu yansıtan yazılarında¹ Abdülaziz Bey gibi kendisi yaşamış ve tanık olmuşçasına daha eskiye ait bilgilere yer vermiştir. Her iki yazarın ele aldıkları konular, aktardıkları bilgiler zaman zaman büyük benzerlikler gösterir. Metinde bu noktalara alt yazılarda dikkat çekilmiştir. Belki bu konularda her ikisi de ortak bazı kaynakları kullanmış olabilirler. Abdülaziz Bey'le aynı kuşaktan olan bir başka yazar da Leyla Saz'dır (1850-1936).² Ömrünün büyük bir bölümü padişah ve sultan saraylarında geçen, yazarlığı yanı sıra şair, besteci ve müzisyen olan Leyla Saz, anılarında ağırlıklı olarak saray çevresini ve haremi konu almış olmakla beraber saray dışına da çıkarak 19. yüzyılda kadının hayatına değinirken konakları, yalıları, evleri, Osmanlı toplum hayatıyla ilgili çeşitli gelenek ve görenekleri de anlatmıştır. Böylece Abdülaziz Bey'le birçok ortak konuya girmiş, tanıklıklarındaki benzerlikler ya da değişik yönler tarafımızdan yeri geldikçe yine alt yazılarda belirtilmiştir.

Abdülaziz Bey'in ele aldığı konularla ilgili ulaşılabilen belli başlı kaynaklar daha fazla bilgi sahibi olmak isteyen okuyucuya yardımcı olmak amacıyla alt yazılarda verilmiştir. Ancak pek çok konu ayrı uzmanlık dallarını ilgilendirdiğinden her konu hakkında kaynak taraması yapılmamış, ayrıca bu çaba da amaçlanmamıştır.

Editör olarak neler yaptık

Başlıca amacımız eseri sadeleştirerek günümüz yazısına kazandırmaktı. Ancak eser müsvedde halinde elimize geçtiğinden bir editör gibi davranmak zorunda kaldık. Editör olarak esere yaptığımız müdahaleler aşağıdadır:

Yazarın bu zengin içerikli çalışmasını kaleme alırken kent monografisi kalıpları içinde halkbilim konularına oldukça uygun bir sıradüzeni izlemesi dikkat çekicidir. Biz de yayına hazırlarken bu sıralamaya büyük ölçüde uyduk; ancak çok sayıda başlıkları 17 ana başlık altında topladık. Bazı konuları ise daha iyi anlaşılması için alt başlıklara böldük.

¹ Ali Rıza Bey bu yazılarını "On Üçüncü Asr-ı Hicride İstanbul" başlığı altında 1921-1922 yıllarında aralıklarla *Alemdar* ve *Peyam-ı Sabah* gazetelerinde eski harflerle yayınlamıştır (1921'de Abdülaziz Bey artık hayatta değildir). Bu yazıların bir bölümü Niyazi Ahmed Banoğlu tarafından sadeleştirilerek *Bir Zamanlar İstanbul* adıyla Tercüman 1001 Temel Eser dizisinde kitap olarak çıkmıştır.

² Leyla Saz'ın anıları 1921-1922 yılları arasında *Vakit* ve *İleri* gazetelerinde yayınlanmıştır. Fransızca, Almanca ve Çekçeye çevrilen bu anılar, Sadi Borak tarafından düzenlenerek *Harem'in İç Yüzü* adı altında Milliyet Yayınları arasında 1975'te çıkmıştır.

Yazarın kendisi tarafından verilen konu başlıklarını korumakla birlikte çok uzun, birkaç satır tutan başlıkları kısalttık, gerektiğinde uzun başlık cümlelerini konuların giriş paragraflarına aktardık.

Bazı bölümlerde art arda gelişigüzel sıralanmış, mantıklı bir akışı olmayan bilgileri, paragraf veya cümleleri öne arkaya alarak yeniden düzenledik.

Defterlerde yazılı olanlar dışında ayrı ayrı yapraklara, küçücük kâğıtlara yazılı notları da uygun yerlere yerleştirdik, hepsini değerlendirmeye çalıştık.

İki kez ele alınıp ayrı ayrı yerlerde verilmiş bilgileri karşılaştırıp birleştirdik; yazılış zamanına göre farklı ve bazen çelişkili olan bilgileri ise altyazılarda belirttik.

Konuların zenginliği nedeniyle aynı türden bilgilerin başka başka bölümlerde yer alması dolayısıyla metin içinde göndermeler yaparak bu bilgilere okuyucunun kolay ulaşmasına ve birleştirmesine çalıştık.

Yazarın kendisi çok az açıklama notu kullanmış; bunları “yazarın notu” ifadesiyle belirttik. Bunun dışındaki bütün altyazılar bize aittir. Bunların sayısı çok fazla olduğundan her birine “yayına hazırlayanın notu” ibaresi konulmamış, ancak yazarın notuna bir ilave yapıldığında “yay. haz. notu” kısaltması kullanılmıştır.

Eserin daha yararlı ve kolay kullanılabilir olması için terim ve deyimlerle, kimi sözcüklerin yer aldığı bir sözlük hazırladık.

Eserle birlikte bize ulaşan 60 kadar kartpostalın çoğu bilinen resimler olduğundan basılmasından vazgeçildi.

Yazarın çalışma biçimi

Eserinde anlattığı İstanbul yaşamı, ağırlıklı olarak, kendisinin de üyesi olduğu Osmanlı yüksek tabakasının günlük ve törensel yaşamıdır. Konak ve yalılardaki debdeb, görkem sık sık gözler önüne serilmiş olmakla beraber yüksek tabakanın dışında kalan toplumun çeşitli kesimleri de ele alınmış, sıradan gündelik yaşamın pek çok yönüne değinilmiştir.

Yazar eserini 13.5x18 cm boyutlarında 14 deftere yazmış, ayrıca bazı ufak kâğıtlara notlar almıştır. Yazarın ilk bölümlerini gözden geçirip, özenli bir yazıyla iyi cins kâğıtlı deftere temize çektiği olağanüstü kapsamlı bu çalışmayı daha sonra bir an önce bitirme kaygısıyla acele ettiği sezilmektedir. O nedenle büyük bir bölümünü tekrar gözden geçirememiş, çoğunu müsvedde halinde bırakmıştır. Elimize geçen bir müsveddeden anladığımıza göre temize çektiği kısımların üstünü çizmiş ve not düşmüştür.³

Yazarın dil ve ifadesine editörün müdahalesi

Yazarın özellikle yeniden gözden geçiremediği bölümlerde tekrarlar, gereksiz uzatmalar ve ifade bozukluklarına rastlanmaktadır. Eserde yer yer ağdalı bir Osmanlıca yanında (örneğin kitaba olduğu gibi aldığımız yazarın ön sözü) sade bir ifade biçimi de izlenmekte, kitaba neredeyse kelimesi kelimesine aynen aktardığımız bölümler böyle oluşmaktadır (örneğin “Nezaket, Terbiye ve İyi İlişkilere Aykırı Hareketler” “Tabirler”

³ Bu müsveddeden biri esnaflar, diğeri sıbyan mektepleri hakkındadır. Notta ise “İşbu makalat çekme başka bir kâğıda yazılmış olduğundan hîn-i tebyizde inşallah oradan alınarak yazılacaktır” (Buradaki yazılar başka bir kâğıda geçirilmiş olduğundan temize çekilirken inşallah oradan alınarak yazılacaktır) demektedir.

“Lohusa Hamamı ile İlgili Açıklamalar”). Bazen de aynı kavramı bir yerde Osmanlıca başka bir yerde Türkçe olarak yazmaktadır (kızı, kerimesi gibi). Yazar süslü ifadelerden hoşlanmakta, anlattıklarını güçlendirmek için aynı anlama gelen kelimeleri art arda kullanarak cümleleri uzatmaktadır. Bir sayfaya varan cümlelere sık rastlanmaktadır.

Yazarın ifadesi genellikle tarafımızdan sadeleştirilmiş, çok uzun cümleler bölünecek rahat anlaşılabilir bir duruma getirilmiştir. Bu sadeleştirme sırasında kendisinin kullandığı kelimelerin kullanılmasına özen gösterilmiş, özellikle terim, deyim niteliğinde olanların çoğu yazar tarafından da parantez içinde verildiğinden olduğu gibi korunmuş, ancak italik olarak yazılarak göze çarpması sağlanmıştır.⁴ Ön sözde ise yazarın ağır ifadesini yansıtabilmek için cümleleri kısaltılmaksızın genellikle kelime kelime çeviri yoluna gidilmiştir. Sadeleştirmede ölçüt olarak yazarın yalın olarak kaleme aldığı yerler seçilmiştir. Bir diğer ölçüt ise yazarla çağdaş olan büyük dilci Şemsettin Sami’nin (1850-1904) *Kâmûs-ı Türkî*’si olmuştur. Bu sözlükte yer almayan daha yeni sözcükler mümkün olduğunca kullanılmamıştır.

Yazar terim ve deyimlerin yanı sıra anlattığı konu ile ilgili anahtar sözcük niteliğinde olanları da yine parantez içinde belirtmiştir. Yer adlarını, kişi adlarını, kitap adlarını da hep parantez içinde vermiştir. Terim ve deyim niteliğindeki sözcük ve ifadelerin fazlalığı dolayısıyla metnin görsel olarak fazla karışık olmasını önlemek, terim ve deyimlerin daha iyi ortaya çıkmasını sağlamak üzere anahtar sözcük niteliğinde olanları (örneğin ikram edilen yemekleri sayarken parantez içinde yazılan pilav, hoşaf gibi kelimeler) farklı yazım biçimiyle belirtmekten kaçınılmıştır.

Terim, deyim niteliğinde olmayan ancak yazarın döneminin dil özelliklerini yansıtan, özellikle anlatılan konularla bütünleşen sözcükler olduğu gibi korunmuş, ilk geçtiği yerde alt yazıda açıklanmıştır (“ekâbir”, “vüzerâ”, “küberâ”, “elvan”, “musanna”, “tezyin” gibi). Çok yaygın olarak kullanılanlar ise ayrıca arkada sözlükte verilmiştir.

Bazı sözcükler ise dönemin yazım ve kullanım biçimiyle bırakılmıştır, örneğin havlu (avlu), nerdüban (merdiven), mıkraz (makas). Ayrıca bugün ses uyumuna göre değişmiş bazı kelimelerin de o günkü kullanımı korunmuştur, örneğin lohusa (bugün: loğusa), eğer (bugün: eyer) gibi.

Yazar bazı yerlerde geniş zaman bazı bölümlerde di’li geçmiş zaman kullanmaktadır, örneğin tüccar, esnaf ve sanatkârların bulunduğu yerleri, hanları yazarken dili geçmiş zaman kullanmıştır. Oysa bugün bile çoğu aynı adlarla anılmaktadır.

Bazı terim ve sözcüklerin metnin değişik yerlerinde farklı yazıldığı izlenmektedir. Bu gibi durumlarda biri parantez içinde olmak üzere her iki yazım biçimi de verilmiştir, örneğin sakankur (sekenkur), taye (daye) gibi.

Zaman zaman da düşük cümle ve kötü ifadelerle karşılaşılmaktadır, örneğin: “Çocuklar bir takımına dahi söylenen ninniler oldukça mevzun söz iltizamiyle söylenmeyecek onu uyutacak bir sesle ninni söylemek dahi bir ekseriyet derecesinde olup ve o yoldaki teganniler de şu suretle söylenmekte bulunmuş idi.”

Okunmasında tereddüte düştüğümüz ya da yazım biçimine göre başka türlü okunması olanaksız olan, ancak yanlış yazıldığından kuşku duyduğumuz sözcükler alt yazıda belirtilmiş ya da yanlarına soru işareti konulmuştur.

⁴ Yayına hazırlayanların uyguladığı bu yöntem, göze çarpması gereken sözcük, terim ve deyimlerin fazlalığı nedeniyle Tarih Vakfı Yurt Yayınları tarafından izlenememiş, yalnız ilk geçtiği yerde italik yazılmıştır.

Metin içinde bir sözcük yanında parantez içinde verdiklerimiz yazarın kendi açıklamasıdır, örneğin kökçü (yani eczacı), ıtriyat satanlar (yani miskici), ince mücellid (yani müzehhip) gibi. Tarafımızdan yapılan tüm açıklamalar ise çoğunlukla altyazı halinde ya da arkada sözlükte verilmiştir.

Teşekkür

Çok kapsamlı ve ele alınması o derece zor ve zaman alıcı olan bu eserin bugünün toplumuna aktarılmasında pek çok kişi çeşitli yardımlarıyla bize katkıda bulundu ve herkes teşvikleriyle destekledi.

Prof. Dr. Kâzım Çeçen bu değerli eseri bize tanıştırdı; merhum Emine Cemile Emhaz aile yadigarı olarak titizlikle sakladığı bu defterlerin topluma kazandırılmasını arzu etti ve sabırla takipçisi oldu ama ne yazık ki yayınlandığını göremedi (ruhu şad olsun); öğretmenini hanımefendiye büyük bir sevgi ve saygıyla bağlı Cavidan Erten, öğretmeninin bu arzusunu sonuna kadar destekledi ve yayınlanması için her türlü hukuki yardımı sağladı; yine aileden Abdülaziz Bey'in yeğeninin eşi Mevhibe Atâ Hanımefendi, Aziz Bey hakkında bilgi ve belgeler sağladı (Aziz Bey'in fotoğrafını da kendisine borçluyuz); eserin diğer varisleri de yayınlanmasını için karşılıksız anlayış ve yardımlarını hiçbir zaman esirgemediler; Orhan Şaik Gökyay, okunması zor sözcüklere yardım ettiği kadar anlamları hakkında da açıklamalarda bulundu ve böyle bir eserin sadeleştirilmesindeki büyük deneyimleriyle hem yol gösterdi hem de bizi denetledi; Muammer Ülker bazı terimlerde bize yardımcı oldu; Kenan Şahinoğlu "Dil ve Çeşitli Terim ve Deyimler" bölümünün bugünkü yazıya aktarılmasında ön çalışmayı yaptı; Yusuf Alpmansü kimi yerlerin okunmasına katkıda bulundu; Dr. Filiz Çağman ve Havva Koç kütüphanelerini ve bilgi birikimlerini içtenlikle bize sundu; Ülkü İzmirilgil eserin tamamlanmasına her zaman destek oldu; son şeklini alana kadar defalarca gözden geçirdiğimiz metni temize çeken Sedef Soylu her santimetrekaresi hieratik'lerle, sapsarı post-it ve rengarenk ataş'larla dolu sayfaları en az iki kez büyük bir titizlik ve doğrulukla, usanmadan yeniden yazdı; Ayşe Özkan, yukarıda adı geçen hieratik, post-it ve ataş'lı açıklamalarımızı dikkatle altyazılara aktardı, Tarih Vakfı'nda Ayşen Anadolu eserin yayımı için büyük sorumluluk aldı, sabır ve anlayış gösterdi; Tarih Vakfı ise kitabın basımı ile bizim on yıl kadar süren vicdan azabımızı rahatlattı; Reha Günay her zaman olduğu gibi bu çalışmaya da her aşamasında emek verdi, özellikle basımının gerçekleşmesini sağladı. Ve Feriha Arısan sabırla bize katlandı. İşte bütün bu kişilere tek tek teşekkür ederken birlikte çalışmaktan da ne kadar mutlu olduğumuzu belirtmek istiyoruz.

Bizim on yıldır her gün okuyup yazdığımız, çalışmadığımız günlerde bile kalben beraber olduğumuz sevgili yazarımız Pertev Paşa hafidi Abdülaziz ibn Cemaleddin, kitabın yayımından sonra toplumun da büyük ilgi ve sevgisini çekecek ve sonsuza kadar aramızda yaşayacaktır. Tanrı rahmetini esirgemesin.

Prof. Dr. Kâzım Arısan
Duygu Arısan Günay
İstanbul, 30 Mayıs 1994

4. BASKIYA SUNUŞ

Eserin ilk baskısı 1995 yılında yapıldı. Daha sonra 2000 yılında ikinci ve 2002 yılında üçüncü baskılarının yapılması Osmanlı yaşamına olan ilgi yanında halkbilim açısından bu dönemle ilgili kapsamlı yayınların pek nadir olduğundandır.

Bu sunuş yazısında kitabın arka planında cereyan eden olaylara bir miktar değinmek istiyorum. Böyle bilimsel bir eserde samimi duygulara yer verdiğim için affınıza sığıyorum. Ama ciddiyet ne kadar güçlü olsa da yaşam o denli karmaşık hislerle dolu.

Abdülaziz Bey'in 14 defter içinde topladığı el yazısı eseri 1900'lü yıllarda kaleme aldığını ancak kaç yıl üzerinde çalıştığını bilmiyoruz. Böyle kapsamlı bir çalışmanın 5-10 yıl içinde bitirilmesi pek olanaklı görünmüyor. Yazar ne yazık ki Osmanlı İmparatorluğu'nun çok zor koşullar içinde kaldığı bir dönemde yaşadığından vefat ettiği 1918 yılına kadar eserinin basılmasına olanak bulamamıştır. Oğlu Nurullah Pertev (1894-1956) bir bibliyograf olduğu halde o da babasının notlarını kitaplaştıramamış görünüyor. Bu müsveddeler sonunda yine aynı aileden Emine Cemile Enhaz Hanım'ın elinde kalmış, o da bir öğretmen olarak notların değerini bilip saklamıştır. Prof.Kazım Çeçen'e değerlendirmesi amacıyla teslim edildiğinde sayın Çeçen bu kadar kapsamlı ama o derece karmaşık notları bu konuda kendisinden çok güvendiği, Osmanlı kültürüyle büyümüş ve diline hakim adaşı Prof. Dr. Kazım Arısan'a teslim etmiştir. Arısan önce kendi kitap çalışmaları nedeniyle ve işin kapsamı itibarıyla notları kabul etmek istemememiş ama bir gün defterleri karıştırırken Abdülaziz Bey'in "Bu kitapta Osmanlılarda uygulanan usul ve adetlerin tümünü yazmak için doğal olarak bir çocuğun doğumundan başlayarak yaşam sürecine ait herşeyin ayrı ayrı anlatılması gerekmiş ve bu nedenle bir çocuğun doğumuyla ilgili usuller ve uygulanan adetlerle başlanmıştır," cümlesini görmüş böylelikle eser kendisi de kadın ve doğum hastalıkları uzmanı olan Arısan'ın dikkatini çekmiş ve okumaya başlamış, gittikçe konuya ilgi duyarak bu zor ve çetrefilli işin içine girmiştir.

Defterleri Prof. Dr. Kazım Arısan'a teslim eden Prof. Dr. Kazım Çeçen, Arısan'ın 1994 yılında vefatının ardından 1997 yılında bu dünyadan ayrıldı. Aynı apartmanda komşu olduklarından pek sık görüşürler, bilgi alışverişi yaparlardı.

Abdülaziz Bey'in belki de ilk müsvedde olarak hazırladığı notlar, elle yazılmış eski harfli metinlerdi. Bazıları defter halinde bazıları da tek tek yaprak veya küçük ilavelerden oluşuyordu. Bu metinleri okumak da eski yazının özelliklerinden dolayı bazı güçlükler gösteriyordu. Arısan, büyük bir sabırla ve heyecanla notları okudu. Osmanlıcadan Türkçeye aktarırken hiçbir kelime atlamadan yazarın üslubunu izledi.

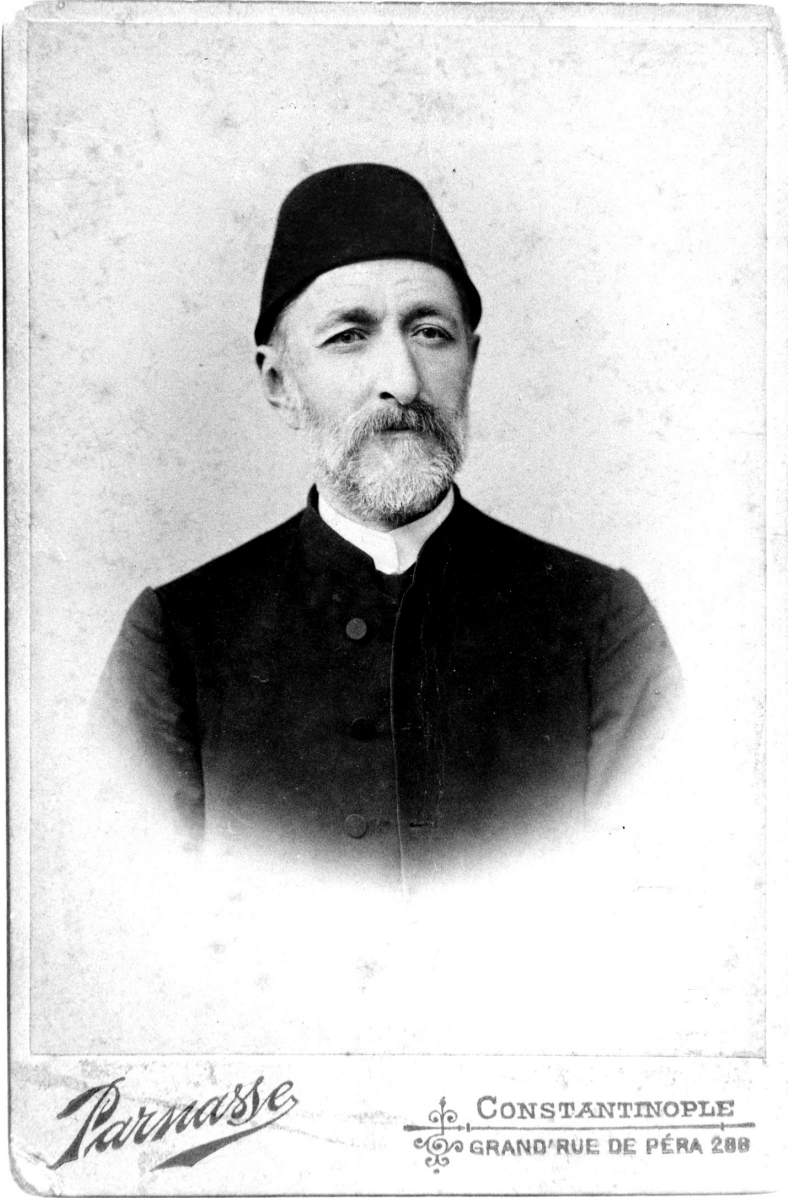
Arkeolog olan kızı Duygu, bu deyim ve isimlerin anlamları bugünkü kuşak tarafından bilinmediğinden, onları pek çok kaynaktan araştırdı, metne müdahale etmeden açıklamalı dipnotlar halinde sundu. Bu konuda deneyimli olan merhum Orhan Şaik Gökyay ile birçok kez yöntem üzerine görüştü. Tabii ki bu araştırmalar kendi resmi çalışma saatleri dışında yer aldığından oldukça uzun zamana tekabül eden on yıl kadar sürdü. Baba Arısan, mesleği icabı pratik bir profesyonel olduğundan bu gecikmeye alışkın değildi. Zaman zaman baba kız arasında sitemler oluştu. Kazım Arısan'ın ciddi bir hastalığa yakalanması aileyi derinden sarstı. Buna en çok üzülen ise Duygu oldu çünkü babasının emekleri somutlaşmamıştı. Bu durumda bir an önce çalışmanın yayınlanması gerekiyordu. Duygu bir yandan hastanede babasına refakat ederken bir yandan da dosyalarla gece gündüz çalışarak noksanları tamamladı. Ben de bir tanıtım yazısı hazırlayarak yayıncı aramaya çabaladım. Tarih Vakfı kitabı yayınlamaya talip oldu. Sayın Çağatay Anadol, hiç tereddüt etmeden onay verdi. Ve Kazım Arısan hasta yatağında yayınevinin hazırladığı sözleşmeyi imzaladı. Bu hepimiz için büyük bir iç ferahlıktı. Ne yazık ki Arısan kitabın bitmiş halini göremedi ama sözleşmeyi imzalaması onun için büyük bir huzur kaynağı olmuştu. İnaniyorum ki bu eseri hazırlayan Abdülaziz Bey o kadar emek verdiği, çağına göre çok ilerici bir anlayışla geniş bir yelpaze içinde topladığı bilgilerin ölümünden 77 yıl sonra kitap haline gelişini çok büyük bir ruh huzuruyla karşılamıştır. Bu huzur her yazar için büyük bir ferahlıktır.

Osmanlı Adet, Merasim ve Tabirleri, yayınlandıktan sonra bibliyograflar hakkında çeşitli yorumlar, eleştiriler yaptılar. Genellikle olumlu olan bu makaleler arasında bu kadar önemli bir eserin bir doktor ve bir arkeolog tarafından edit edilmesini pek yakıştıramayan bir kritik de oldu. Birinci baskıdaki ön sözde eserin yayına nasıl hazırlandığı konusunda yeterli bilgi vardır. Bilimin yolu bellidir ama sınırları değişken olabilir. Yayına hazırlayanlar ülkenin olanakları ölçüsünde hiçbir menfaat beklemeden on yıllarını bu eseri hazırlamaya ayırdılar. Aksi halde bu değerli bilgi yığını kaybolup gidebilirdi. Abdülaziz Bey'in notları ve bütün deyimleri hiçbir değişikliğe uğramadan ve atılmadan kitapta yer alıyor. Bilgisayarın ve internetin henüz kullanılmadığı bir dönemde binlerce özgün terim içeren 600 sayfalık böyle değerli bir kırk anbarı çözümlemek bu gün bile oldukça zahmetlidir. Neyse ki Kazım Arısan'ın zengin kitaplığı hemen el altındaydı. Notların özgün olarak eski yazıyla yayınlanması daha geniş olanaklar gerektirir. Zamanımızda bile o yayıncıyı bulmak pek kolay görünmüyor. Ayrıca o zaman henüz müsvedde halinde, tam olarak sıralanmamış, yüzer gezer notlarla dolu bir metinden kimse yararlanamayacaktı. Kitap, bu gün bütün halkbilim uzmanları, tarihçiler, sosyologlar, sanat tarihçileri, dilbilimciler, diğer sanatçı ve meslek grupları için bir başvuru kitabı olarak önemini koruyor düşüncesindeyim. 2021 yılında Google Akademik'e baktığımda yüzden fazla atıf yapıldığını görüyorum. Bu yayının aynı konudaki diğer yayınlarla beraber Osmanlı halkbiliminin temel bir kaynak kitabı olduğu çok açık belli oluyor. Eseri halk bilimi açısından bilimsel olarak irdeleyen ve önemine değinen makaleler arasında Emine Çakır'ın "Türk Folklor Tarihinde Gizli Kalmış Bir Manifestocu: Abdülaziz Bey ve Kültür Ko-

ruma Yaklaşımı”, <http://www.millifolklor.com> ve Mustafa Gültekin’in “Osmanlı Adet, Merasim ve Tabirleri”, <http://www.millifolklor.com> dikkati çekmektedir.

Başta yazarı Abdülaziz Bey olmak üzere yayını hazırlayanlara ve baskısını sağlayanlara kocaman bir teşekkürü borçlu olduğumuzu sanıyorum.

Reha Günay
Eylül 2021

Abdülaziz Bey.

Abdülaziz Bey'in fotoğrafının arkasına el yazısıyla eklenmiş not:

1319

Şubat 2

Cuma

1321

Zilhicce 4

Arzet bu tasviri Aziz, enzar-ı ehl-i ibrete
Tedric ile koydu felek işte beni bu heyete

ESERİN YAZARI HAKKINDA

İbnü'l-Emin Mahmut Kemal *Son Asır Türk Şairleri* adlı kitabında, eserin yazarı Abdülaziz ibn Cemaleddin hakkında geniş bilgi verir.¹ Önce hayat hikâyesini anlatır, ardından konuşma ustalığını över ve örneklerle şiirlerini inceler. Hazırlamış olduğu eser hakkında da şunları söyler:

“Âdâtı kadimemize dair -münasebet geldikçe- verdiği malumatı zabt ve ahlâfa yadigâr etmesi için de teşvikatta bulunmuştum. Öyle bir eser de yazmağa başlamış ve bazı mebahisini gösterip mütaleamı sormuş idi. Merasim ve Merâsim-i Kadîme, Tabîrât ve Muâmelât-ı Kavmiyye-i Osmâniyye tesmiye ettiği bu eserin bir kısmını Nurullah Bey (Abdülaziz Bey’in oğlu) irae etti.”

Abdülaziz Bey 2 Muharrem 1267 (1850)’de İstanbul’da doğdu.² Babası Umur-ı Mülkiye Nazırı Pertev Paşa’nın oğlu Ahmed Celaleddin’dir. Abdülaziz Bey’in diğer kardeşleri Mazhar ve Mehmet Ata Beyler ile Fatma Hanım’dır. Pertev Paşa’nın (1785-1837) babası Seyyid İbrahim, onun babası Seyyid Mustafa, onun babası Seyyid Hamdullah, onun babası Seyyid Hafız İsa’dır. Soylarının Hazret-i Ali’nin oğlu İmam Muhammed bin Hanefi’ye dayandığı söylenir. Aile Antakya’dan Kırım’a gitmiş ve uzun yıllar Bahçesaray’da yaşadıkdan sonra Sultan I. Abdülhamid döneminde, söylentiye göre sultanın daveti üzerine, Seyyid Hamdullah Efendi zamanında İstanbul’a göç etmiştir. Darıca civarında bir çiftlik satın alarak oraya yerleşmişler ve Pertev Paşa orada doğmuştur. Abdülaziz Bey’in eşinin adı İkbâl, kızının adı Ayşe’dir. Oğlu Nurullah Pertev (Pertevoglu), “Kitabü'l-Kütüb” adıyla çok geniş bir bibliyografya hazırladıysa da basılamamıştır.³ Abdülaziz Bey 27 Rebiulevvel 1337 (1918)’de vefat etti. Damar sertliği ve prostattan rahatsızdı. Üsküdar Selimiye Dergâhı haziresinde babasının kabrine gömüldü.⁴

Abdülaziz Bey, 1285 (1868)’de Babiâli Ahkâm-ı Adliye Riyaseti Mektubî Odası’na (Adliye Yazı İşleri Müdürlüğü) girdi. Bir süre Sadaret Mektubî Kalemî’nde (Sadrazamın özel kalem müdürüne bağlı yazı işleri bürosu) çalıştı. Sonra sırasıyla Meclis-i Mebusan (Millet Meclisi) zabıt kâtipliği, Meclis-i Vükelâ müzakerat zabıt kâtipliği (Bakanlar Kurulu görüşmeleri zabıt katipliği), İane-i Harbiye (Savaş yardımı) Komis-

¹ İbnü'l-Emin Mahmut Kemal İnal, *Son Asır Türk Şairleri*, Türk Tarih Encümeni Külliyyatı, sayı 16, İstanbul, 1930: 44-47.

² a.y.

³ M. Seyfettin Özege, *Bir Bibliyografımız: Nurullah Pertevoglu* (1894-1956), İstanbul, 1957: 5, 6, 13.

⁴ İnal 1930: 45.

yonu, Şura-yı Devlet (Danıştay) Komisyonu, Sicill-i Ahvâl (Devlet memurlarının sicil dairesi) Komisyonu kâtipliği, Evkaf Nezareti Maruzat-ı Mühimme (Önemli dilek ve bilgiler) memuriyeti, Evkaf İdare Meclisi azalığı (1316/1898), Evkaf İdare Meclisi Riyaseti (II. Meşrutiyet’ten sonra, 1908), Emlâk-ı Vakfiye Müdüriyeti, Edirne ve Selanik Vilayetleri Evkaf müfettişliği, İstanbul Vilayeti Tahrir-i Musakkafat Komisyonu memuriyeti görevlerinde bulundu. Maliye Nezareti Arazi-i Mevkufe (Vakıf arazisi) Komisyonu riyasetinden emekli oldu.⁵

Konuşma sanatında çok usta olup çok da konuşurdu. Fakat başkalarını dinlemesini sevmezdi. Bazı eserleri: şiirlerini toplayan büyük bir mecmua, mektup defteri, şiir ve düz yazı biçiminde fıkralar, kendinden önceki ve çağdaşlarının seçilmiş beyitlerini toplayan mecmua, ayrıca “Uluhiyet” (tanrılık), “Nübüvvet” (peygamberlik), “Ruhullah” (İsa peygamber) gibi unvanlarla basılıp sokaklarda dağıtılmış hutbelere karşı bir protesto olan *Hutbelere Hitab ve Cümel-i Hikemiyye-i Azîziyye* (Aziz’in Hikmetli Cümleleri)’den başka *Mücerrebât-ı Muâcelât* (Denenmiş İlaçlar) adında kitapçıkları da vardır. Şiirleri arasında Hazret-i Hüseyin hakkındaki mersiyesi meşhur olmuştur. Diyânet-i Muhammediyye isimli bir esere başlamış ancak bitirememiştir.⁶

⁵ a.e. 45 vd.

⁶ a.y.

İÇİNDEKİLER

MUKADDİME-İ KİTAP / ÖN SÖZ	27
----------------------------------	----

BİR ÇOCUĞUN DOĞUMUNDAN ÖNCE VE SONRA YAPILAN İŞLER VE UYULAN ÂDETLER

Doğum Öncesi.....	37
Doğum Sırası.....	37
Doğum Sonrası.....	38
Ninniler	54
Çocukların Kullandıkları Tabirler	55
Çocuk Tekerlemeleri.....	56
Çocuk Bilmeceleri	58
Çocuk Oyunları	61
Sünnet	62

EĞİTİM

Erkek Çocuklara Lala Tayini	77
Kibarca Mektebe Başlama	79
İstanbul'da Sıbyan Mektepleri Eğitimi	82
Dârü'l-Kurrarlar ve Çocukların Hafızlık Eğitimi.....	86
Çocukların Ketebe Alması.....	89
Kıraat Usulünü Öğrendikten Sonra İlim Tahsili İçin Muallim Tayini.....	93
Dersaadet Medreseleri.....	94
Erkek Çocukların Bir Kaleme Çırağ Edilmesi	101
Erkek Çocukların Bir Tüccar veya Sanatkâr Yanına Verilerek Bir Mesleğe Başlatılması	108
Genç Erkeklerin Sakal Bırakması	112
Kız Çocuklarının Kadın Mekteplerinde Eğitimi	113
Genç Kızların İyi Bir Ev Hanımı Olarak Yetiştirilmesi	115

EVLENME

Evlenecek Gençlere Kız Arama	123
Kızların Görücüye Çıkması	123
Söz Kesme	125
Nişan Takma.....	126
Nikâh Akdi	126
Cihazın Güvey Evine Gönderilmesi ve Yerleştirilmesi	129
Cihaz Takımı.....	130
Gelin İçin Döşenen Odalar	134
Düğün.....	137
Kalfa ve Cariyelerin Evlendirilmesi	147

TİCARET VE SANAT.....	151
İstanbul'da Tüccar, Esnaf ve Sanatkârlar, Bulundukları Yerler.....	153
Bazı Sanat Dalları Hakkında Açıklamalar.....	155
Bedestan Hâceğîleri.....	163
Bazı Yiyecek Ve İçecekler Hakkında Notlar.....	164
İSTANBUL'UN SEMTLERİ VE EVLERİ.....	179
Osmanlı Toplumunun Çeşitli Kesimlerinin Oturduğu Semtler.....	181
Halkın Oturduğu Evler, Bahçeleri, Ev İdaresi ve Günlük Ev Hayatı.....	182
Osmanlı Vüzera, Ekabir ve Ricalinin Konak, Sahilhane ve Bahçeleri.....	186
Konaklardaki Vazifeliler.....	194
Bazı Gündelik Eşyalar.....	217
Sahilhane Bahçeleri.....	231
GIYİM-KUŞAMA DAİR BAZI BİLGİLER.....	239
Kavuklar, Takkeler.....	241
Üste Giyilenler.....	243
İçe Giyilenler.....	243
Halktan Hanımların Ev İç Kıyafeti.....	244
Kuşaklar.....	244
Mendiller.....	244
Enfiye Mendilleri, Enfiyeler, Enfiye Kutuları.....	244
Boyun Atkıları.....	246
Keseler.....	246
Nalınlar.....	246
Taraklar.....	246
Yelpazeler.....	247
Sürmeler ve Göz Banyoları.....	247
BİNEK VE YÜK HAYVANLARI, ARABALAR ve KAYIKLAR.....	249
Vüzera, Ekabir ve Diğer Osmanlı Hanelerinde Beslenen Hayvanlar.....	251
Vüzera ve Büyük Devlet Ricalinin Atla “Kapı”Ya Gidişleri.....	255
Arabalar.....	256
Vüzera ve Vükelanın Araba İle “Kapı”Ya Gidişleri.....	257
Kayıklar ve Diğer Deniz Vasıtaları.....	257
DİNİ GÜNLER, BAYRAMLAR, HACCA GİDENLERİ UĞURLAMA, KARŞILAMA VE TEBRİK (TEHNİYE).....	263
Senebaşı Olan Muharrem Ayında Aşure Pişirme.....	265
Ekâbir Konaklarında Kibar Usulünce Mevlid Okunması.....	265
Ekâbir Konaklarında Lihye-i Saadet Ziyareti.....	267
Ramazan Hazırlıkları, Camilerde Kurulan Sergiler ve Kübera.....	268
Ramazan Bayramlarında Ekabir Konaklarında Merasim ve Tebrik.....	277
Kurban Bayramlarında Yapılan Merasim.....	279
İlmiye Ricalinin Bayramlarda ve Diğer Zamanlarda Ekâbir-i Ricali Tebrik ve Ziyaret Merasimi.....	281
Ramazan ve Kurban Bayramlarında Çocukların Gezme ve Eğlenceleri, Bayram Ziyaretleri.....	283

Beytullah Ziyareti İçin Hacca Gidenleri Uğurlama.....	284
Dönenleri Karşılama ve Tebrik Merasimi (Tehniye).....	284
OSMANLI TOPLUM HAYATI.....	289
Eski Osmanlı Âdâb-ı Muaşeretî	291
Bazı Eski Âdetler	294
Yeni Ev Alan Veya Yapanları Tebrik.....	295
Vüzera ve Ekâbir Konaklarında Hizmet Etme Usulleri.....	296
Vüzera ve Ekâbirin Hane Halkına ve Dairesinde Hizmet Edenlere Davranışları	298
Kübera Konaklarında Verilen Ziyafetler	299
Vüzera ve Kübera Konaklarında Bulundurulanan Sazendelerle Oyuncu Cariyeler	301
Kübera ve Ricalin Mehtap Seyri	233
Kübera Hanımlarının Yazın Mesirelere Çıkmaları	306
İstanbul'daki Başlıca Mesireler.....	311
Esnafın Mesirelere Gidişi	312
Küberanın İcabında Çarşı Hamamlarına Gidişi.....	313
Mahalle Kahveleri, Berber Dükkanları, Gençler Kahveleriyle Diğer Kahveler ve Tulumbacı Kahveleri.....	315
Meyhaneler ve Akşamcılarının Meyhane Âlemleri	318
OSMANLI TOPLUMUNDAN ÇEŞİTLİ KESİMLER.....	325
Mahalle Bekçileri	327
Tulumbacılar	328
Esir ve Esirciler	329
Akkâmlar	333
Goygoycular	334
Susamcı ve Dolmacı Kadınlar	335
Kabakçı Araplar	335
Tersanelerde Kereste Salı Çözen Araplar.....	337
Külhanbeyleri	337
Tiryakiler	339
Kıptî Kadınlar	342
Âlüfteler	343
SAĞLIK	369
Ebe Hanımlar	371
Tabibler	372
Eski Sağlık Kuralları, Koruyucu Tedbirler ve Halk İlaçları	374
Hasta Tedavisi İçin Başvurulan Diğer Kimseler	377
ÇEŞİTLİ İNANIŞLAR.....	385
Uğurlu, Uğursuz Sayılan Davranışlar.....	387
Tefe'ül	391
İstihare Etme	391
Muabbirler.....	392
Müneccim, Remmal Ve Bakıcılar	393
“Karişik Faniler”, Cinciler, Büyücüler, Okuyucular.....	395
Niyet Kuyuları	399

Yılan, Akrep Ve Benzerlerinden Korunmak İçin Şerbetlenmek.....	399
Hortlak	399
SPOR, OYUN ve EĞLENCE.....	403
Okçuluk.....	405
Avlanma.....	406
Pehlivan Güreşı ve Hayvan Döğüşleri	407
Satranç, Tavla, Dama ve Benzeri Oyunlar	408
MUSİKİ	413
Çeşitli Musiki Aletleri	415
Osmanlı Saz Fasılları	417
Ünlü Musikişinaslar	417
SEYİRLİK OYUNLAR	421
Çengi Kadınlar.....	423
Köçekler.....	424
İp Canbazlığı ve Diğer Bazı Seyirlik Oyunlar	428
Meddahlar, Mukallitler	429
Hayal Oyunu	431
Zuhuri Kolu.....	435
DİL ve EDEBİYATA DAİR BİLGİLER.....	439
Dil ve Çeşitli Terim ve Deyimler	441
Eski Osmanlı Şairlerine Dair Bazı Bilgiler, Vezirlere ve Ekâbire Sunulan Manzumeler, Karşılığında Alınan Atiyyeler	479
Muhallebici Manzumeleri.....	482
Kilci Kadınların Manzumesi	484
Maniler	
Seyyah Dervişler, Okudukları Manzumeler	485
Osmanlı Hanımları Arasında Atasözü Gibi Kullanılan Bazı Vezinli Sözler	487
Bilmeceler.....	487
OSMANLI İSİMLERİ.....	497
Osmanlılarda Akrabalık İsimleri	499
Osmanlı İsimleri.....	500
SON SÖZ.....	505
SÖZLÜK.....	507
DİZİN.....	497

MUKADDİME-İ KİTAP

Her kavmin yetişebildikleri derecât-ı ilmiyesi ve iktisâb eyledikleri fezâil ve kemâlâtı, vücuda getirdikleri müdevvenât ve müellefâtlarıyla anlaşıldığı gibi, beyne'l-kavm söylenmekte olan durûb-ı emsalleri dahi ahvâl-i zamaniye ve hayatiyeleri hakkındaki tecârib ve andan mütehasıl netâyic-i fikriyelerini bildiren birer hikmet-i kavliyelere olduğu cihetle şâyân-ı tetkiktir.

O kavmin ittihâz ettikleri âdât ve merasim ve itiyatları dahi pek ziyade sezadâr-ı ehemmiyettir. Zira bir kavmin ekâbir ve ricali ve mutavassıtı ile ahadî beyninde câri olan âdât ve merasim milletin şu üç tabakasında bulunan sunûfun derece-i temeddün ve terakkilerini ve hiss-i fikrileriyle zevk-i tabiat ve seviye-i irfanlarını ve tarz-ı hayat ve ahlâk ve maişetlerindeki suret ve derecâtı pek yakından tanıtmış olacağından, ahval-i tarihiye ve vekâyî-yi sabıkalarının zapt u kaydı ne derecede lâzım ve ahlâf için ne kadar müfid ve mühim ise, o kavmin asırlarca devam eden âdât ve merasiminin dahi kayd ve zaptedilmesi o nisbette lâzımdır. Her kavmin beynlerinde câri ve muteber olan merasim ve âdetleri daima bir halde kalmayıp, akvâm-ı saire ve mücavere ile ünsiyet ve ihtilatta bulunarak münasebetleri tezayüd eyledikçe merasim ve âdetlerinde ve hatta ahlaklarında bile hayli

ÖN SÖZ

Her toplumun ulaşabildiği bilgi düzeyi, edindiği erdem ve olgunluk, vücuda getirdiği ve topladığı yazılı eserlerle anlaşıldığı gibi, halk arasında söylenmekte olan atasözleri bile zamanın ve yaşamın düzeni hakkındaki deneyimler ve ondan oluşan sonuçları yansıtan birer değer yargısı olduğu için incelenmelidir.

O toplumun benimsediği âdetler, törenler ve alışkanlıklar da çok büyük önem taşır. Çünkü bir toplumun ileri gelen devlet adamlarıyla, orta sınıfı ve halk tabakası arasında benimsenmiş âdetler ve törenler, toplumun bu üç sınıfının uygarlığını, gelişimini, düşünce yapısını, doğa sevgisini, kültür ve ahlak düzeyini, yaşam ve geçim biçimini ve niceliğini pek yakından tanıtmış olacağından tarihsel koşulların, geçmiş olayların saptanması ve yazılması ne ölçüde gerekli ve gelecek kuşaklar için ne kadar yararlı ve önemli ise, o toplumun yüzyıllarca devam eden âdet ve törenlerinin yazılması ve toplanması da o oranda gereklidir. Her toplum içinde geçerli olan ve önem verilen törenler ve âdetler, her zaman aynı durumda kalmayıp, [toplumun] diğer uluslar ve komşularıyla yakınlaşması ve karışmasıyla ilişkileri arttıkça [bu] tören ve âdetleri ve hatta ahlakı bile oldukça

DOĞUM ÖNCESİ

Ebe Tutma ve Diğer Hazırlıklar

“Çantalı Ebe”, “Gümüş Çakılı Ebe”, “Eligüzel Ebe”, “İncili Ebe”, “Küpelı Ebe”, “Fıçılı Ebe” namlarıyla şöhret salmış ebeler vardır. Hamile hanım bunlardan birini tanıyor ve istiyorsa, o ebe tutulur, hiçbirini tanımıyorsa, tavsiye edilen ebe, hamile hanıma gösterilir, beğenir ve hoşlanırsa tutulur. Hanımın ebeyi sevmesi ve hoşlanması şarttır.¹

Ebe seçilince güzel işlemeli bir bohça² içinde düz renk olmak şartıyla bir kat esvaplık verilir, böylece o ebenin tutulması kararlaştırılmış olur. Ebe, doğum tarihini tahmin eder, arada bir hanımı yoklar. Doğum zamanı yaklaşınca bir pazartesi günü, ikindiden evvel eve gelir ve çocuğun kundağını hazır eder. *Zıbın, omuz bezi, etek bezi, ayak bezi, ara bezi, takiye, çenber, gömlek, abanî kundak, yarım top şal ve yeşil duvak*’tan ibaret olan kundak takımı önceden çocuğun büyükvalidesi veya çok yakın bir akrabası tarafından alınıp hazırlanmış olurdu. Ayrıca, yedi delikli mavi boncuk, bir ufak mazi, bir ufak şap, bir ufak yirmilik altından ibaret olan *nazar takımı* da kırmızı bir tüle bağlanarak hazırlanır.

Çocuğun yeşil duvağının içine bir dilim ekmek ile bir miktar şeker konularak odanın kible tarafına uygun bir yere asılır.

Bazılarının doğacak çocuğu azizlerden bir zata bağışlamak âdeti de vardır. Eğer buna uyulacaksa kundak takımı o zatın türbesine cuma gecesi kalmak üzere gönderilir, sandukasının yanına konur ve bir de çocuk için kurban adanırdı. Daha sonra kundak oradan alınır, eve götürülerek kibleye karşı gelen duvara asılır.

DOĞUM SIRASI

Hanımın doğum ağrısı başlayınca derhal ebe çağırılır.

Hamile hanım haneden veya dışarıdan kimi isterse, ebe hanımla beraber o iki hanım odaya girer. İçeri başka kimseyi almazlar. Evin erkeği de uzak olmayan bir başka haneye giderdi. Oraya niçin gittiğini de bildirmez ya da ev büyük ve müsaitse hamile hanımın sesi duyulmayacak uzaklıktaki odalardan birine girer ve hanımın selametine dua ederdi.

Ebe hanımla beraberinde bulunan hanımlar dört ayaklı *ebe iskemlesi*’ni kurup, ortası delikli özel minderini koyarlar.³ Ağrısı on dakikada bir gelmeye başlayınca hami-

¹ Ebeler hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. Sağlık bölümü s. 371.

² Metindeki yazım biçimi “bohça”dır. Şemsettin Sami’de de bu şekilde geçmektedir (KT).

³ Yazar buraya “ebe iskemlesi’nin resmi yapılarak tarifi yazılacaktır” notunu koymuştur. Ebeler bahsinde

ERKEK ÇOCUKLARA LALA TAYİNİ

Kibarzadeler, bazı memur ve tüccarlarla hali vakti yerinde olanlar erkek evlatlarına birer lala seçerler ve onları bu kimsenin idare ve nezaretine verirlerdi. Bu çok eski bir Osmanlı âdetidir. Çocuklarına lala tutamayanlar bile hanelerine hizmet için aldıkları bir uşağı çocuğa göz kulak olmak üzere ayırıp vazifelendirirlerdi. Bu, hanedeki hizmetlerin en önemlisi olduğundan seçim yaparken o maksada uygun ve becerikli biri tayin edilirdi. Dairelerine bu hizmet için ister ağa alan kübera olsun, ister bir uşak kullananlar olsun, bu kimselerin artık hane halkından biri sayılacağını, haremi ve çocuklarıyla beraber yaşayacaklarını göz önüne alarak en başta sağlam karakterli, namuslu olmaları şartını ararlardı. Evlatlarının idare ve terbiyelerini kendilerine emanet edecekleri lalaların taşıdıkları önem dolayısıyla çocuk terbiyesinde muvaffak olacak şekilde ahlak ve fazilet sahibi, temiz, dürüst, daha önce tecrübe edilmiş, itimada layık, ahlakı ve her hareketi bilinen kişilerden seçilmelerine titizlikle dikkat edilirdi. Çocuklar kibarzadelerden ise, konak içinde bir dadısı bulunur ya da doğrudan doğruya validesinin idaresinde olurlarsa da bu süre yaşla sınırlıdır. Büyümeye başlayınca akranlarıyla, dışardan kimselerle görüşmeleri, münasebette bulunmaları da kaçınılmaz olur. Bu görüştükleri kimseler ahlak ve terbiyeden yoksun ve kötü niyetli iseler, çocukların terbiyeleri bozulur ve kötü telkinlerle bütün bütün baştan çıkabilirler. İşte bu durumlara yol açmamak için çocukların gelişme çağında güvenilir birinin idaresi altında tutulmaları önemlidir. Eskiden beri Osmanlılar bu hususa çok dikkat etmişlerdir. Ticaretle uğraşanlar da bir işi öğrenmek üzere kendilerine verilen çocukların ırz ve namuslarından sorumlu olduklarını düşünerek kendi aralarında koydukları bazı kayıt ve şartlara göre gençleri yetiştirmişlerdir.¹

Toplumdaki bozuk ahlaklıların muzur fikirleri, diğer gençlere yapacakları zararlı telkinler, kötü hareket ve teşvikleri, bulaşıcı sosyal bir hastalık gibi, milletin iyi davranışlarını, temiz düşüncelerini zehirler, yetiyecek gençleri mahveder. Cedlerimiz bu kötü telkin ve hareketlere karşı nasıl davranılması gerektiğine son derecede önem verdikleri için, Osmanlı gençleri pek değerli meziyetlerle yetişmişlerdir. Gençleri zehirleyenlere karşı zabıta da kendini vazifeli sayardı. Zararlı telkinlere açılmış ve kötü hareketleri görmüş genç dimağların sonradan doğru yolu arayıp bulmaları çok zorlaşacağından çocuklara lala tayin ederken memleketleri bile göz önüne alınır, sert tabiatlı ahalisiyle tanınan ya da ekseriyetle saf ve ahmak kimseleriyle meşhur olan veya ahalisi pek düzgün ahlaklı olarak tanınmayan yerlerden gelen kimseler lala yapılmazdı.

¹ Bu konu hakkında ayrı bir bölümde tafsilat verilmiştir (yazarın notu), bkz. s. 108.

EVLENECEK GENÇLERE KIZ ARAMA

Gençlerin evlenme zamanı geldiğinde istedikleri kızın şekli, siması, tavırları ve vücut özellikleri kibar çevrelerde dadısı ve tayesi ya da süt ninesi tarafından münasip bir dille sorulur, öğrenilir. Eğer genç halktan ise, kendisine bu konu sıkılmayacağı bir akrabası tarafından sorulur. Ayrıca gencin validesi tarafından akrabalarından, ahabplarından ve diğer yerlerden bildikleri gelin olacak kızlar soruşturulur, kızların oturduğu mahalle, semt, pederinin ismi, kimin nesi olduğu etraflıca öğrenilir. Daha sonra gidilerek kızın görülmesi kararlaştırılır. Evlenmeye aracılık eden yaşlılar yanı sıra özellikle bu işle uğraşarak geçinen, *kolcu* denilen hanımlar vardır. Ayrıca hamam ustası adı verilen, hamamlarda çalışan kadın hademeler de aracılık ederler. Bunlardan başka kibar konaklarına şal, mücevher ve benzeri eşya satmak için gidip gelenler de bu hizmette bulunurlar.

Eğer kolcuya baş vurulursa, önce alacağı paranın miktarı tayin edilir. Hamam ustası veya bohçacıardan birisine baş vurulursa kız bulduğu takdirde kendisine ikram edileceği bildirilir. Bu yüzden kadınlar gerek erkek ve gerekse kız evlendirmek için aracı olmaya pek heves ederler, aralarından başaranlar da çok olur. Bu işi hayırlı bir iş bildikleri için buldukları kız gelin olup çoluğa çocuğa karıştıktan sonra bile “yeşil duvağıyla onu ben götürdüm” diyerek hukuklarını, yakınlıklarını belirtip övünürler.

Görücü gezen, yani kız bakmaya gidenler, gencin validesi veya teyzesi ya da büyük hemşiresinden biri ile, kibarlarda kâhya kadın ve bir de cariyeden ibarettir. Bunların hiçbiri yoksa, pek yakın akrabasından biri yanına bir hanım alarak gider. Şayet kimsesiz biri ise evlendirmeye aracılık eden ahabının haremî gönderilip baktırılır. Görücülerin kız bakmaya safer, muharrem aylarında gitmeleri hem kadınlar ve hem de erkekler arasında uğursuz sayılır. Bu ayların çıkması beklenir. Diğer ayların da son çarşambasıyla salı günleri pek iyi olarak kabul edilmez, o günlerde görücüye gidilmez. Görücüye giderken mateme mahsus bir renk olduğundan siyahı ağır basan elbise de giyilmez.

KIZLARIN GÖRÜCÜYE ÇIKMASI

Görücüye gidilen hanenin kapısında, ne için geldikleri haber verilir. Gelenler evdekilerce karşılanır, misafir odasına alınır. Mutlaka çubuk ve kahve ikram olunur. Görülecek kız tesadüfen evde yoksa münasip bir dille ve nezaketle durum anlatılır. Eğer kız evde ise görücüye giden hanımlar, başlarından yalnız yaşmaklarını çıkarır, feraceleri ve yaşmak altında bulunan içlikleriyle otururlar.

Sebilci

İSTANBUL'DA TÛCCAR, ESNAF VE SANATKÂRLAR, BULUNDUKLARI YERLER

İstanbul'da külliyyetli mal alıp devreden tüccarlar Bal Kapanı, Yağ Kapanı, Zahire Kapanı, Un Kapanı, Asmaaltı, Mısır Çarşısı adlı yerlerde toplanmışlardı. Ayrıca içinde pek çok odası bulunan tüccar hanları vardı. Çoğunlukla tek çeşit mal üzerinden iş yapan bu tüccarlardan aynı malı satanlar aynı handa otururdu. Malları almak isteyenler o hanlara gider, odalarda isteğine uygun malları kolayca bulup alırdı. Bu tüccar hanlarının başlıcaları Kürkçü Hanı, Sofçu Hanı, Yağcı Hanı, Çukacı Hanı, Sabuncu Hanı, Varakçı Hanı, Kalaycı Hanı, Peştemalcı Hanı, Keçeci Hanı gibi isimlerle anılırdı.

Bunlardan başka her bir esnaf İstanbul'un çeşitli yerlerinde bir sokakta sağlı sollu sıra halindeki dükkânlarda çalışırdı. Aynı işi yapanların bir arada bulundukları bu sanat ve ticaret yerleri, yapılan işe göre Sedefçiler, Vezneciler,¹ Arpacılar, Kürkçüler, Kökçüler,² Kürekçiler, Fincancılar, Destgâhçılar,³ Kalemtraşçılar,⁴ Abacılar, Mühürçüler, Zahireciler, Yemişçiler, Yumurtacılar, Kantarcılar, Saatçiler, Kuyumcular, Sırmacılar, Tüfekçiler, Mıkrasçılar,⁵ Kundakçılar,⁶ Peştemalcılar, Yağlıkçılar,⁷ Oyuncakçılar, Tesbihçiler, Misk yağcılar, Tornacılar, Marpuççular, Hırdavatçılar, Fenerciler, Devatçılar,⁸ Köseleciler, Yemeniciler, Kovacılar, Sepetçiler, Fermeneciler,⁹ Kavukçular, Dülbentçiler, Kılınççılar, Doğramacılar, Marangozlar Çulhalar,¹⁰ Eğerciler, Semerciler, Timurcular,¹¹ Çıkrıkçılar,¹² Eskiciler, Zenneciler¹³ namlarıyla anılırlardı.¹⁴

¹ Tartı, terazi yapanlar (OTAL).

² Halk ilaçlarında kullanılan çeşitli kök, kabuk, çiçek ve otlarla kirpi gibi bazı hayvanların kurutulmuşlarını ve derilerini satanlar; şimdiki eczacıların yerine geçerdi (Ali Rıza Bey: 46; KT).

³ Tezgâhçılar; ağaçtan tezgâh, kuyu çıkırığı, dolap gibi şeyleri yapanlar (KT).

⁴ Kamış kalemleri açmakta kullanılan kalemtraşları yapanlar.

⁵ Makasçılar.

⁶ Tüfek kundak'larını, yani namlunun altında bulunan ağaç kısmı yapanlar (KT).

⁷ İç çamaşırı, gelin ve yatak takımı, çevre, yağlık vb. şeyler satanlar (OTDTS III).

⁸ Divitçiler; divit yapan veya satan kimseler.

⁹ Esnaf vb. kimselerin giydiği üzeri işlemeli elbiseleri biçip diken terziler (KT); kaytan işleri yapanlar (OTDTS I; SA I).

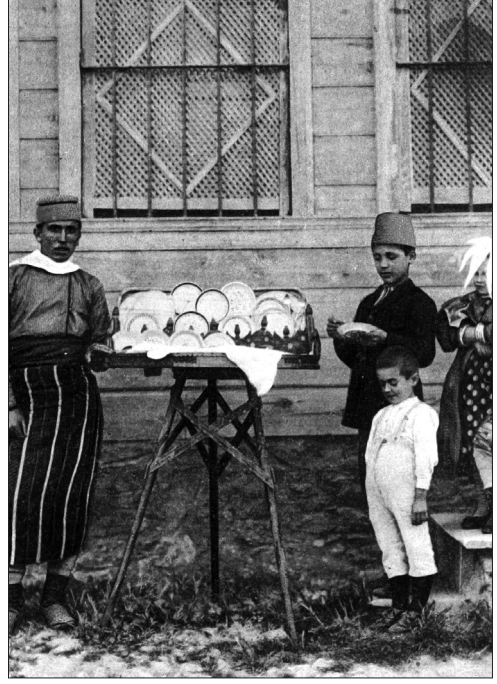
¹⁰ Tezgâhta bez vb. dokuyanlar (KT); bez dokuyan, ipek, yün ve kıl işleyenler (LO).

¹¹ Demirciler.

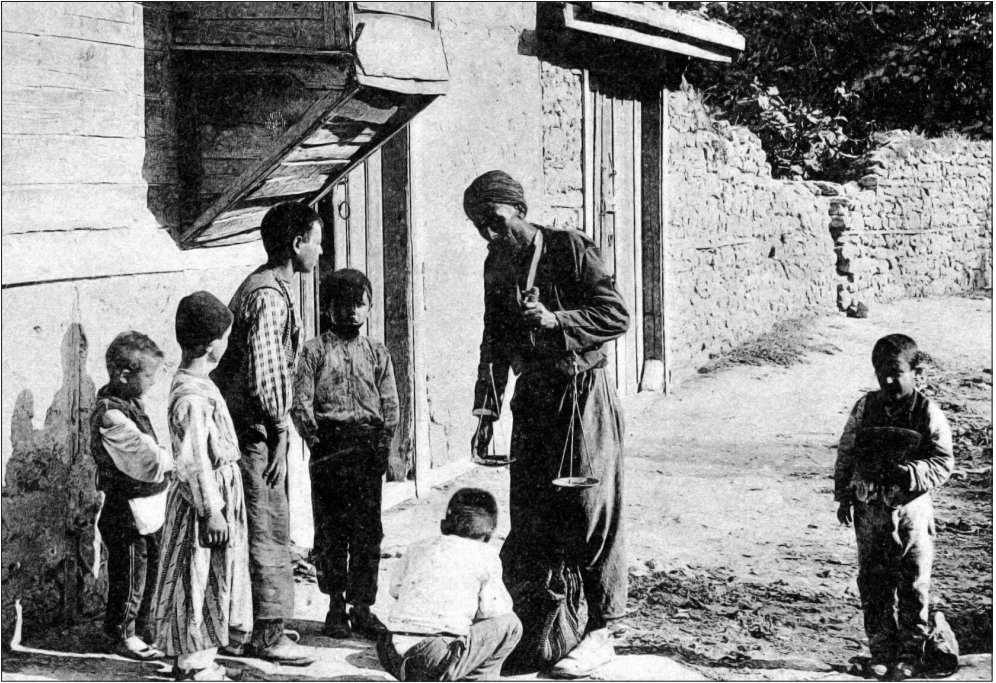
¹² Çıkrık [torna] ile ağaçtan çekme işler yapan sanatkâr (SA I).

¹³ Gelin elbiseleri, yatak takımları, sırmalı döşemelikler, değerli kumaşlar vb. şeyler satanlar (Musahipzade Celâl 1946: 148 vd).

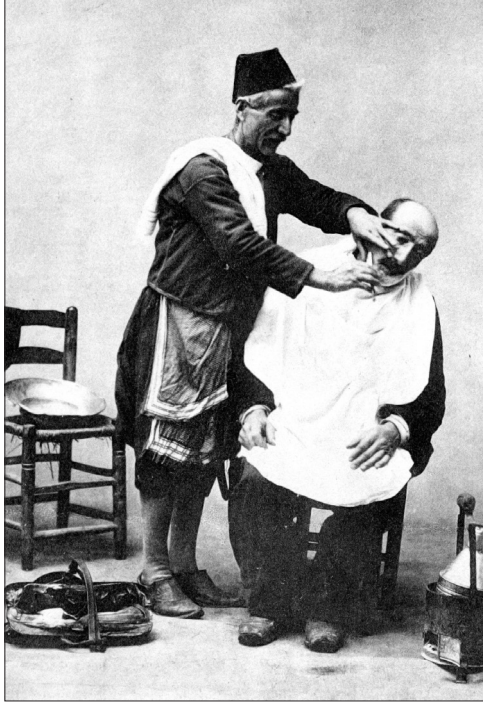
¹⁴ Musahipzade Celâl de esnaf ve sanatkârlara, belli başlı çarşı ve hanlara geniş olarak yer vermiştir: a.e. 144-161.

Seyyar muhallebici

Seyyar leblebici

Seyyar berberler

OSMANLI TOPLUMUNUN ÇEŞİTLİ KESİMLERİNİN OTURDUĞU SEMTLER

Yüzyıl başında İstanbul'da her sınıf halkın tercih ettiği ayrı birer semt ve mahalle vardı.

Selâtin Sarayları, Ayasofya'dan yani Topkapı Sarayı civarından başlar, düz bir hat boyunca Beyazıd Camii meydanına kadar uzanırdı. Bu hattın sağı Mahmut Paşa Yokuşu denen yere ve sol tarafı da Kadirga Meydanı denen yerden yine Beyazıd Camii meydanına kadar devam ederdi. Böylece Topkapı Sarayı'ndan başlayan Beyazıd Meydanı'nda son bulan sağlıklı sollu semtler, saraylar ve aralarında bulunan vüzera, ekâbir ve Osmanlı ricalinin pek büyük konaklarıyla dolu idi.

Şehzade Camii'nden Fatih Camii'ne kadar uzanan bir hat üstünde, orta halli rical ve memurların konakları bulunurdu. Süleymaniye Camii civarından Vefa semti ile Odun Kapısı denen yere kadar olan alanda ise aralarında rical konaklarının da bulunduğu ekserisi servet sahibi büyük tüccarlara ait konaklar vardı. Fatih Camii'nden Çarşamba semtine kadar *ilmiye ricali*'nin konakları yer almıştı. Beyazıd civarında olup, halen Hasan Paşa Karakolu denen yerden Aksaray'a kadar sağlıklı sollu mahallelerde esnaf ve ticaret erbabıyla resmî daire kalemlerinde çalışan efendilerin haneleri bulunurdu. Aksaray'dan Cerrahpaşa Camii yolunu takip ederek Koca Mustafa Paşa Camii'ne yakın mahalle kadar sağlıklı sollu rical ve *mülkiye sınıfı*'ndan kibarların konakları sıralanmıştı.

Dersaadet'in güney sahilini teşkil eden Kumkapı'dan başlayarak Yenikapı, Samatya ve Yedikule'ye kadar sahil boyunca tek tük Rum haneleri bulunmakla beraber ekseriyetle Ermeni hane ve mahalleleri yer alırdı. İstanbul'un Cibali Kapısı'ndan başlayarak sahil boyunca Fener Kapısı denilen yerin ötesine kadar uzanan yerlerle tepeleri de içine alan Balat'a kadar olan yerlerde Rum ileri gelenleri ile Rum cemaatinin hane ve mahalleleri bulunurdu. Balat'tan Eyüp yakınındaki Defterdar İskeleyi'ne kadar uzanan yerlerde Musevi evleri, Eyüp'te ise baştan başa Müslüman mahalle ve evleri toplanmıştı. Haliç'in karşı yakasında Haliç sonuna kadar uzanan yerlerde, Kasımpaşa'da İslam, Hasköy ve Piripaşa semtlerinde ekseriyetle Musevi, Sütlüce'de İslam ev ve mahalleleri toplanmıştı. Azaplar Kapısı denen yerden yukarıya Beyoğlu'na ve oradan Taksim'e kadar Hristiyan aileler ve ecnebler, Çeşme Meydanı'ndan Galata Kulesi'ne kadar uzanan yerlerde de Müslüman aileler oturmaktaydı. Galata'dan Topthane'ye kadar sahil yolu tamamen İslam ev ve mahalleleri ile kaplıydı.

Beşiktaş'tan Ortaköy'e kadar sahilsaraylar ve vezir yalıları, Ortaköy'de dere içinde yer yer Musevi, yer yer Ermeni evleri vardı. Kuruçeşme'den Arnavudköyü'ne ka-

KAVUKLAR, TAKKELER

Yüzyılın başında giyilen *kavuk*'ların şekli ve cinsi herkesin sınıf ve mesleğine göre değişirdi. Kavuğun şekline bakarak o kimsenin mensup olduğu sınıf herkesçe tanınırdı. Böylece kavukların her biri bir sınıfın âdeta alamet-i farikası haline geldiği için bir kimse bir başkasının giydiği şeyi giyemezdi; mesela birinin eline kendisinininkinden başka bir sanata mahsus bir kavuk geçmiş olsa bile giymesi yasaktı. Kavuklar kendilerine mahsus renklerde çukadan ve kadifeden yapılı, üzerine sınıfına göre mutlaka sarık sarılırdı. Yeşil renk sarık, *şürefâ ve sadât-ı kirâm*'a mahsus bulunduğundan bu sınıf mensubu olmayanların yeşil sarık sarmaları ve bununla gezinmeleri şiddetle yasaklanmıştı. Vüzera ve halkın ileri gelenleri dahil olmak üzere diğerleri beyaz sarık sararlardı.

Sarıklar yerli boyaması yeşil dülbend ile vüzera ve küberanın sardığı *altın baş* tabir edilen, sarı tel işlenmiş iyi cins dülbend ya da *ipek baş Hind dülbendi* denen pek makbul bir dülbendden yapılmış olurdu. Resmi günlerde giyilen kavukların sarıkları bu işe mahsus dükkânlarda sarıkçılar tarafından sarılırdı. Vükela ve ricalin giydiği kavuklar, sarıkları sarılmak üzere bu dükkânlara gönderilir ya da adamlar konak ve saraylara getirilir, özel şekline göre sardırılırdı. Halkın sardığı sarık ise bildiğimiz dülbend-dendi. Şam, Gelibolu, Halep, Hama'da üstüne sarı ipekle çiçek işlenmiş abanî denen dülbend sararlardı. Sarıkların başkaları da vardı. Tarikat mensuplarının sardığı sarıklar *tac* veya arakiye üzerine sarılırdı. Yeşil sarık *Tarîk-i Kâdiri*, siyah renk sarık *Rifâi* ve kırmızı renk sarık *Tarîk-i Bedevi* dervişlerine mahsustu. *Mevlevî* derviş ve şeyhlerinin sarıkları yeşil ve beyaz olurdu. Diğer *Turûk-ı âliyye* dervişleri beyaz sarık sararlardı.¹ Sarık sarılış biçimi de büyük makam sahiplerinin ve ulemanın memuriyetlerine has şekilde olurdu, mesela *Turûk-ı âliyye* şeyhleri, tarikatlarının usullerine göre iki parmak eninde ve uzun olan sarıklarını birbiri üstüne gelecek şekilde ve kafes şeklinde sararlardı. Sair halk ise adî surette ve *dolama* tarzında sarardı.

Giyilen kavukların cins ve şekillerine göre de ayrı ayrı isimleri vardı:² Büyük Osmanlı sultanlarından bazılarının giydiği kadifeden sivri tepeli ve dilimli *yusuî* tarzı, ileri gelen makam sahiplerine mahsus kavuklardı. Vezirlere mahsus olanlar *kallavî*, küberaya mahsus olanlar *horasanî*, kâtipler sınıfına ait olanlarınkiler *kâtîbî*, *muhsîr*'ların giydikleri *mücevveze*³ adını alırlardı. Ayrıca *selimî*, *kalensüve*, *perişanî*, *kubadî*,⁴ *azamî*,⁵ *örî*,

¹ Tarikat mensuplarının sarık renkleri için karşı. Dervişlerin Kullandıkları Terim ve Deyimler bölümü, destar maddesi, s. 444.

² Kavuklar ve diğer Osmanlı Devri baş giyimi hakkında toplu bilgi ve karşılaştırmalar için bkz. Kumbarcılar, *Serpüşlar*. Gerek bu kaynakta gerek C. E. Arseven'de bellibaşlı kavuk vb çizimleri de yer almaktadır (SA I: 183); ayrıca bkz. Sevin 1973.

³ Mücevveze, kaynaklarda bazı memurlar yanı sıra padişahların, sadrazamların, devlet erkânı ve hattâ askeri *ümerâ*'nın merasimlerde giydikleri resmi başlık olarak tanımlanmaktadır. (OTDTS II; SA III; TGKSS). Padişahlarınkiler sorguclarla süslenirdi. Sadrazamların ve vezirlerinki ise dilimli ve daha uzundu (TCTS).

⁴ Ulaşılabilen kaynaklarda rastlanmadı.

⁵ Taranan kaynaklarda bulunamadı.

VÜZERA, EKABİR VE DİĞER OSMANLI HANELERİNDE BESLENEN HAYVANLAR

Bundan yüz yıl öncesine kadar hükümet ve bütün devlet dairelerinin işleri, askerî hareketler, savaşa malzeme ikmalî, ulaşım ve posta işleri hayvanlarla yapıldı. Bu sebeple hayvan yetiştirmeye, çoğaltmaya ve cinslerinin ıslahına büyük ihtiyaç olduğundan Osmanlı ülkesinin pek çok yerinde hem devlet, hem halk tarafından güçlü ve cins hayvan yetiştirilirdi. Böylece bütün ihtiyaca yetecek hayvan bulunur, ayrıca bu iş çok kâr getiren önemli bir ticaret konusu da olurdu.

Dersaadet'te vüzera ve ekâbir kış-yaz memuriyet yerlerine hayvanla gidip geldikleri ve o vakitki teşrifat icabı beraber götürdükleri hademeleri de hayvanlara bindikleri için ahırlarında mevkilerine göre 70-80 baş hayvan bulundurmaya mecburdular. Ahalinin çoğu da yük taşıtmak ve binmek için hayvan beslerdi. Eskiden Dersaadet'in uzak mahallelerinde oturan esnaf, çarşı pazardaki dükkânlarına çoğunlukla katır, midilli ve merkebe binerek gider gelirdi. Bu yüzden Dersaadet'te pek çok hayvan beslenirdi.

Hayvanların alınıp satılabilmesi için Fatih Camii çevresinde "At Pazarı" denen yerde, her birinde otuz-kırk hayvan bulunan ahırlar ve *canbaz* tabir edilen tüccarlar vardı. Belli günlerde burada pazar kurulur, her taraftan getirilen hayvanlar müzayede ile satılırdı. Âdet üzere hayvanı alanla satan birbirlerinin ellerini tutup sallarken "var hayrını gör" diyerek varılan anlaşmayı uğurlu, hayırlı sayarlardı. Hayvanlar için gerekli takımlar *saraç* denilen esnaf tarafından dört tarafı duvarla çevrili, içinde yüzden fazla dükkân bulunan, kapıları sabah açılıp akşam kapanan, Fatih yakınındaki "Saraçhane Çarşısı"nda yapıldı. Burada çalışan ustalar pek çok da şakird yetiştirirdi. Hayvanların ayaklarını nallamak ve hastalıklarını tedavi etmek için Dersaadet'in birçok yerinde *na'l-bend*¹ dükkânları açılmıştı. Bunlar sanat ve ustalık derecelerini göstermek için ufak çivilerle küçük nal mihlanmış yumurtaları dükkânlarına asarak teşhir ederlerdi. Hayvanların gece ahırlarda sırtlarına ve ayaklarına vurulan *çul*, *köstek*, *belleme* ile *yular* gibi malzeme imaliyle meşgul olan esnafın dükkânları At Pazarı'na yakın Çarşı-yı Kebir içinde ve Çemberlitaş yakınında bulunurdu. Bu malzemeler mavi boncuklarla ve aralarına kurdele gibi konmuş elvan çuka parçalarıyla süslenmiş olurdu.

Ekâbir dairelerine ait hayvanların yürüyüş ve hareketlerini talim ettiren, koşuya alıştıran ekseri Bağdat ve civarı ile ve aşiretlerden getirilmiş, hayvan taliminde tecrü-

¹ Nalbant.

SENEBAŞI OLAN MUHARREM AYINDA AŞURE PİŞİRME

Hicret senesinin başı olan Muharrem ayının onuncu gününden başlamak üzere Muharrem sonuna kadar İstanbul'un bütün evlerinde iki kâse de olsa aşure pişirmek uğur ve bereket sayılırdı. Her sınıftan kimseler buna özen gösterir ve özellikle onuncu gün pişirmeye dikkat ederdi. Aşure pişirilmesi Nuh Peygamber'in sünneti olarak da herkesçe kabul olunmuş ve İslam'ın ortaya çıkmasından sonra da buna uyulmuştur. Ekseriya hayır sevenler aşure pişirip halka ve bilhassa fukaraya dağıtmak için imaretler ve vakıflar yapmış ve masrafı karşılayacak gelir bırakmışlardı.

Aşureye bir nevi tatlı, yemişli bir çorba denebilir. İçine konanlar buğday, pirinç, nişasta, nohut, fasulye, ceviz içi, badem gibi şeylerdir. Bazıları bunlara kuru incir, bir cins kuru beyaz hurma, çekirdeksiz üzüm de ilave ederler. Bunun *süzme* denen kibar bir nevi de vardır. Bu yalnız döğülmüş buğday, biraz pirinç ve badem, bir miktar nohut ile pişirilir. Soğumaya başlayınca içine yeterince misk eklenir. Her iki tip aşurenin buğday ve diğer malzemesi ayrı ayrı pişirilir, sonra birbirleriyle karıştırılır, yeterince şeker ilave edildikten sonra tekrar pişirilerek hazırlanır. Bu suretle yapılan aşure pişince hane sahibine haber verilir. Evden bazıları mutfağa iner, kazanın etrafında oturur, bir Yasin suresi ve bir Mülk suresi okunur, hasıl olan sevabı o haneden gelmiş geçmiş ölmüşlerin ruhlarına hediye edilir. Kazanın üzerine kapatılan tepsi kaldırılır, herkes buhar suyunu uğurludur diyerek gözlerine sürer. Bir tabağa alınan ilk aşure dışarı gönderilmez, bereket getirsin diye hanede alıkonur. Daha sonra aşure, elvan renk Saksonya testilere, kapaklı ve tabaklı kıymetli kâselere boşaltılır, üstlerine şam fıstığı, çam fıstığı, kuş üzümü, mevsimi ise bir miktar nar tanesi serpilerek kapakları kapatılır, her birinde birer çift kâse olmak üzere süslü tepsilere konur, tepsilerin üstü beyaz örtü ile bağlanarak kibar ahabplara gönderilirdi. Getiren adama bahşiş verilip kaplar iade edilir. Geri kalanı büyük kâselerle yakın ahab ve komşulara dağıtılır. Kâselerin yıkanmadan geri verilmesi ayıp sayıldığından güzelce yıkanıp öyle verilir. Eve ayrılan aşureden ilk defa hane sahibine ufak bir kâse konur. Hane sahibi yedikten sonra aşureyi pişiren aşçıbaşı ve çıraklarına bahşiş gönderir. Böyle Muharrem'de pişirilen aşureden şayet ilk kaşığa bakla tanesi isabet ederse bunu pek çok kimse "bereket getirir" diye ayırır, siler, para kesesine koyardı. Bakla tanesi bir yıl kesede kaldıktan sonra hükmü geçmiş sayılır, bir yere gömülürdü.

EKÂBİR KONAKLARINDA KİBAR USULÜNCE MEVLİD OKUNMASI

Mevlid-i şerif musiki makamıyla ve özel bir tarzda okunduğu için Mevlid okutmak isteyen kimse musiki bilen ve mevlid okumada ün yapmış bir *mevlidhan* efendi ile yine musikişinas ve *Na't-ı şerif* ve ilahiyatta şöhret sahibi *tevşih-han* denen beş-altı

Kağıthane. Teferruce gidenler

ESKİ OSMANLI ÂDÂB-I MUAŞERETİ

Müslüman ve Hıristiyanlar Arasındaki İlişkiler, Uyulan Karşılıklı Kaideler

Kübera, tüccar ve esnaf İslam olsun, Hıristiyan olsun, bütün ahabplarına Ramazan'da büyük tepsi ile baklava, kandil geceleri şeker, çörek gönderirdi. Hıristiyanlar da Paskalya'da İslam ahabp ve komşularına kırmızı yumurta, paskalya çöreği ve portakal yollardı. Paskalya'dan üç gün önce evlerde pişirilmiş, üzerine badem, şeker ve bahar dökülmüş, kiliselerde okunmuş buğdaydan da İslam olan ahabp ve komşularına gönderirlerdi.

Düğünlerde İslam ve Hıristiyanlar kendi ahabplarını ve komşularını gündüz işleri olur diye, akşam yemeğe davet ederlerdi. Hıristiyanlardan birisi kızını evlendirirse, İslamları da nikâha çağırır, nikâhtan bir-iki gün sonra damadı yanına alır, tanıdığı İslam ekâbirine el öptürmeye götürür, onlar da damada hediye verirlerdi.

Kadınların da aralarında benzer âdetleri vardı. Bayram ve paskalyalarda birbirine gitmek, tebrik etmek, sene başı gelince Hıristiyan ahabpları evinde ziyaret etmek, yolda karşılaştıklarını “nice yıllara yetiştirsın” diye kutlamak herkesin uyduğu âdeti. Ölüm olduğunda İslamların ve Hıristiyanların birbirine taziye gitmesi de usuldendi.

Kibar konaklarında Hıristiyan kilerciler, arabacılar, kayıkçılar, ayvazlar hizmet ederdi. Özel olarak konağa hizmet eden kürkcü, terzi, oyacı, yemenici, haffaf, çamaşır yıkayıcı, tahta silici, tatlı kaynatıcı Hıristiyanlar da vardı. Bunların düğün ve nikâhlarında konaktan hediye gönderilir, hastasının hatırı sorulur, para bırakılır ve her çeşit yardımda bulunulurdu.

Hıristiyanlar bir İslam hocasına başvurup kendilerini okutturabilirler muska yazdırır, rüya yorumlatabilirlerdi. İslamlar da ayazmalara giderler, su içerler, papazlara okuturlardı. Yılbaşı gecesi Hıristiyanlar fenerlerle sokaklarda gezer, ekâbir dairelerine uğrar, o gece için hazırlanmış olan helva ikram edilir, bahşiş verilirdi. İslam olsun, Hıristiyan olsun birbirinin cenazesi geçerken hürmeten sokağın bir kenarında cenaze geçinceye kadar dururlardı.

Mahalle erkekleri yolda birbirine rastlarsa ya selâm verir veya “merhaba” demeden geçmezdi. Mahalle gençleri sokakta bir ihtiyar kadına rastladıklarında önüne geçmez, sokağın bir kenarına çekilir, önlerine bakarak bekler, “Geç kızım” derse yollarına devam ederlerdi. Çocuklar yolda bir ihtiyara rastlarsa koşar, elini öperlerdi. Gençlerden biri bir ihtiyarın elini öptüğünde “El öpenlerin çok olsun, ömürler gör, Allah'ın birliğine emanet” ya da “Oh benim toramanım çok yaşa, kırk bir kerre maşallah” gibi sözler sarf edilirdi.

Mahalle bekçisi

MAHALLE BEKÇİLERİ

İstanbul'da her mahallede en az iki, büyük mahallelerde üç kişi bekçi olarak çalıştırılırdı. Bu bekçilerin çoğu Kürd olup Şirvanlı, Harputlu, Malatyalı idiler. Ayaklarında şalvar, arkalarında abadan salta, bellerinde kırmızı kuşak, başlarında büyükçe adi fes ve abani sarık sarılı olurdu. Ayaklarına da kırmızimsı yemeni, uzun konçlu beyaz yün çorap giyer, kırmızı bağ, yani *tozluk bağ*ı sararlardı. Çok sayıdaki bu bekçilerin birisi bıyıklı olsa bile diğerleri sakallı ve kır saçlıydı, zira evlere hizmet için girip çıktıklarından yaşlı ve olgun olmaları lazımdı. Geceleri meşeden özel yapılmış, kalın ve ucu demirli sopayı ellerine alır, nöbetleşe birer-ikişer saat mahallenin her tarafını, bütün sokaklarını dolaşırlar, şayet bir hırsıza rastlarsa, birinin bir yeri karıştırdığını görürlerse, ellerindeki sopayla kendilerini savunarak adamı tutar, zabıtaya teslim ederlerdi. Gece evlerden birinde yangın çıkarsa, hemen ev halkını uyandırır, mahalleyi ve tulumbacıları haberdar ederlerdi. Diğer arkadaşlarıyla o evin eşyasının başka bir yere taşınmasına yardım etmek hepsinin vazifelerindendi. Mahallelerinde otururken başka bir mahalleye taşınacak kiracıların ücretle eşyalarını taşır ve gerektiğinde güvenilir hamallar bulurlardı. Mahalledeki dul kadınlara, hizmetçisi olmayan komşulara civar çeşmeden bir ücretle su taşır, gidecek veya getirilecek yükleri varsa götürüp getirirlerdi. Adamı ve hizmetçisi olmayan mahallenin kız, erkek çocuklarını toplar, mekteplerine götürür, akşamları getirirlerdi. Hamama gidecek kimsesizlerin bohçalarını hamama bırakır, akşam alıp evine götürürlerdi. Az miktarda odun alanların odunlarını baltayla kapısı önünde yarar, içeri taşır, istif ederlerdi. Mahalle halkından birisi, yazın sayfiyeye gittiği zaman evini ve geride bıraktığı eşyasını beklemek üzere geceleri bir arkadaşıyla evde yatar, evi beklerdi. Mahallede dul, ihtiyar kimsesiz kadınların sabahları ekmeklerini getirir, bir şey lazımsa gider alır, evine bırakırlardı. Mahallede sünnet cemiyeti veya düğün varsa, sopasını alır, kapının iç tarafına oturur, misafirler geldikçe sopasını vurur, karşılamaları için ev halkına haber verir, gelenlerin ayakkabılarını kaldırıp saklar, giderlerken kendilerine teslim ederdi. Ramazan geceleri sahur vaktini haber vermek, uyuyup kalan varsa uyandırmak üzere boynuna taktığı büyük davulu çalarak mahalleyi dolaşırlardı. Bunlar mahalle imamı efendinin ve mahalle muhtarlarının emir ve idaresinde idiler. Geceleri kalmaları için kendilerine tahsis edilmiş bekçi kulübesinde olurlar ve arayanlar tarafından orada bulunurlardı. Bekçilere maaş olarak her evden kudretlerine göre para toplanır, aybaşında ne toplanmışsa aralarında pay edilirdi. Kış günleri kömürleri ve gece giyecekleri içi tüylü kurt derisi, dışı kalın abadan *gocuk* denen kışlıkları halk tarafından temin

Dervişler

Kürt kıyafetleri

Suriyeliler

Laz kıyafetleri

یہ دینر ایجنٹ عزیز افق مدوفا رجنہ سیدر غرا فتنہ طارک
طیبی بکات صیہ افینڈلر

۱۱ مارس ۱۳۳۱

Reçete

Bel ve sinirleri için Ağır efendinin reçetelerini
Gırala Hastanesi
[Kendi yazısı / K. Aşan]

EBE HANIMLAR

Ebelik, yani *kabilelik* gibi hayırlı bir hizmet yapan hanımlar, *Saray-ı Hümâyün ebesi*, *kibar ebesi*, *ahad-ı nas ebesi*¹ olarak üç sınıfa ayrılırlar.

“Saltanat-ı Seniyye”nin² aile ve hanedanının kabilelik hizmetinde bulunma şerefine sahip hanımlar gerektiğinde dıştan da çağırılabilirlerdi. Saray-ı Hümâyün’da kabilelik valideden valideye devredilegelen çok eski bir hizmettir. Bu hanımlar kerimeleri, dolayısıyla halefleri bulunmadığı zaman bu şerefi elden kaçırmamak için yakın akrabasından uygun gördüğü bir hanımı hep beraberinde saraya getirip hizmette bulundurmak suretiyle çevresine tanıtır, “daire-i âliyye”³ ile temas kurdurarak kendisine bir halef yetiştirirdi. Saray-ı Hümâyün’a hizmet eden kabile hanımların konakları, carie ve uşakları bulunur ve pek kibarane bir hayat sürerlerdi. Bunların sarayca tahsis edilmiş maaşları, “çiğ tayınları”,⁴ ayrıca *Ramazan harcı*, *bayram atıyyesi* vardı. “Hatır sormak” tabiriyle arada bir hediyelik alıp içeri girdikleri zaman doğumlarında hizmetleri geçmiş sultanların ve “aile-i âliyye”nin diğer fertlerinin iltifatlarına mazhar olurlardı.

Kibar ebeleri (kabileleri) de yine oldukça müreffeh yaşarlardı. Onların da hanelerinde carie ve hizmetçileri ve kibarca vakit geçirecek kadar servetleri vardı. Bunlar kerime ya da gelinlerinden heves edenleri doğumlara beraberinde götürerek eğitir ve halka tanıtırlardı. Böylece mesleğe girenler gösterdikleri maharet ve bu meslekte pek lazım olan terbiye, nezaket ve temizliğe verdikleri önem ölçüsünde üne kavuşurlardı. Vaktiyle İstanbul’da isim yapmış olan kabile hanımların her biri bir sıfatla şöhret olmuşlardı. “Gümüş çakılı Ebe”, “Eli güzel Ebe”, “Sallabaş Ebe”, “Çantalı Ebe”, “Küpeli Ebe”, “Fuçulu Ebe”, “Moralı Ebe”, “Kız Ebe”, “Şehreminli Hacı Ebe”, “Ladinli Ebe” gibi lakaplarla yad edilirlerdi. Bu sınıf kabile hanımların hemen hepsi yaşlı başlı, terbiyeli, son derecede temiz ve zarif kimselerdi. Pek çok kibar aile ile yakın ilişkileri vardı. Ekâbirin çoğu ellerinde dünyaya gelmiş ya da valide ve cedleri böyle meşhur zevatın ebeliğini yapmış olduğundan eskiye dayanan bu köklü ilişkileri dolayısıyla ekâbir ailelerine karışmış, böylece kazandıkları bilgi ve anılarıyla tarihe geçmiş hanımlardı.

O vakitler doğum yapacak hanımlara nasıl ebe tutulduğu doğumla ilgili âdetler bahsinde daha önce etraflıca anlatılmıştı.⁵ Böylece eski usule göre ebe tutulduktan

¹ Halk ebesi

² Saltanat-ı Seniyye: Yüce Saltanat.

³ “Daire-i âliyye” (= Yüce Daire) ile saray kastedilmiştir.

⁴ “Çiğ tayın” burada erzak anlamında kullanılmıştır.

⁵ Bkz. s. 37.

UĞURLU, UĞURSUZ SAYILAN DAVRANIŞLAR

Her toplumun benimsediği bazı hal ve alışkanlıkların pek çoğu eskiden beri nakledilerek gelmiş zan ve asılsız inanışlardan kaynaklanmıştır. Bunların nasıl başladıkları incelenirse kendilerini halka pek çok şey biliyormuş gibi gösterenlerin şu veya bu konuda tereddütler uyandırarak sokulup ilişki kurdukları muhterem ailelere fırsat buldukça “Aman şu işi böyle yapma”, veya “Filan işi böyle yaparsanız size hayırlı olur, uğur getirir”, tarzındaki telkinlerinden ortaya çıktıkları anlaşılmaktadır. Böyle şeyler herkesi ilgilendirdiğinden menfaatlerini korumayı ve zarara uğramamayı elbette isterlerdi. Kulaktan kulağa duyularak yayılan böyle hüküm ve asılsız inanışlar halk arasında etkili oluyordu. Hatta bu asılsız inanışlar, nereden çıktığı ve aslı anlaşılsa bile bir kere herkese yayıldığı için devam edip gidiyordu. Uğurlu veya uğursuz addedilerek halkın kafasında yer etmiş bu evhamlar her millette olduğu gibi Osmanlılarda da kadınlar arasında daha sağlam olarak yerleşmiş, bir taraftan ilaveler, bir taraftan da abartmalarla bu asılsız inanışlar büsbütün artmıştı. İyilik ve kötülük söz konusu olunca belki zarar getirir korkusuyla kimse terk etmeye cesaret edemiyor ve hele şer getireceğine inanılanlardan kaçınılması her taraftan ihtar edildiği için de “Aman sakın şunu böyle yapma”, gibi yasaklar o işi yapanlara bir de korku veriyordu. Bu sebeplerle de asılsız inanışlar devam edip gidiyordu.

Yüzyılın başında Osmanlı hanımlarınca yapılmasına ve yapılmamasına itina edilen böyle vehim ve inanışlar aşağıda olduğu gibi ayrı ayrı yazılmıştır. Bunlardan bazıları dini açıdan sevap kazanmaya ilişkin oldukları için yapılmasına ya da kaçınılmalarına son derece dikkat edilmesi tabii idi.

Osmanlı Hanımlarınca Uğurlu Sayılanlar

Yeni yapılan bir haneye taşınmadan önce bir hafız her gün eve gider, her odada Kur’an okuyarak Hatim yaptıktan sonra eşya taşınacağı gün de kapısı önünde kurban kesilir, hepsi fakirlere dağıtılırdı. Eşya gelmeden birisinin elinde bir dilim ekmek ve bir Mushaf-ı Şerif olduğu halde Besmele-i Şerife ile eve girmesi güzel âdetlerdendi ve uğur sayılırdı. Daha sonra eşya içeri alınırdı.

- Yeni yapılan hanenin ocağı ilk yakıldığı zaman tatlı bir yemek pişirmek ve yanan ateşe biraz kırmızı şeker atmak hayırlı addolunurdu.
- Her hanede âfetlerden korunmak için üzerinde yeşil bir asıcısı olan Hilye-i Şerif bulundurulurdu. Civarda bir yangın çıkarsa bu levha-yı şerifenin yangına karşı asılmasıyla yangının hemen söneceğine dair bir inanış vardı.

OKÇULUK

Ok çok eskiden beri kullanılmıştır. Önceleri savaşlarda düşmana karşı okla savunma yapılır ve savaşılırken yavaş yavaş silahların pek çok çeşidi icad edilmiş, insan neslini yok etmek için her asırda yeni bir yol ve tarz bulunmuş, insanı yok etme tekniği son derece ilerlemiştir. Eskiden aylarca devam eden savaşlardaki kayıplar şimdi bir ayda, hatta duruma göre belki de bir günde gerçekleşmektedir.

Eski ve terk edilmiş silahlardan olan ok, Dersaadet'te uğur kabul edilmiş ve bütünü bırakılmamıştır. *Tîrendâzlık* ve *kemânkeşlik* bir fen ve maharet haline gelmişti. Eski Osmanlı sultanlarıyla bütün hükümet erkânının okçuluğa gösterdikleri rağbet ile Dersaadet'te "Ok Meydanı" adıyla müstakil bir yer ve tahsisatı bulunan "Ok Meydanı Tekkesi" vardı. Bu tekkede *tîrendâzlar* toplanır, hüner ve maharet gösterenlere *kabza aldı* tabiriyle kemânkeşlikten icazet verilir, ayrıca ziyafetler tertip edilmesi için tahsisat ayrılırdı. Okçulukta hüner ve maharet gösterenlerin okları tekkeye asılarak teşhir edilir,¹ oklarının ulaştığı mesafeler tayin edilir, kendilerinden sonra geleceklere bir yadigâr olmak üzere mermer sütunlar dikilir ve bunlara musanna *tarihler söylenip* hakkettirilirdi.² Kemânkeşler "Ok Meydanı'na vakit buldukça gidip atış yaparlarsa da esas perşembe günleri bütün *tîrendâzân* toplanarak ok atardı.³ İçlerinden maharet kazananlar varsa, katettikleri mesafeler ölçülür, icazet ve ruhsata layık görülenlere diğerlerinin tensip ve tasvibiyle tayin edilen bir günde mükellef ziyafetler tertiplenir ve *kabza* verilirdi. Fevkalade bir maharet gösteren olursa, diğer teşhir edilenler arasına onun da okunu asarlardı. Tekkede sarı pirinçten çana ok geçirmek, kalın tomruklara ok saplamak, oklara ve kılınçlara siper olarak kullanılan kalkanları ok ile delmek, içi su dolu şişelere ok geçirmek, oku havaya atıp yere inerken düşürmeden eliyle tutmak gibi hünerler gösterilirdi. Kazandığı fevkâlade maharetle okçulukta isim yapmış olanlardan, IV. Sultan Murad'ın kemânkeşlikte ustası olan Eski Saray imamı Sultan Selimli, "Sarı Kulak" namıyla anılan zat ile "Ayazzâde" namındaki zatlar, *tîrendâzlar* arasında asırlarca şöhretlerini korumuşlardı.

Atılan ince, uzun şeye *ok* veya *tîr*, oku çekerek atan şeye *yay* veya *kemân* denirdi. Yayların pek çok çeşitleri ve isimleri vardı. Bunlar *usta yayı*, *hurrem*, *şepcah*, *tozkopa-*

¹ Metinde bu cümle "... tekkeye ibraz-ı hüner ve maharet zevatın gösterdikleri sanatlarını tekkeye asarak teşhir olunduğu gibi" şeklinde geçmektedir. Birkaç cümle sonra "okların asıldığı" ifadesi kullanıldığından daha rahat anlaşılabilmesi için buradaki "sanatları" sözcüğü de "okları" olarak değiştirilmiştir.

² Okçulara böyle taşlar dikilmesine "menzil dikmek", dikilen taşlara da "menzil taşları" denir (OTDTS II). Okmeydanı'ndaki kitabeli, kitabasız "menzil taşları" ve bu taşların dikildiği okçular için bkz. Ayanoğlu 1974.

³ Osman Nuri Ergin, Okçular Tekkesi'nin her yıl Mayıs'ın 6'sında Hıdırellez günü açıldığını, burada altı ay süre ile pazartesi ve perşembe günleri talim yapıldığını yazar (Ergin I, 1977: 226).

ÇEŞİTLİ MUSİKİ ALETLERİ¹

Nay (Ney): Birkaç cinsi vardır. Bunlar *davud*, *şah*, *kız nayı*, *mansur*, *müstahsen*, *süpürde*, *mabeyn nayları*'dır. Nayın küçüğüne *nısfıye* denir. *Bolahenk*, *davud*, *şah*, *mansur* olarak adlandırılan nısfıye cinsleri vardır. *Girift* de bir nay cinsidir.

Nay yapılan kamışlar her tarafta bulunursa da Arabistan'da, Medine-i Münevvere'nin "Ayn-ı Zerka" denen yerinde çıkan kamışlar en kıymetlileridir. Nayları çoğunlukla Mevlevî dervişleri kullandığından temizlenmeleri, deliklerinin açılması ve orta sarmaları *muhibban-ı Mevlevîye*'den² ve *nayzen* kimseler tarafından yapılırdı.

Eski zamanların nayzenleri arasında en ünlüleri *kutb-ı nayî*³ adını almış bulunan Kale Kapısı şeyhi "Osman Dede", Beşiktaş Mevlevîhanesi şeyhi "Yusuf Dede", Kasımpaşa Mevlevîhanesi *nayzenbaşısı* "Süleyman Dede", Kale Kapısı Mevlevîhanesi'nde "Küçük Ahmed Dede", "Deli İsmail Dede", "Kefeli Derviş Mehmed Efendi", "Derviş Kasım Dede", "Torlak Dede", "Hasan Paşa", "Sipah⁴ Ahmed Bey", "Sarac Ahmed Çelebi", "Hakkı Dede", "Hilmi Dede", "Aziz Dede", "Berber Ömer Çelebi" idi.⁵

Keman: Keman çeşitleri ve aldıkları değişik adlar şunlardı: *Fino*, *meydan*, *kız*, *tam keman*, *sinekeman*, *kambur keman*, *kemançe*, *Tokad kemançesi*, *Trabzon kemançesi*. Bildiğimiz esas keman İtalya'dan getirilmiş, sonra şekli değiştirilmiş ve vilayetlerin adına göre isimlendirilmiştir. Eskiden *Baron'un kemançesi* pek meşhurdu. İstanbul'da keman ve kemençede ün salmış olanlardan padişah huzuruna ve devlet ricalinin meclislerine kadar kabul edilenler arasında "Kemanî Mustafa", Kemanî Âşık Ağa", "Kemanî Mahmud Çelebi", "Kurşuncuzade", "Kemanî Masraf⁶ Ali Ağa", "Kemanî Ahmed Çelebi", "Kemanî Hüseyin Çelebi", "Kemanî Baba Mustafa Çelebi" sayılabilir.⁷

Kanun: Bir çeşidi vardır. Sonradan kanun kırışlerinin yukarıya bağlanan yerlerine akordun uzun sürmesi için pirinçten mandallar konmuştur. Bu saz, Sultan Abdüla-

¹ Musiki aletleri hakkında fazla bilgi için bkz. Öztuna, TMA I, 1969; II/1, 1974; II/2, 1976.

² Muhibban: *Muhib*'in çoğulu; bkz. muhib (Dervişlerin Kullandıkları Terim ve Deyimler bölümü, s. 447).

³ En büyük, en ulu neyzen. Öztuna, Neyzen Osman Dede için 1652?-1730 tarihlerini vermektedir (TMA II/1:80).

⁴ Sipah: Yeniçeri Ocağı'nın altı bölük olan' süvari teşkilatının birinci bölüğüne mensup olan; Farsça asker demektir (OTDTS III).

⁵ Ali Rıza Bey'in söz ettiği ünlü neyzenler arasında yukarıda sayılanların bazıları dışında başka adlar da geçmektedir (Ali Rıza Bey:276-280).

⁶ Masraf nazırı: Askerlik Dairesi'nde muhasebe reisi (OTAL).

⁷ Yazar pek çok eski müzisyenin adını Evliya Çelebi'den almış olmalıdır; örneğin burada adları verilen keman, tanbur, çeng ve rebabda ün kazanmış sanatkarlar *Evliya Çelebi Seyahatnamesi*'nde aynı sıra ile peşpeşe geçmektedir (Evliya Çelebi I, 1314 [1896]: 635, 636). Ünlü kemaniler için ayrıca bkz. Ali Rıza Bey: 280.

Ud çalan kadın

ÇENGİ KADINLAR¹

Yüzyılın başında ekâbire mahsus olan ve ayrı bir bölümde anlatılan beşik alayında², düğünlerin ikinci günü olan paça gününde³ ve sünnet düğünlerinin yine ikinci gününde gösterişi çok seven kibar ailelerin ziyafetlerine çağırılan kadınlardan ibaret bir oyun takımına çengi denirdi.⁴ Bu çengi, erkeklerin oynadığı ve özel bir bölüm halinde tafsilatıyla açıklanan Zuhuri Kolu veya Orta Oyunu'nun kadınlar tarafından oynanmasıdır. Çengi takımlarını teşkil edip bir araya getirene *kolbaşı* denir. Takımın diğer fertlerinin çoğunu hamam ustaları meydana getirirse de evlerinde oturan ve oyun zamanı kolbaşı tarafından çağırılan hanımlar da vardı. Kolbaşılar daima evlerinde bulunur, oldukça kibar bir hayat sürerler, hatta daha kibarları yazları sahilhanelere göç ederlerdi. Bunlardan "Afet Kolbaşı"nın Rumelihisarı'nda Toplarönü denen yerdeki sahilhanesini ben de görmüştüm. "Afet Kolbaşı", "Arap Kızı Kolbaşı", "Fuçulu Kolbaşı", "Pesend Kolbaşı", "Sirozlu⁵ Maile Kolbaşı", "Ebezade Kolbaşı" hatırı sayılan bir üne kavuşmuş kolbaşılardandı.

Eskiden çeng, rebab, arp, erganon, def, nay, ud, kanundan meydana gelen çalgı takımının hepsine birden içinde bulunan çenge dayanarak çengiler denirken daha sonraları kadınların tertip ettiği çalgı takımına bir de oyun eklenmiş ve yine çengi adı verilmiş ve varlıklarını yakın zamanlara kadar korumuşlardır. Çengi, çalgıcıların eski adıdır. Bunlar en sonunda iki sınıfa ayrılmış, yalnız oyuna çıkanlara çengi ve oyun esnasında çalgı çalanlara ise sıracı denmiştir. Bu sıracıların çoğu Kiptî kadınlardı. Çalınan musiki aletleri üç adet def, iki adet keman, iki adet santur, gerektiğinde çalınmak üzere iki adet dümbelek ve bir adet bozuktan meydana gelmekteydi. Kullandıkları defler çok süslü, balık kılıçğı şeklinde işlenmiş arusekli, *cam zil* denen

¹ Yazarın çengiler ve köçekler hakkında verdiği bilgiler genellikle aynı konuyla ilgili bölümlerin peşpeşe yazıldığı defterlere geçirilemeden tek tek yapraklar üzerinde kaldığından "geleneksel tiyatro ve seyirlik oyunlar" hakkında yapılmış inceleme ve araştırmalar göz önünde tutularak (bkz. And 1969: 29 vdd.; 59 vd.; Kudret 1973: 3,9 vdd.; Sevensil 1959: 64 vdd.) yayına hazırlayanlar tarafından bu bölüme yerleştirilmiştir. Araştırmacılara göre eski seyirlik oyunların başlıca özelliklerinden biri, birbiri içine geçmiş olmalarıdır. Karagöz oynatanın meddahlık veya hokkabazlık ettiği, orta oyununa çıktığı görüldüğü gibi pek çok seyirlik oyunun içinde başka seyirlik oyunlara da yer veriliyordu. Bu arada çengi, köçek, *curcunabaz* gibi dansçılar da ortaoyununun önemli bir bölümünü oluşturmaktaydı (And 1969: 49 vd).

² Bkz. s. 42.

³ Bkz. s. 144.

⁴ Çengiler hakkında fazla bilgi için bkz. Ali Rıza Bey: 298-305; And 1969: 59 vd.; OTDTS I; Sevensil 1993: 74-76.

⁵ Siroz, Osmanlı İmparatorluğu'nda Selânik vilayetine bir sancağı idi (İA 10: 346).

DİL VE ÇEŞİTLİ TERİM VE DEYİMLER

Osmanlıların resmi dili Türkçe olduğu halde kibarlarla edipler Arapça ve Farsça kelimelerden başka Fransızca ve diğer dillerden de bir hayli kelime alarak kullanmaya başladılar ve *lisan-ı fusahâ*¹ denen ayrı bir dil ortaya çıktı.

Halkın kullandığı eski dilde de *derviş terimleri* denilen bir dal meydana geldi. Bu arada genel terim ve deyimler yanında bir de *tulumbacı terimleri* ve diğer adıyla *bıçkın* veya *tudi*² ya da *Kıptî terim* ve *deyimleri* denen, kendilerine has anlamları bulunan ayrı bir dal, yani *Osmanlı argosu* ortaya çıktı.

Türkçeye giren bu çok değişik kelime ve deyimlerin anlamını ancak kullananlar bildikleri için çoğu zamanla terk edilmekle kalmayıp anlamları da unutulacaktır. Yüzlerce yıl kullanılmış ve bazı kitaplara da geçmiş bulunan birçok kelime, deyim ve terimin kaybolup gitmesinin bir milletin tarihi bilgileri yönünden önemli bir yokluk doğuracağı açıktır. Diğer dillerden Türkçeye ve Türkçeden diğer dillere sözlükler bulunmadığı için son zamanlarda terk edilmiş bu cins kelime ve terimlerin anlaşılması mümkün olamayacaktır. Bu yüzden *turûk-ı âliyye*'ye mensup kimselerin kullandıkları derviş terim ve deyimleriyle halk dilinde kullanılan birçok terim ve deyim kitabın sonuna eklenmesini ve bu arada tulumbacıların kullandıkları özel terim ve deyimleri de buraya katarak unutulmaktan kurtulmalarını gerekli gördüğümünden bu lûgatçeyi bölümler halinde ve harf sırasına göre tertip ettim.³

Saray-ı Hümayûn'da Kullanılan Bazı Terim ve Deyimler

acemi: yeni alınmış kalfa ve harem ağaları

aş: yemek, taam

baltacı: sarayda vazifeli ve kalfalarla sokağa beraber çıkan ağalar

bölük: daire

bölüm: şeker, nişasta ve limondan saraylarda yapılan hoş bir pelte

destmal: elbezi, havlu gibi silecek şeyler

gogo: yeni alınmış acemi kalfa

gülüp göyünme: bir beddua

¹ Fusahâ: "Fasîh"ın çoğulu; fasîh: Doğru, hatasız, akıcı ve düzgün söyleyen, bir dili kaideye uygun, gereksiz ve ender kullanılan kelimelerden ayıklanmış olarak konuşan ; lisan-ı fusahâ: Böyle konuşulan dil (KT).

² Ulaşılabilen sözlüklerde bulunamadı. Metin And'ın verdiği orta oyunu argosunda *todi* (= çingene) olarak geçmektedir (And 1969: 232).

³ Yazar tarafından eski alfabeyle göre sıralanmış olan tüm terim ve deyimler tarafımızdan yeni Türk abecesine göre yeniden düzenlenmiştir.

OSMANLILARDA AKRABALIK İSİMLERİ

Osmanlı ailesi ferdleri için kullanılan isimler şunlardır:

ata, büyük peder: pederinin pederine cedde, büyükvalide: validesinin valide- sine anne: validesine amuca(amca): pederin biraderine hala: pederin hemşiresine dayı: validesinin biraderine teyze: validesinin hemşiresine karındaş (kardeş): kendi erkek birade- rine hemşire: kendi kız karındaşına (karde- şine) üvey karındaş: validesinin eski kocasın- dan olan kız ve erkek çocuklarına mahdum: erkek evladına kerime: kız evladına zevce, refika: kendi haremine damat: kızının kocasına gelin: oğlunun haremine kainpeder (kayınpeder): haremının	babasına kainvalde (kayınvalde): haremının va- lidesine kainbirader (kayınbirader): haremının biraderine baldız: haremının hemşiresine enişte: kendi hemşiresinin kocasına enişte: teyzesinin ve halasının kocasına bacanak (bacanak): haremının hemşi- resinin kocasına dünür: damadının babasına yeğen: kendi hemşiresinin evladlarına biraderzade: kendi biraderinin evlad- larına ahiret evlad, evladlık, veled-i manevi, can evladı: evlad edilen çocuğa görümce: kadın, kocasının hemşiresine kayın: kadın, kocasının biraderine yenge: dayı ve amcasının haremlerine
---	---

Bazı Hitaplar¹

Yaşlı hanımlara orta yaşlılar “büyük hanım” veya “hanım nene”, gençler de orta yaş-
lılara “abla”, otuz yaşından yukarıya “teyze” diye hitab ederlerdi. Gençlerle orta yaş-
lılar birbirlerine “karındaşım” derlerdi. Çocuklar yaşlılara “ağa baba”, orta yaşlılara
“ağa amca”, gençlerine “ağabey” terimini kullanırlardı. Valide ve pederi çocuğu bu
yolda terbiye ederdi. Halk hanımları arasında birinin adı geçtiğinde ayırmak için
daima kocasının sanatı adının önüne eklenir ve “Sarac’ın Zehra Hanım”, “Haffa’ın
Ziyneti Hanım”, “Sahha’ın Zahide Hanım”, “Yağlıkçı’nın Hanife Hanım” denirdi.

¹ Yazarın “Halkın Oturduğu Evler” bölümünde günlük hayatı anlatırken (bkz. s. 182) yer yer yazdığı bu hitaplar yayına hazırlayanlar tarafından o bölümden ayıklanarak bir araya getirilip burada ayrı bir alt başlık altında toplanmıştır.

SON SÖZ

İfade-i ... fakirane

Aileten iki asırdan ziyade bir müddetten beri beraberinde yaşanılan ve daha vâzih bir tabir ile altı yüz küsur sene müddet kemal-i şan ü şevketle yaşatılan Osmanlıların ibtida hasıl ve bi't-tedric zayi ettiği terbiye-i samimiye-i İslamiyye ve ondan mütehassıl vâkıfane bir kanaat ve merbutiyyet-i kalbiyye ile ittihaz ettikleri kavaid-i siyasiyye ve icabat-ı kavmiyye ve milliyeden iktibas olunan usul-i idare ve iktisadiyyeleri ile bunların fûrûât ve teferruatına dair iktiza eden tafsilat ve izahata dair daha pek çok şey yazılabilmesinin imkânı hasbe't-taalluk düşünölmüş ve arzu edilmiş ise de bunları okumak elden çıkan iradelerin senedat-ı atikasını tetkik etmek kabilinden olacağı ve teceddüt i tevinden(?) başka bir netice hasıl edemeyeceğı mülahaza-i tabiiyyesi kalben bir neşat ve fikren bir inbisat vermediğı cihetle usul ve âdât-ı kadimenin bir kaç nevine dair yazılan işbu kitap bi-avnilahî'l vehhab burada hitam buldu.

İfade-i ... fakirane

Ailemizin iki yüzyılı aşkın bir süredir yaşadığı ve daha açık bir söyleyişle altı yüz yıldan uzun bir süre Osmanlıların büyük bir şan ve olgunlukla yaşattığı ve önce yaratıp sonra giderek yitirdiğı yapmacıksız İslami eğitim ve onun oluşturduğu bilinçli bir inançla gönölden bağlanarak kurdukları politik kurallar ile toplumsal ve ulusal gereklerin oluşturduğu yönetim ve ekonomi biçimi yanısıra bunların ayrıntıları hakkında daha çok açıklama yapılması düşünölmüş ve arzu edilmişse de bunların okunması, kaybedilmiş bir malın eski senetlerini incelemekle eş anlamlı olacağından derdi tazelemekten başka bir sonuç vermeyeceğı düşüncesiyle gönöle bir ferahlık, akla bir genişlik vermediğı için eski yöntem ve âdetlerin birkaçına dair yazılan bu kitap Bağışlayan Tanrı'nın yardımıyla burada son buldu.

Pertev Paşa torunu Cemaleddin oğı Abdölaziz

SÖZLÜK

Bu bölümde sözcük, terim ve deyimlerin metindeki anlamları açıklanmaktadır. Yarnında kaynak kısaltması bulunmayan ilk açıklamalar doğrudan metinden aktarılanlardır; diğer kaynaklardaki karşılıkların tam uyuşmadığı durumlarda önce metindeki açıklama verilmiş daha sonra diğerleri yazılmıştır. Taranabilen sözlük ve kaynaklardaki açıklamalar aynı olduğunda bu kaynakların hepsinin teker teker belirtilmesine genellikle gerek görülmemiş, en önemli kaynak kısaltmasıyla gösterilmiştir. Açıklamanın birkaç kaynaktan derlenerek yazıldığı örneklerde ise ilgili kaynakların hepsi işaretlenmiştir

Sözcük, terim veya deyimlerin metindeki anlamına yakın ya da onunla ilişkili veya onu bütünleyici açıklamalara da kaynakları ayrı ayrı belirtilerek yer verilmiştir.

Yazar tarafından yeri geldikçe metin içinde ayrıntılı olarak açıklanan veya konunun rahat anlaşılmasını sağlamak için tarafımızdan altyazı verilerek anlamı belirtilen bazı sözcük, terim veya deyimler, buradaki sözlüğe alınmakla birlikte karşılıklarına ya sadece metinde geçtikleri sayfa veya altyazı numarası verilmekle yetinilmiş ya da çok kısa bir açıklama eklenmiştir.

Karşılıkları ulaşılabilen kaynaklarda bulunmayan sözcük ve terimlerden yazar tarafından ayrıntılı açıklanmış olanlar sözlüğe katılmıştır.

Yazarın “Dil ve Edebiyata İlişkin Bilgiler” bölümünde yer alan, çeşitli başlıklar altında topladığı terim ve deyimler ise tekrardan kaçınmak için buraya alınmamıştır (Bkz. Saray-ı Hümayun’da Kullanılan Deyimler; Dervişlerin Kullandıkları Terim ve Deyimler; Halk Arasında Kullanılan Terim ve Deyimler; Hanımlar Arasında Kullanılan Terim ve Deyimler; Tulumacı, Bıçkın ve Kıpti Terim ve Deyimleri).

Açıklamalarda italik yazılan sözcük ya da terimler metinde geçen ve sözlükte yer alanlardır. Metin içinde geçmeyenler ‘tırnak içinde’ yazılmıştır.

Maddelerin alfabe sırasıyla yer aldığı sözlük ve ansiklopediler kaynak gösterilirken sayfa numarasının verilmesine gerek duyulmamış ancak o bilginin o madde adı altında değil de başka bir konu veya madde içinde geçtiği durumlarda sayfa numarası eklenmiştir. Kitap ve makalelerden aktarılan açıklamalarda ise altyazılarda olduğu gibi sayfa numaraları belirtilmiştir.

A

aba. Medrese talebeleri, alt derecelerdeki *ilmiye* mensupları ve dervişlerin giydiği üst giysisi; ayaklara kadar bütün vücudu örten yakasız, kolsuz önü açık, devetüyü, ender olarak kurşuni renkte üstlük (*DBİA 1*). Bu giysinin yapıldığı kalın, kaba yünlü kumaş; Filibe, İslimye, Balıkesir, Feshane abaları rağbetteydi (*Narh Deft.*, *OTDTS I*). *Aba*’dan yapılma cübbe, *kukulata*, *maşlah* ve *libade* (*LO*).

âbânî. Üzeri bal sarısı ipekle kasnak işi dallı nakışlarla bezeli, zemini beyaz veya açık sarı ince kumaş. İyileri İstanbul, Bursa, Halep, Bağdat ve Hindistan’da imal edilirdi. Perde, bohça, yorgan yüzü, kundak yapıldı. Tüccar ve esnaf tarafından sarık olarak kullanılırdı (*EEA I*; *STA I*).

abanoz. Sıcak ülkelerde yetişen abanozgillerin (*Ebenaceae*) ağır, sert ve siyah renkli kerestesi (*TDKTS*); ince marangozlukta ve gömme işlerinde kullanılır; çeşitli mobilya, kutu, *kalem*dan, tesbih, baston, kaşık gibi şeyler yapılır; dayanıklılığı dolayısıyla cami, türbe, kapı ve dolap kapılarında çok kullanılmıştır (*SA I*).

Abazah (Abazeh). Kafkasya’nın kuzeyinde Çerkezistan’ın kuzeybatısında bulunan Büyük Abazah ve Küçük Abazah’ta oturanlar. Kuzeylerindeki Abhazeler’den ayrıldılar, dilleri birbirine benzemez (*KA I*)

Abdülğafûr. Abdülğafûr el-Larî (Ö. 1506); ünlü âlim Molla Câmî’nin (bkz.) öğrencisi; hocasının *Kâfiye* (bkz.) *şerhi*’ne yazdığı *haşiye* (*Hâşiye ‘alâ şerhi’l-Câmî li’l-Kâfiye*), Arapça yazılmış önemli bir eseri olup medreselerde nahiv derslerinde okutulurdu; Abdülğafûr olarak da kısaca kendi adıyla anılırdı (*DİA 1*: 204 vd.; *Kâtip Çelebi II*: 1372).

Adalı. Adalı (ya da Adavî) şeyh Mustafa Hamzaoglu (Ö. 1677); Kuşadalı Arap dili bilgini; Birgivî Mehmed Efendi’nin (bkz.) *İzhârü’l-esrar* risalesine *Neta’icü’l-efkâr* adıyla yazdığı *şerh* (1674) bilginler arasında çok tutulmuş, İstanbul medreselerinde *nahiv* derslerinde okutulmuştur (*KA 1*: 223; *TA I*: 112).

ağa. Eskiden yüksek mevki sahipleri için kullanılır bir tabir (*OTDTS I*); saygınlığı olan kıdemli uşak; okur yazar olmayanlara efendi yerine verilen şeref unvanı (*KT*).

ağırılık. Nikâh öncesi damat adayının evleneceği kıza peşin olarak vermesi kararlaştırılan para; “mehr-i muaccel” (*OTDTS I*); bkz. *mihir*.

ahar. yazı yazarken kâmiş kalemin iyi kayması, isden hazırlanmış mürekkebi kağıdın emip yaymaması, böylece düzeltelerin silinerek veya kazınarak iz bırakmadan çıkarılabilmesi için önceden kağıdın üzerine sürülen bir sıvı; ana maddeleri nişasta ve yumurta akı olan *ahar*’ın çeşitleri ve değişik uygulama teknikleri vardı; *ahar*, kağıdın parlak görünmesini sağladığı gibi sertliğini de giderirdi; *aharlanan* kimi kağıtlar yazıları silindikten sonra *mühre* sürülerek parlatılıp yeniden kullanılabilirdi (Nefeszade 1938:75; *SA I*; Yazır 1982: 166 vdd.)

ahır uşağı. bkz. *tavla uşağı*.

Ahmediye (Ahmediye). Hz. Muhammed’in hayatından söz eden manzum nasihat kitapları genellikle bu adla anılır; Diyarbakırlı Ahmed Mürşîdî (1689-1761) tarafından yazılmış olanı en yaygındır ve bir anlamda asıl *Ahmediye* bu eserdir (*TDEA I*: 80).

Kişi Adları Dizini

A

Abdi Efendi (musikişinas) 501
Abdullah Efendi (musikişinas) 417, 418
Abdűlgafűr el-Lârî (alim) 97
Abdűlkadir Efendi (musikiřinas) 418
Abdűlmecid, Sultan 70, 143, 215, 257, 259, 260, 306, 408, 416, 500, 528, 559
Abdűlvahid Efendi (Laleli Camii műezzini, hayalci) 434
Ablak Ćelebi (meddah) 430
Adalı; řeyh Mustafa Hamzaogűlu (alim) 509
Agah Efendi (hokkabaz) 63, 434
Ağa Rıza (nakkaş) 160
Ahmed Ağa (musikişinas) 418
Ahmed Efendi (musikişinas) 228, 418, 537
Ahmed, Sultan III. 236
Alim Can Efendi (satranĉı) 409
Ama Mahmud Ćelebi (musikiřinas) 417
Andelib Ćelebi (musikiřinas) 417
Arap Ŗmer Efendi (hayalci) 434
Aşec Ŗmer Usta (oymacı) 247
Arnavud Osman Ćelebi (kalemkar) 157
Asariye.....Efendi (musikişinas) 418
Āřık Derbeder (kahvehane şairi) 481
Āřık Garip (saz şairi) 482
Āřık Kalender (kahvehane şairi) 481
Āřık Lodos (kahvehane şairi) 481
Āřık Poyraz (kahvehane şairi) 481
Aziz Dede (neyzen) 415, 418
Aziz, Sultan 108

B

Baba Acemi (defzen) 416
Baba Ahu (defzen) 416
Babacan Haşim (nakkaş) 161
Bağcı İzzet Efendi (mukallit) 431
Bayezid, Sultan II 430
Behlűl Efendi (musikiřinas) 418
Behzad (nakkaş) 161
Bekir Ağa 418
Benderyan Mıgırdıĉ (műhűr hakkâkı) 157
Berber Ŗmer Ćelebi 415

Bestekâr Hacı Ārif Bey (musikişinas) 418
Bestekâr Rif'at Bey (musikişinas) 418
Bestekâr şevki Bey (musikişinas) 418
Bolahenk Nuri Bey (musikişinas) 418
Breguet, Abraham Louis 226
Buhurizade Hafız Ćelebi (musikiřinas) 417
Bűyűk İmam Ćelebi (musikiřinas) 417

C

Cafer Bey (satranĉı) 409
Camcı İsmet (meddah) 431
Can şah (nakkaş) 160
Celâl Devvanî (alim) 98
Cellatĉeřmeli Ćerkez Emine (esirci) 331
Cenan Kalfa (III. Selim'in kalfalarından, musikişinas) 115
Cerrah Salih Efendi (hayalci) 63, 434
Ćűrcanî bkz. Seyyid řerif Ćűrcanî 94, 97, 513, 560

Ć

Ćengi Cebep Mustafa Aęa 416
Ćengi Ramazan Baba 416
Ćıkırıkĉızade Behlűl Usta (nakkař) 161
Ćıkırıkĉızade Sűleyman Ćelebi (kıssahan, meddah) 430
Ćırnık Ahmed Ćelebi (mıskalcı) 417
Ćiĉekĉioęlu (hokkabaz) 63
Ćiĉekĉi řakir Efendi (mukallit) 393
Ćifte Kanburlar (Zuhuri kolu) 64, 436
Ćingene Donsuz 416

D

Dağıştani İbrahim Paşa 409
Dede İsmail Efendi (musikişinas) 418
Değirmencioğlu Salih Efendi (satranĉı) 410
Deli İsmail Dede (neyzen) 415
Deli Osman (hattat) 90
Dellak İsmail (mukallit) 312
Denizoğlu Ali Ağa (musikişinas) 418
Dertli (divanĉe sahibi saz.şairi) 482
Derviş İsmail Efendi (musikişinas) 418

Derviş Kasım Dede (neyzen) 415
 Diyarbakırlı Karaoğlu (defzen) 416
 Diyarbakırlı Çaşni Çelebi (musikişinas) 417
 Diyarbakırlı Karaoğlu (musikişinas) 417
 Diyarbakırlı Yahya Çelebi (musikişinas) 417
 Doktor Kemaleddin Bey 410

E

Ebezade Düriye Hanım (musikişinas) 115
 Eğrikapılı (Ahmet Rasim) (hattat) 90, 395
 Emin Efendizade Mahir Bey (satranççı) 409
 Es'ad Efendi (musikişinas) 418
 Eşref Efendi (Divan hulefası'ndan; meyhane şairi) 320
 Eyüp Kadısı Esad Efendi (dama ustası) 410

F

Fehmi Efendi (hayalci) 63
 Fenerci Şükrü (meddah) 431
 Feridüddin (attarların piri) 109, 501
 Fethiyeli Zakirmerd Mahmud Çelebi (musikişinas) 417
 Firenk Senyör (nakkaş) 161

G

Galatalı Mahmud Efendizade Osman Çelebi (musikişinas) 417
 Galatalı Recai Efendi (kalemtraşçı) 158
 Galip Bey (tavla ustası) 410
 Galip Efendi (satranççı) 409
 Galip Usta (ince marangoz) 159
 Gürcüzade 418

H

Hacı Faik Bey (musikişinas) 418
 Hacı Muslahuddin (meddah, kıssahan) 430
 Hacı Zekiye Hanım (esirci) 331
 Hacı Zeynel (bozacı) 166, 482
 Haçador (kalemkar) 157
 Hafız Abdullah Efendi (musikişinas) 418
 Hafız Ahmed Efendi (musikişinas) 418
 Hafız Kadri (meddah) 431
 Hafız Müşfik Efendi (şair) 320
 Hafız Vahit Efendi (dama ustası) 410
 Hakkı Dede (neyzen) 415

Hamdi Efendi (kavuklu oyuncusu) 436
 Harem İskeleli Latife Hanım (musikişinas) 115
 Hasan Basri (helvacıların piri) 500
 Hasan Paşa (neyzen) 181, 415
 Hasip Dedezade Abdül'ahad Efendi (musikişinas) 417
 Haşim Bey (musikişinas) 418
 Hayat-ı Dil (III.Selim'in kalfalarından; musikişinas) 115
 Hayran-ı Dil Hanım (musikişinas) 418
 Hezarfen Ali Efendi (yelpaze sapı yapan oyuncu) 247
 Hilmi Dede (neyzen) 415
 Hüseyin Efendi (musikişinas) 418
 Hüsrev Ağa (Langa'da esirci) 331
 Hüsrev Paşa 409
 Hz. Ali 41
 Hz. Hasan 41, 584
 Hz. Hüseyin (Hz. İmam-ı Hüseyin) 41, 580

İ

İbn-i Mes'ud (şekercilerin piri) 109
 İliya (musikişinas) 418
 İmam-ı Şehriyar Hattat Mustafa İzzet Efendi (musikişinas) 418
 İmam-ı Şehriyar Medeni Hafız Aziz Efendi (musikişinas) 418
 İmamzade Hafız Yusuf Efendi (musikişinas) 417
 İncili Çavuş (mukallit) 431
 İshak Efendi (musikişinas) 406, 409, 410, 418
 İshak Efendi (okçu) 406, 409, 410, 418
 İshak Efendi (satranççı) 406, 409, 410, 418
 İshak Efendi (tır ustası) 406, 409, 410, 418
 İsmet Ağa (musikişinas) 418
 İstanbullu Recai Efendi (kalemtraşçı) 158
 İzmitli Hantal Yusuf (pehlivan) 407
 İzzet Bey (satranççı) 409

K

Ka'b bin Zühayr (şair) 90
 Kâdirihâne Şeyhi, İmam-ı Sultani Şerefeddin Efendi (musikişinas) 418
 Kağıtçı Müneccim Ali (dama ustası) 410

Kale Kapısı Şeyhi (neyzen) 415
 Kalemtraşçı Kanbur Mehmed Efendi (kavuklu oyuncusu) 436
 Kanarya (hokkabaz) 63
 Kantar Müdürü Bedri (dama ustası) 410
 Kanuni Sultan Süleyman 334, 539, 565, 566, 593
 Kara Halil Efendi (alim) 547
 Kara Yusuf (tanburi) 416
 Karbucioğlu (defzen) 416
 Kasım Ağazade Küçük Müezzîn (tanburi) 416
 Kasımpaşalı Hafız Portakal Efendi (musikişinas) 417
 Kasımpaşalı Koca Osman Çelebi (musikişinas) 417
 Kasımpaşalı Nazım (musikişinas) 418
 Kefeli Derviş Mehmed Efendi (neyzen) 415
 Kel Ali Bey (musikişinas) 418
 Kelayioğlu Haçadur Usta (ince marangoz) 159
 Kemanî Ahmed Çelebi 415
 Kemanî Ali Ağa 418
 Kemanî Hüseyin Çelebi 415
 Kemanî İsmet Ağa 418
 Kemanî Mahmud Çelebi 415
 Kemanî Mustafa 415
 Kemanî Tatyos 418
 Kemankeş Yahya Usta (nakkaş) 161
 Kemençeci Vasil (musikişinas) 418
 Kemhacızade Hasan (musikişinas) 417
 Kıbrıslı Mehmed Ağa (Kıbrıs muhassili; altında ünlü bir tütüncü dükkanı bulunan Beyazıd'daki konağın sahibi) 274
 Kırkçeşmeli (okçu) 406
 Konyalı Ali Ağa (esirci) 331
 Köle Yusuf 417
 Kör Mehmed (kavuklu oyuncusu) 64, 436, 482
 Köse İbrahim Efendi (satranççı) 409
 Kul Ahmed; bkz. Muhammed bin Hızır (alim) 98, 555
 Kuloğlu Mustafa Çelebi (divitçi) 221
 Kurdköylü Atmaca Emin (pehlivan) 407
 Kurşuncuzade (kemanî) 415

Kuzguncuklu Yasef (hokkabaz) 63
 Küçük Ahmed Dede (neyzen) 415
 Küçük Ali Çelebi (musikişinas) 417
 Küçük İmam Çelebi (musikişinas) 417
 Küçük Mehmed Ağa (musikişinas) 418
 Küçük Mehmed (Zuhuri kolu) 64, 418

L

Lârî Mevlâ Muslihüddin (alim) 556
 Latif Ağa (musikişinas) 331, 418
 Lazoğlu Yusuf Çelebi (kalemkar) 157
 Le Roy, Julien ve Pierre (saatçi) 225
 Lüleci Köçek Mehmed Efendi (hayalci) 434

M

Mabeyn Katibi Ziya Bey (dama ustası) 410
 Mahmud Bey (hulefa) 410, 600, 601
 Mahmud Çelebi (mühür hakkakı) 415, 417
 Mahmud, Sultan II. 255, 257, 260, 274, 373, 430
 Markar (musikişinas) 418
 Mehmed (Fatih) Han 28, 269, 332, 337, 373, 526, 536, 537, 563
 Mehmet Efendi (satranççı) 63, 233, 409
 Mevlidhan-ı Şehriyar \ Hızırzade Mustafa Efendi (musikişinas) 418
 Mısırlı Mehmed Efendi 409
 Miralay Şaban Bey 410
 Molla Cami (şair ve alim) 97
 Molla Fenari; Şemseddin Mehmed (alim ve şeyhülislam) 98, 563
 Morali Sadık Ağa (Yüksek Kaldırım'da esirci) 331
 Muhsin Bey (mukallit) 431
 Murad, Sultan IV 405, 430
 Murdar İlik (nakkaş) 161
 Musahib-i Şehriyari Tokadlı Derviş Ömer Gülşeni (musikişinas) 417
 Musahip Said Efendi (meddah, hayalci) 430
 Mustafa Bey (musikişinas) 418
 Mustafa Çelebi, Koloğlu (divitçi) 221, 415
 Mustafa Efendi (satranççı) 409, 418
 Musullu Molla Osman Efendi (musikişinas) 418
 Müşir Şakir Paşa (tavla ustası) 410
 Müzevir Ahmed Çelebi (tanburi) 416

N

- Naathân Eyüplü Abdullah Çelebi (musikişinas) 417
 Nabi (şair) 107
 Nadir (mühür hakkakı) 13, 119, 192, 197, 199, 234, 235, 236, 269, 295, 315, 328, 332, 343, 348, 379, 511
 Nalçacıade Mehmed Çelebi (musikişinas) 417
 Na'na Ahmed Çelebi (musikişinas) 417
 Neyzen Aziz Dede Efendi (musikişinas) 418
 Neyzen Çerkes Ahmed Dede Efendi (musikişinas) 418
 Neyzen Salim Bey (musikişinas) 418
 Nazlı Baba (defzen) 416
 Necip Bey (musikişinas) 418
 Necmeddin Efendi (dama ustası) 410
 Nikogos (musikişinas) 418
 Nikoli (musikişinas) 418
 Numan Ağa (musikişinas) 418

O

- Ortaköy İmamı Hafız Aziz Efendi (musikişinas) 418
 Ortaköylü Osep Efendi (hayalci) 63, 434
 Osep Usta 161
 Osman Bey (musikişinas) 418
 Osman Çelebi 157, 161, 417
 Osman Çelebi (musikişinas) 157, 161, 417
 Osman Dede (neyzen) 415

P

- Perdecî Galip (meddah) 431
 Pertev Paşa (musikişinas) 11, 21, 29, 33, 418, 505
 Piç Emin 430
 Prior, Edward ve Georg (saatçi) 226

R

- Rahmi (mühür hakkakı) 157, 500
 Raşid Efendi (satranççı) 320, 409
 Rauf Yekta Bey (musikişinas) 418
 Resa (mühür hakkakı) 157, 158
 Rıfkı Efendi (dama ustası) 410
 Rıza Ağa (musikişinas) 418

Rıza Çelebi (mühür hakkakı) 157

S

- Sabatay (hokkabaz) 63
 Sadık Ağa (musikişinas) 331, 418
 Sağır Behram (nakkaş) 161
 Sahhaf Salih Efendi (satranççı) 409
 Said Efendi (musikişinas) 63, 418, 430, 434
 Said Paşa İmamı Hasan Efendi (musikişinas) 418
 Salih Bey (musikişinas) 418
 Salkım Söğütlü Safiye Hanım (musikişinas) 115
 Sallabaş Behçet Efendi (satranççı) 409
 Salomon'un takımı (hokkabaz) 63
 Sarac Ahmed Çelebi (neyzen) 415
 Saraç Hafız (hayal oyunu tasvirleri yapan) 432, 434
 Sarı Kulak (okçu) 405
 Selanikli Ahmed Çelebi (musikişinas) 417
 Selim Ağa (musikişinas) 418
 Selimiye Şeyhi Said Efendi (musikişinas) 418
 Selim, Sultan III 236, 305
 Sepetçioğlu Mihael (kalemkar) 157
 Sermüezzîn-i Şehriyârî Tuğcuzade Süleyman Efendi (musikişinas) 418
 Sermüezzîn Sadullah Efendi (musikişinas) 418
 Seyyid Nuh Efendi (musikişinas) 418
 Solakzade Efendi (mıskalcı) 417
 Suyolcuzade Salih Efendi (musikişinas) 418
 Suyolcuzade Yakup Çelebi (mukallit) 431
 Süleyman Ağa (mukallit) 431
 Süleyman Dede (neyzen) 415
 Süleyman, Sultan (Kanuni) 334, 539, 565, 566, 593
 Sürücüzade (musikişinas) 417
 Sütçüzade Ali Efendi (musikişinas) 417

Ş

- Şahap Bey (dama ustası) 410
 Şah Kulu (nakkaş) 160
 Şakir Ağa (musikişinas) 418
 Şakir Paşa (musikişinas) 410, 416, 418
 Şamlı Hasan (tanburi) 416

Şebek Çelebi (meddah) 430
 Şehla Hasan Efendi (tanburi) 416
 Şehzade Sultan Mehmed (Kanuni'nin oğlu) 334
 Sengül Çelebi (hayalci; kıssahan) 430
 Şerife Hanım (Şehremini'de esirci) 212, 331
 Şeyh Celalüddin Dede Efendi (musikişinas) 418
 Şeyh Hüseyin Dede Efendi (musikişinas) 418
 Şeyh Tahir Efendi (hayalci) 63, 434

T

Tahir Ağa (musikişinas) 418
 Taşçızade Recep Çelebi (musikişinas) 417
 Tevfik Efendi (dama ustası) 410
 Tiryaki Osman Çelebi (nakkaş) 161
 Todoraki (musikişinas) 418
 Torlak Dede (neyzen) 415
 Tuğcu Mustafa (meddah) 430
 Tuğcuzade (kavuklu oyuncusu) 418, 436

U

Usta Yani (musikişinas) 418
 Uzun Mehmet Bey (satranççı) 409

Ü

Üç kardeşler (mukallit) 431
 Üsküdarlı İshak Efendi (tavla ustası) 410
 Üsküplü Latif Ağa (esirci) 331
 Üsküplü Şehime Hanım (esirci) 331

V

Varbet Mıgır (mukallit) 431
 Vefa (mühür hakkakı) 157
 Vehbi Çelebi (musikişinas) 417
 Veli Can-ı Evvel (nakkaş) 161
 Veli Can (nakkaş) 160, 161
 Veysel Karanî Hazretleri (saraçların piri) 109

Y

Yağcı İzzet (mukallit) 312
 Yağlıkçızade Ahmed Efendi (musikişinas) 418
 Yahudi Batakoğlu (defzen) 416
 Yahudi Karakaş (tanburi) 416
 Yahudi Yako (musikişinas) 417
 Yahya Efendi 63, 376, 409
 Yahya Efendi (müderres) 63, 376, 409
 Yedikuleli (Seyyid Abdullah) (hattat) 90
 Yeniköylü Hafız Hacı Hasan Efendi (musikişinas) 418
 Yorgaki (musikişinas) 418
 Yusuf Bey 418
 Yusuf Çelebi (tanburi) 157, 416
 Yusuf Dede (neyzen) 415
 Yusuf Paşa (musikişinas) 114, 418

Z

Zahariya (musikişinas) 418
 Zakir Hüdai Çelebi (musikişinas) 417
 Zarifi Ahmed Bey (şair, yazar) 320
 Zeki Mehmed Ağa (musikişinas) 418
 Zekiye Hanım (Hanende Maşuk Efendi'nin hemşiresi; musikişinas) 115, 212, 331
 Zenne Halil Efendi (hayalci) 434
 Zeyrekli Hacı Bekçi (kavuklu oyuncusu) 436
 Ziya Bey (mabeyn katibi) 409, 410
 Zurna Çelebi (meddah) 430

Dizin, Genel Dizin ve Kişi Adları Dizini olmak üzere iki bölümde ele alınmıştır. Okuyucunun metinde geçen sözcük ve terimlere kolayca ulaşabilmesini sağlamak üzere mümkün olduğunca analitik düzenlenmeye çalışılmış, aynı konuyla ilgili birbirini tamamlayan terim ve sözcükler toplu verildiği gibi, ayrı ayrı aranırken bulunabilmelerine imkan vermek farklı ayrı maddeler halinde yeniden yazılmıştır. Örneğin metinde geçen tüm kayıklar çeşitleri *kayıklar* sözcüğü altında toplu olarak bulunabildiği gibi her kayık adı da alfabetik sıraya göre yer almış, yanındaki “bkz. kayıklar” notuyla diğer kayık cinslerine de ulaşılması sağlanmıştır. Aynı anlamda kullanılan sözcüklere de karşılıklı gönderme yapılmıştır; örneğin “pusatçı. bkz. yoğurtçu”. Yazarın Dil ve Edebiyat bölümünde verdiği terim ve deyimler alfabetik dizildiği için dizine katılmamış, bu maddelerin açıklamalarında geçen gerekli sözcük-ler ise dizine eklenmiştir.

Genel Dizin

aba 95, 509; Balıkesir 509; boy 95, 334; Filibe 509; İslimye 509; Yanbolu 509; ayrıca bkz. kumaşlar
abacılar 153; bkz. esnaf
abani 37, 134, 218, 241, 244; bkz. kumaşlar
abanoz 158, 159, 220, 221, 314
Abaza (Abazeh, Abizah) 50, 330, 509; bkz. Çerkes kabileleri
abdest futası 135; bkz. futa
abdesthane 192, 193, 194, 228, 246
acemi zurna 417; bkz. zurna
acıbadem kurabiyesi 41, 164
adab-ı muaşeret 291-294
adak 37, 388
aftos 346
afyon 339, 340; tiryakileri 339-340 (bkz. tiryakiler)
ağaçlar 208, 232, 235
ağalar 206; gedikli 194, 195; daire kapıcısı 205; emir-i ahur 205; gidiş 205; harem 70, 146, 208, 297; harem kahyası 50, 189, 204; hazinedar 197; kaftan 62, 66, 194, 199; kahvecibaşı 201; karakulak 203; kavasbaşı 190, 204, 255; kilercibaşı 202; vekilharç 62, 191, 199
ağız tamburası 417; bkz. musiki aletleri
ağız sakızı 127, 130
ahar (aher) 509; -li kağıt 222; yumurta -li 222; bkz. kağıt
ahır 190, 200, 205, 206, 209, 215, 251; uşağı 190
akaid (ilm-i akaid) 98, 510
akar 108, 510
akçe (akça) 92, 111, 115, 125, 159, 510

akçe tahtası 159 not 43, 510
akd (akid) 126, 127; merasimi 128; bkz. nikah akıtma 253; bkz. at nişaneleri
akik 156, 245, 267
akide şekeri 164, 279
akkam 190, 207, 333, 510; başı 333
akraba isimleri 499
Aksaray 165, 331, 340, 380, 435
aktar 513; bkz. attar
al basma 40, 43
al karısı 40 not 8
alaca 244, 510; bkz. kumaşlar
alamana 259, 305, 510; bkz. kayık
alaz 377; -cılar 377, 378; bkz. hasta tedavi eden kadınlar
Alibey köyü yoğurdu 309
alikurna 222; bkz. kağıtlar
altı çifte 259 not 31; bkz. kayıklar
altın 37, 40, 46, 92, 156, 188, 245, 247
altınbaş Hind dülbendi 80; bkz. tülbend
alufteler 343-349; haneleri 344; isimleri 343; semtleri 344; sövgüleri 479; tabir leri 344; ayrıca bkz. mahalle baskını
ambar 129, 206; arpa 190
anber (amber) 81, 87, 223, 267, 271, 294, 295, 377, 511; kabuğu 223
amedci 258
Amed-i Divan-ı Hümayun 103; halifelîği 103
Amentü 84
amin alayı 80 not 10; bkz. mektebe başlama
ana kadın 48, 335; bkz. hamam anası, hizmetçisi
Anadolu 108 not 74, 207; kazaskeri 100, 101; kilimi 183; sakosu 244
anason 40, 167

Ankara: sofı 243; tiftiği 246
 araba 80, 129, 140, 141, 283; cinsleri (katip odası 257; koçu 72, 159, 256, 256 not 14; kupa 256; manda -sı 256; öküz -sı 215, 256 not 14, 308; saltanat -sı 257; seyir -sı 256; sırik -sı 256 talika 256; yük -sı 256); ile Kapi'ya gidiş 257 (bkz. Kapi); minderi 217 (bkz. minder); -cı 190, 206, 208; -lık 215
 Arabi zurna 417; bkz. zurna
 Arabistan 246, 509
 Arabistankâri maşlah 243; bkz. maşlah
 Arabkâri 246; bkz. nalin
 arakiye 131, 143, 241, 242; bkz. kumaşlar
 Arap atı 253, 255; bkz. at cinsleri
 Arapça 93, 94, 96, 101, 206, 252
 Arapkir 155
 Araplar 155; kabakçı 335; kereste salı çözen 337
 arifane (harifane) 310, 312
 arka kaşağısı 158, 247 not 28
 Arnavutköy 182
 Arnavut 309; Arnavutluk 165
 arpa ambarı 190; bkz. ambar
 arpacılar 153
 arpe (harp) 416; bkz. musiki aletleri
 arşak 196
 arşın 64, 71, 82, 129, 132, 133, 140, 186, 191, 193, 512
 arusek 43, 44, 73
 arzuhal 299
 asa 158, 159, 372
 asafı zurna 417; bkz. zurna
 Asâkir-i: Mansure-i Muhammediye 257 not 17; Nizamiye 257
 ashab 113
 askıcı 136
 askılar 223; yanar 223; bkz. avize
 askılı kandil 44
 asma kandil 189
 asma çardağı 184
 Asmaaltı 108 not 76, 153; tüccarı 108; bkz. tüccar
 astar tavan 161
 astarcılar 154; bkz. esnaf
 aşçı 62, 71, 137, 207, 209, 307; -başı-62, 190,

207, 277, 278, 281; -lık 155; -lar kahvesi 315 (bkz. kahveler) Aşr-ı Şerif 81,115
 Aşuk'la Maşuk 424; bkz. çengi oyunları
 aşure (aşura) 165, 265, 334; bkz. tatlılar
 at 78, 80, 141, 195, 196, 203, 205, 206, 252, 281, 284; başlıkları 206 (bkz. hayvan başlıkları); cinsleri: 77, 206, 252, 255; nişaneleri 252; takımları 206 (bkz. eğer takımları); -la Kapi'ya gidiş 255 (bkz. Kapi); canbazı 155, 251;
 mavnası (maunası) 259; uşakları 206
 At Pazarı 251
 ateş kayığı 85, 258 not 27; bkz. kayık
 ateş (oyun) 71
 ateşlik 201
 atıcılık 78; ayrıca bkz. okçuluk
 atıyye 53, 72, 82, 83, 88, 89, 92, 96, 100, 113,115, 127, 128, 129, 146, 195, 197-200, 209, 271
 atlas 52, 67, 73, 82, 92, 113, 130-131,134,136,139,188,218,243; bkz. ku-maşlar
 atlı karaca 283
 attar (aktar) 55, 109, 154, 183
 av 406
 avaid 128, 334
 avamil 98
 avcılar oyunu 146; bkz. çengi oyunları
 avize 136, 187, 192, 215, 223, 304
 avlu (havlu) 100, 183, 186, 215, 232, 246
 Avret Pazarı 331
 Avrupa 28, 32, 154, 257; avize 215; tüccarı 108 not 74; bkz. tüccar sınıfları
 Avur Zavur'un kahvesi 315; bkz. kahveler
 ayak armoniği 416; bkz. musiki aletleri
 ayak: bezi 37; kahvecisi 155; ölçüsü 126, 452; yemenisi 329 (bkz. yemeni); yemenicileri 154
 Ayakapı 318
 ayakkabı göndermek 126
 âyân 96
 Ayasofya 165, 181,
 âyât-ı: celile 271; kerime 40
 ayazma 291
 Ayetül-Kürsi 38 not 4
 aylakcı 306

ayna 187, 215, 223, 224; taşı 193, 194; berber -sı 224, 316; cep -sı 224; cihaz -sı 134, 224; el (ayinesi) -sı 112, 318; endam -sı 192, 224; seyir -sı 134, 224, 307; yastık -sı 133, 224

Ayvansaray 342

ayvaz 62, 63, 189, 190, 194, 200, 207 not 55, 210, 215, 307; bkz. tabla taşıyanlar

ayyaşlar 320; bkz. bekriler

azad 84; akşam -ı 84; kağıdı 333; bkz. itkna-me

azami 241; bkz. kavuklar

Azaplar Kapısı 181

azmayış 406; bkz. ok çeşitleri

Aznavur işi 157; bkz. kuyumculuk

Bâb-ı Âli 101, 102, 103, 105, 196, 334, 408, 480

Bâb-ı Âsaî 102

Bâb-ı Âskerî 103

Bab-ı Meşihat 96, 99, 100

bâde 319; bkz. mey

badem ezmesi 279; şurubu 146, 165

badya 183, 184, 201

bağ 129, 130, 514

bağ [üzüm] 182; -cı 154

bağa 43, 133, 158, 159, 160, 209, 219, 230, 247

Bağdat maşlahı 243; bkz. maşlah

bağırdak (bağıldak) 43; bkz. bardak (beşik atkısı)

baharat 269

bahariyye 480

bahçe 183-184; bkz. konak bahçeleri, sahil hane bahçeleri

bahçevan 205, 232; -başı 208

bağış 72, 275-277, 336; orta -i 71, 72, 128, 144, 146, 279; saç -i 47

bakıcı 393, 395, 515; meşhur -lar 396, 515

bakır: eşya 207; mutfak takımları 133, 147 (ayrıca bkz. güğüm, kazan, mangal); -cı 154; -cılık 155

bakkal 154, 269; bkz. esnaf

bal 165, 203, 304; çeşitleri 165; şarabı 321; bkz. keyif vericiler

Bal Kapanı 153

Balat 342

balık 208, 216, 259, 304, 305; ağcı 155;

ağı 259 not 29; avı 215, 407; kayığı

259 (bkz. kayak); dişi 242 not 15, 247; pulu 44, 416, 515; tutkalı 191; -çı 155, 182, 259

balıkçıl 247

Balıkesir abası 243; bkz. aba

balmumcu 154; -luk 155

balmumu 267

balta 191

baltabaş sandalı 258; Karadeniz baltabaşı 259; bkz. kayak/sandal

Baltalimanı Çayırı 85

Bar 155

bardak (bağırdak) 43 not 20; bkz. beşik atkısı

bardaklar 147, 189, 228; beyaz porselen 228;

billur 69, 88, 93, 132, 227, 228, 271; çini

Kütahya 228; gümüş 146; İngiliz kesmesi

228; kesme billur 132, 228; Saksonya cinsi

228; su 133; şerbet 93, 132; tatlı takımı 132

bargir 252 (bkz. at cinsleri); sürücüsü 155

basma 215, 218, 230, 232, 308; -cılar

154 (bkz. esnaf)

baş: alan zenciler 398; alma 397; bkz. karışık faniler

baş kalfa 47; bkz. kalfa

baş: örtüsü 184, 192; takkesi 184; yemenisi

138 (bkz. yemeni); yemenisi basanlar 138

başeski 319; bkz. meyhane sahibi

başlama 71, 431; bkz. def çalma

başlıklar bkz. hayvan başlıkları

bat pazarı 154

batırma 131; bkz. işlemler

bayram: atıyyesi 371; şekeri 85; tebrik ve ziyaretleri 281, 282, 298; yerleri 284; çocukların eğlenceleri 284-284; ayrıca bkz. Kurban, Ramazan Bayramı

Bayramiler 379, 444

Bayrampaşa Çayırı 310

Bebek 214

bedestan (bedesten) 163-164, 271; bekçileri 163, 164; bölükbaşı 163, 164; hacedileri 163

bed-i Besmele 81; resmi (cemiyeti) 82; bkz. mektep cemiyeti

bekçi 350

- bekriler 320
 Bektaşî 242, 442-447; dervişleri 443, 450;
 külahı 443, 444-446; şeyhleri 443; tekkesi
 443, 446, 448
 bel: kuşağı 140, 184, 200, 244; şalı 62, 80, 82,
 89, 92, 100, 140, 147, 244
 belleme 190, 252; bkz. hayvan malzemeleri
 Berat gecesi 112
 beratlı tüccar 108 not 74; ayrıca bkz. tüccar
 berber 109, 154, 318, 374; aynası 224,
 316 (bkz. ayna); dükkânları 315; leğeni 316;
 sitili 316, 318; takımı 112
 berbet 417; bkz. musiki aletleri
 berş macunu 376
 besleme 148
 Beslinay 330; bkz. Çerkez kabileleri
 Besmele 39, 47, 73, 81, 87, 111, 113, 125, 280,
 318, 372; -i şerife 72, 81
 beş çifte 215, 216, 259, 260; bkz. çifte
 beş püskül asma 435
 beşik 43, 44-46, 49; alayı 42-46 (ayrıca bkz.
 lohusa); atkısı (bardak) 43; çıkarma me-
 rasimi 42 not 17
 Beşiktaş 182
 bevrap 83, 95
 beyaz etmek (beyaza çekmek) 196
 Beyazıl 181, 273, 380
 Beykoz Çayırı 85, 307
 Beylerbeyi 182
 beylerbeyi 255 not 9, 516
 beylikçi: efendi 106, 258; -i divan-ı hümayun
 105, 196; kalemi 102
 Beyoğlu 351, 354
 Beyrut 206, 333
 Beytül-mal 163
 Beytullah 113; ziyareti 284
 bez cinsleri: Ahmedabad 243; ak kenarlı İstan-
 bul 243; Amerikan bezi 243; Buruci 243;
 bürümcek (bürümcük) 64, 131, 135, 137,
 185, 243; destgâh 203., 243; Dırâma 243;
 dimi 243 not 18, 309, 525; hasse 131; Hatayî
 243; helali 243; Kalamata 243; Kastamonu
 70, 243; Mahmudi 243; mermerşahi 243;
 pamuk bez 243; Sakız dimisi 243; salaşpur
 191; Serfice 242, 243; soğuk bez 52, 303;
 Şamî 243; Tekfuri 243; Trabzon 243
 bez dokuma 116, 117, 243; tezgâhı 115
 bıçakçı 154
 bıçkın: ağzı 339; dili 477; terim ve deyimleri
 442, 477; bkz. külhanbeyleri
 biât 393
 bilardo oyunu 410
 bimarhane 455
 Bilecik çatması 188; bkz. çatma
 bilezik 139
 billur 146; avize 136; bardak. 69, 88, 93, 132,
 228, 271; fanus 216; fincan 227; hoşaf ka-
 sesi 133; kandil 64, 187, 189, 191, 209, 266,
 267; kaplar 215, 304; saat 136; sürahi 41,
 44, 127; tas 203; yazı takımı 220; zarf 267
 binek 410; bkz. satranç
 binek: arabacıları kahvesi (bkz. kahveler); taş
 186, 281
 binicilik hünnerleri 79
 biniş 100, 282
 bitotu 379
 Bit Pazarı 154 not 15; bkz. Bat Pazarı
 Bitlis 207
 boğaçacılık 155; bkz. esnaf
 Boğaziçi 182, 214, 216, 260, 303, 305-306,
 435; -nde mehtap seyri 303-306
 bohça 202, 268; bkz. çubuk tütünleri
 bohça 37, 40, 43, 62, 66, 126, 129, 131, 134, 144,
 146; eşyası 129; çamaşır 294; elbise 134;
 ferace 146
 Bolu 155
 Bornu 329, 332; -lular 329; bkz. esirler
 boru çiçeği 184, 235; bkz. çiçekler
 Bosna feneri (Bosnakârî muşamma fener)
 162, 301; bkz. fenerler
 Bosna tabakı 222; bkz. kağıtlar
 bostan gezileri 310; bkz. sebze bostanları
 bostancı 320; bkz. kavas
 boy abası. bkz. aba
 Boyacıköy 214
 boynuz 246
 boyun atkısı (sargısı) 246
 boyunduruk (araba) 308
 boyunduruk 407 not 18; bkz. pehlivan
 boza 165-166; -cı manzumesi. bkz. manzume
 Bozedok 330; bkz. Çerkez kabileleri
 bozuk 72, 212, 424
 bölükbaşı 163, 315
 börek (bkz. yemekler); -çi 154, 155

börk (kavuşu) 242 not 8; bkz. kavuk buhara 218 not 71; bkz. kumaşlar
 buhur 87, 223, 269, 272
 buhurlar 223; anber 223, 267; anber kabuğu 223, 269; ardıç tohumu 223; gül yağı 223; günlük 223; kitre 223; kurs 269; misk 223; öd ağacı yağı 223, 267, 269; pelesenk 223; sandal tozu 223 buhur-ı şali 189 not 21; bkz. kumaşlar buhuralı 218 not 72; bkz. kumaşlar
 buhurdan (buhurdanlık) 88, 89, 223, 267, 282; altın 223; eski maden 282; gümüş 81, 92, 99, 127, 132, 266; pirinç 223; tombak 223; -dan iskemlesi 132
 bulaşıkçı 190, 207
 Bultifay 330; bkz. Çerkez kabileleri bumbar dolması 269; bkz. yemekler
 burnus (bornos) 518; Trablusgarp -u 243
 Bursa: arakiyye hırkası 243; bürümceği 131 (bkz. bürümcek); katmeri 234 (bkz. çiçekler: sümbül); lalesi (akburun) 234
 Buruci 243; bkz. bezler
 buzlu basma 215, 232, 308; bkz. basma
 bülbül dinlemek 304
 bürümcek (bürümcük) 64, 131, 135, 137, 185, 243
 büyü 396; -cüler 395, 396
 caize 113, 197, 296, 481, 518
 cam zil 44; bkz. def
 camadan (camedan) 274, 329
 camcı 154; bkz. esnaf
 cami 88, 91, 267, 269; dersleri 97, 101
 canbaz (at canbazı) 155, 251
 canbaz (ip canbazı) 428
 Canbaziyye Mahallesi 428
 canfes 43, 64, 67, 73, 126, 130, 131, 135, 144, 218; bkz. kumaşlar
 cariye 41, 42, 44, 50, 63, 92, 118, 123, 129, 138, 142, 147, 149, 191-194, 205, 209-211, 216, 231, 233, 277, 308,
 329-333; isimleri 501, 502; acemi 210; acemilerin evlendirilmesi 148-149; Çerkez acemiler 330, 331; Habeşi, Hataî, Keşmiri cariyeler 332, 502; oyuncu 301-302; sa-zende 73, 301; siyahî (zenci) 329, 332
 Cebel-i Lübnan 131, 228
 cedvel 188
 celeblik 155

celi 93; bkz. yazı
 cendere 133, 159
 cep: aynası 224 (bkz. aynalar); saatleri 225, 226 (bkz. saatler)
 cepken 206; sırmalı 140, 206, 255
 cerrah 68, 70, 374
 Cerrahhane-i Ma'mure 373 not 11; bkz. Mek-teb-i Tibbiye
 Cerrahiler 444
 cerre gitmek 96
 ceviz 159
 Cezayir 235; dayıları 424 (bkz. çengi oyunla-rı); ihramı 217 (bkz. ihram); kuşağı 206, 244 (bkz. kuşaklar); menekşesi 235 (bkz. çiçekler); oyunu 146, 424 (bkz. çengi oyun-ları); sarığı 424 (bkz. sarıklar); sarması 407 (bkz. pehlivan güreşi)
 Cibali Kapısı 181, 318
 cibinlik 131
 cibre 321
 cicim 217
 cifr (cefr) 394
 cige 247
 ciğercilik 155
 cihaz 53, 114, 115, 129-134, 137, 142, 147, 185; aynası 224 (bkz. aynalar); çekmece 219; eşyası (bkz. takımı); halayığı 134, 149; havlusu 228; odası 130; takımı 130-134, 157
 cilbend 89
 Cinci Meydanı 283
 cinciler 395; bkz. karışık faniler
 cinler 395
 civan yelpazesi 233; bkz. çiçek demeti cübbe 80, 189, 243; -lik 82, 89, 92
 cüz 82; kesesi 80, 82 (bkz. kese)
 Çadır Köşkü 214
 çadırcı 155; esnafı 312
 çakmakçı 154
 çakşır 435
 çalabora 284
 çalgı takımı 146, 302, 423
 çamaşır: ağası 255; leğeni 133, 183, 229 (bkz. leğenler); takımları 129, 134; teknesi 229; -hane 192; -lık 193, 229
 Çamlıca 182, 436

çanak mehtabı 306
 çantacı 257
 çapraz 407; bkz. pehlivan güreşi
 çardak 184
 çarçab 425 not 11; bkz. kumaşlar
 çarpare 73, 426
 çarşamba karısı 454
 çarşı dellalı 155
 çarşı hamamı 313, 335; küberanın -na gidişi
 313-314; bkz. hamam
 Çarşıkapı 318
 Çarşu-yı Kebir 154, 163, 251
 çayreklemek (çeyreklemek) 38, 52
 çatma 134; Bilecik -sı 188; Üsküdar -sı 188;
 vezirkârî 136; ayrıca bkz. kumaşlar
 çaycı 155
 çedik papuç 435
 çekçek arabası 283
 çekdirmе 259; İzmit -si 259; Şile -si 259
 çeki 406; bkz. ok çeşitleri
 çekmeceler 133, 219; cihaz 219; dikiş 133; yazı
 takımı 219
 çekmececi 154
 çelme 407; bkz. pehlivan güreşi
 çember (çenber) 37
 çembere düşürme 407; bkz. pehlivan güreşi
 Çemberlitaş 251, 331, 380
 çeng 416, 423
 çengi (çengi kadınlar) 43-46, 72, 423-424;
 oyunları 146, 424; oyun elbiseleri 424;
 takımı 145, 423
 چراغ (çırağ) 480, 521; çıkmak (olmak) 53,
 62, 63, 71, 104, 138, 146, 147, 149, 396,
 521; edilmek (kaleme) 101-105
 Çerkez 158, 330; atları 252; başlığı 254 (bkz.
 eğer takımları); cariyeler 330; eğeri 254;
 kabağı 184; kabileleri 50,
 330, 331; kamçısı 158, 254; kılıçları 158; kö-
 leler 333; kök isimleri 502; özengisi 254
 (bkz. eğer takımları)
 Çerkezistan 157, 330
 çeşme 86, 183, 186, 203
 çevgan 158, 521
 çevirme (yiyecek) 203
 çevirme 410; bkz. dama oyunları
 çevirmeci 259

çevre 88, 89, 118, 129, 135, 140, 141, 153 not
 7, 200, 244, 275, 283; Kaya Sultan -si 244;
 saray -si 244 çığırtma 417; bkz. musiki
 aletleri çıkartma 90
 çıkırık 243; -çılar 154; bkz. esnaf
 Çingirdak şekeri 283; ayrıca bkz. şekerler
 چراغ. bkz. چراغ
 çırnık 521; kayığı 259; bkz. kayık
 çiçek 184, 192, 232; bahçevanlığı 155;
 demet ve buketleri 232-233; suyu 140
 çiçekler 233-236; çeşitli 234, 235; amberbuy
 233; arı çiçeğı 233; boru çiçeğı 184, 235;
 çiğdem cinsleri 234; fesleğen 235; ful 233;
 gelincik 235; gül 233; hüsnüyusuf 233;
 karanfil 235; katmer 233; lale
 233; leylak 233; menekşe 235; nergis 235;
 susam 234; sümbül (mavi) 233; sümbül
 (beyaz ve pembemsi) 234; şeka- yık 234;
 şebboy 235; yasemin 234; yonca 235;
 zerrin 234; zülf-i nigar 234
 çiçeklik 136, 160, 188, 224, 225 (ayrıca bkz.
 farsî); saatleri 225 (bkz. saatler); Hindkârî
 [vazo] 215; Saksonya [vazo] 215
 çifte 522; bkz. kayıklar
 çifte nara (nağra) 274, 435, 522
 çiğ tayın 371 not 4
 çilingir 154
 çini 188, 201, 203, 207, 228; evaniler 269; küp
 188; tabaklar 203; vazo 188
 çitari 80, 522; bkz. kumaşlar
 çivit 218
 Çoban Çeşmesi Mesiresi 85, 310
 çoban: kavalı 417 (bkz. musiki aletleri); ke-
 penegi 243
 çocuk: bayramda eğlenceleri 283-284; bilme-
 celeri 58; korkutmak için söylenenler 55;
 oyunları 61, 85, 86; tabirleri 55
 çorapçılar 154
 çömez 95; ayrıca bkz. sarf mollası
 çömlekçi 154
 çörekler 96, 167, 270, 271
 çörekotu (çöreotu) 40, 65, 130, 135, 137, 140,
 167, 388; tütsüsü 40, 49
 çöven 379
 çözme gömlek 243

- çubuk 43, 44, 46, 63, 64, 67, 70, 72, 80, 81, 87, 88, 91, 100, 104, 123, 125, 126-128, 137, 142, 146, 148, 186, 195, 202, 210, 260, 269, 279, 281, 300, 303, 306, 315, 316; sandığı 202; takımı 63, 65, 197, 269; imameleri 202; lüleleri 202 ; tütünleri 202; tablası 67; verilmesi 202; elmaslı imameli 279; mücevherli kehribar 281 çubukçu 154; odası 191; başı ağa 202 (bkz. tütüncübaşı ağa)
 çuka: cübbelik 82; zihli kırmızı 209; edna 259; bkz. kumaşlar
 Çukacı Hanı 153
 çukacılar 154
 çukadar 258, 522
 çul 190, 252; bkz. hayvan malzemeleri
 çulha, çulhalar 154
 dadı 49, 52, 63, 68, 80, 82, 93, 113, 123, 127, 128, 140, 143, 231, 332; kalfa 51, 52, 53, 116; ayrıca bkz. taye
 Dağıstan 157
 dahme 306; bkz. fişek
 daire (bkz. kalem, vüzerâ); ağaları 194; kapı-cısı ağa 194, 205; mektupçusu 196 (bkz. divan efendisi)
 Daire-i Asafi 196; bkz. Bab-ı Ali
 daire-i aliyye: 372
 dalakçılar 380; bkz. hasta tedavi edenler
 dalkavuk 300
 dam 406
 dama 410; oyunları 410; oyuncularını 410
 damasko 188; telli 65; bkz. kumaşlar
 damıtılmış sular (şifalı) 377 damlar (koyun, keçi, inek) 214
 Dankiya düdüğü. bkz. düdük
 darbuka 274, 284
 darphane işi 218; bkz. yorganlar
 Darü'l-Fünun binası 273
 darü'l-kurra 86
 darü'l-tabak 271
 darü's-saade: ağası 409 not 23, 523; ağası katibi 221, 409; yazıcıları 221
 darü't-tib 373
 davul (Ramazan) 275, 276, 284
 Davutpaşa 283
 daye. bkz. taye
 debbağ 155
 dedegan 449
 dedeler 447-449
 def 44, 68, 69, 71, 416, 423, 432; balık kılıcı (pulu) arusekli 423; cam zil (Samatyalı zilleri) takılı 423; kakma oymalı 424; kursak 424; çalma tarzları 415; 431
 defter emini 258
 defterdar 524
 Defterdar dairesi 103; bkz. maliye nezareti
 Defterdar İskeleyi 182
 Defterhane-i Hakani Dairesi (Defter-i Hakani; defterhane) 103, 524
 değirmen yapıcı 154
 değnekçi 315
 Delail-i Şerif 90, 114, 524
 deli ferhad (yay) 406; bkz. yay çeşitleri
 dellak 155, 313
 dellal 331, 333, 524; muhabbet -ı 345; hizmetçi -liği 352
 demirciler 153
 dergâh 443; 444, 447-449
 dericiler 154
 ders açmak 114; bkz. kadın mektepleri
 Ders Vekaleti Makamı 99
 ders: programı 97; vekili 96, 99, 101, 524
 Dersaadet 154, 157, 162, 165, 198, 224, 243, 251, 257, 269, 299, 313, 329, 337, 372, 399, 405, 424; kuyumcuları 225; Medresesi 94; Müderrisliği 199
 dersiâm 524; efendiler 93, 97; hocaları 524
 derviş 159, 241, 244; deyimleri 441, 442
 destar 241 not 1
 destgâh 116, 118, 243; başı 116; -çılar 153
 destgâhdar 313; bkz. hamam
 destmal 228 not 100
 devatçılar 153; bkz. divit
 deveboynu 187, 192
 devirler 270; hatmi 270 not 14
 devlet erkanı 241 not 3
 devlet ricali 101, 106, 115, 219, 296; bkz. rical-i devlet
 Diba 218, 242, 425, 525; bkz. kumaşlar
 dibace 160
 dikici 154
 dikişli takke 242

dilaltı olma 380; bkz. hasta tedavi edenler
dilli düdük 318, 417; bkz. musiki aletleri
dimi 243 not 18, 309, 525; Sakız -si 243; bkz.

bez cinsleri

dini günler 263-284

dirhem 135, 525

diş kirası 96, 271

divan (edebiyat) 296, 274, 316

divan: efendisi (daire mektupçusu) 194, 196,
203, 271, 316; odası 271

divançe 482

divanhane 298, 299; -de arzuhal alma 299

Divan-ı Hümayun: Beylikçiliği Dairesi 102;
Dairesi-105; Kalemî 102; yemeği 228 not
100

divanî 105; bkz. yazı

divit (devat) 92, 103, 220; çeşitleri 220, 221

divitçiler. bkz. devatçılar

Divitçiler Çarşısı 221 not 78

dizlik 308

doğramacılar 153

doğum 37-49; adetleri 39, 41; hazırlığı 37;
iskemlesi 372; ayrıca bkz. ebe, lohusa

dokuz oyununu 410

dolama 241

dolaplar 161, 163, 204; yemiş dolabı 159;

dönme dolap 193, 204; bkz. harem dolabı

dolmacı kadınlar 335, 397; bkz. susamcı ka-
dınlar

dolmacılık 397

dolmuş kayığı 258, 313

Donanma-i Hümayun 337

donanma gecesi. bkz. Boğaziçi

donanma (tekneleri): firkateyn 259; kadirga
259; kalyon 259; korter 259

dondurmacı 310

dökme şalvar 309, 342

dökmeci 154

dönme dolap. bkz. dolap

durub-u emsal 493

duvak 139, 144; bkz. gelin başı

düdük 417; Dankiya 417; dilli 417; Macar
417; mehter 417; mızmar 417; tulum 417;
bkz. musiki aletleri

düğmecî 154

düğün 137-149; hazırlıkları 137-138; mera

simi (yüz yazısı, velime cemiyeti) 137,

141-142; paça günü 144-146; ayrıca bkz.

gelin, güvey

dülbend 38, 39, 43, 67, 193, 241, 244; altınbaş
241; Hind 38, 241; -çi 154

dülger 154

dümbelek 334, 417, 423; bkz. musiki

ebced 527; hesabı 113, 376, 527

ebe 37, 38, 39, 91, 372; hanımlar 47, 48,

92, 371, 372 (ayrıca bkz. kabileler); ahad-ı

nas -si 371; iskemlesi (doğum is kemlesi)

37, 372; kibar -si 371; saray-ı hümayun

-si 371; ünlü -ler 371, 372

ebegümeci çiçeği. bkz. halk ilaçları

ebeme pilav pişirdim 61 bkz. çocuk oyunları

ebniye boyacısı 154

eda 90

edhemi 444

edibeler/edipler 115, 479

Edirne 48, 219, 399; işi 221

Edirnekapısı 339

efkende 233; bkz. çiçek demeti

Efrasiyap borusu 417; bkz. musiki aletleri

eğer takımları: cinsleri 253; haşalar (haşeler)

206, 253; ilmiye sınıfı haşaları 253; mül-

kiye sınıfı haşaları 253, 255; kamçılar 190,

254; kuburluk 254; özengiler 206, 254;

reşme 206

eğerciler 153

Eğir 155

Eğirikapı 283

ehl-i işret 319; nücum 393 (bkz. müneccim)

ekâbir 41, 54, 80, 99, 101, 115, 125, 140, 181,

182, 184, 186, 247, 251, 271, 479; hanım-

ları (mesireye gidiş) 306-309

ekâbir-i rical 200-202, 206; daireleri, konak-

ları (bkz. konaklar); -i tebrik, ziyaret 281,

282

ekmek 49, 72, 84, 129, 167, 271, 372; has so-
mun 203

el armoniği 416; bkz. musiki aletleri

el aynası 112; bkz. aynalar

el bezi 135

el el üstünde 61 bkz. çocuk oyunları

el harçlığı 299

el öpmeliği (el öpmesi) 128, 140, 144
 elek 222; bkz. kağıtlar
 elifba cüzü 80, 81, 82
 elifi şalvar 316
 elma yanağı 135; bkz. kürk
 elmas mihlayıcı 155
 elmasçı 140
 elmasdal iğne 63, 67, 128
 elmastraş bardak 266
 elmasiye kalıbı 191
 emir 380; bkz. hasta tedavi edenler
 emir-i ahur ağası 205
 encümen-i daniş 317
 encümen-i zürefa 316 not 40
 endam aynası 224; bkz. ayna
 endaze 528
 Enderun 480, 528
 enfiye 244, 245; cinsleri 244; kutuları 244,
 245; mendilleri 244 (ayrıca bkz. mendil)
 enseleme 407 bkz. pehlivan güreşi
 Envarü'l-Aşikin 96, 231, 528
 erbab-ı havas 395; bkz. okuyucular
 erba'in 299
 erganon (erganun; Ulah çalgısı) 416; bkz.
 musiki aletleri
 Ermeniler 182, 374; haneleri 181, 182
 Erzincan 155
 eshab-ı kiram 109, 335, 501
 esir 329; pazarı 331, 333; -ci 154; bkz. cariye,
 köle, zenci
 eskiciler 153
 eski maden 69, 129, 130, 132, 136, 142, 187,
 220, 282; antikalar 130
 esmid. bkz. sürme
 esnaf 109-112, 153-155, 211, 312 (ayrıca bkz.
 lonca); bölükbaşı 315; değnekçisi 315;
 dükkanları 111, 151, 152; giyimi 111; ih
 tiyarlar 110 not 81; kahveleri 315; kethü-
 dası 110; yardım sandığı 111; yiğit başısı
 (kahyası) 315; kalfa çıkarma 110; köşe
 ustası 110, 315; usta çıkarma 111, 112; -in
 mesirelere gidişi 312
 esrar. bkz. tiryakiler
 esvab: boyacısı 154; süpürgesi 135
 eteklik 425
 etek: bağı 43; bezi 37

Etibbâ-i Sultani 373
 ev: içi kıyafeti 244; hayvanları 184, 208; mek-
 tebi (bkz. kadın mektebi); tebriki (bkz.
 tebrik-i menzil)
 evlenme 123-149; bkz. düğün
 evani (aveni) 269, 282
 Evkaf Nezareti 269, 334
 evler (halkın oturduğu) 182
 evrak torbası 297
 Eyüp 181, 399; borusu, dümbeleş 417
 fabrika yazması 218; bkz. yazma
 fağfuri 203, 207, 276 not 26, 529
 fal 309, 309
 falaka 82
 falcı. bkz. bakıcı
 fantazy 139; bkz. pero küpe
 fanus 193, 194, 223; billur 223; duvar -u 216;
 -lu avize 136, 188; -lu şamdan
 187, 188
 fare kuyruğu 222
 farisihan 94
 Farsça 94, 101
 farsı 136, 160, 161, 188, 192; ayrıca bkz. çi-
 çeklik.
 Fas 235
 fasıl 70, 73, 146, 305
 felek 215
 Fener 342
 Fener Bahçesi 307, 308
 Fener Kapısı 181, 318
 fenerci: dükkanları 162; -ler 153; -lik 162
 fenerler 162, 186, 372; balıkçı 162; Bosna 162;
 Bosnakârî muşamma
 301; cam 162, 186, 208, 275; cep 162; çelevi
 162; çifte telli 162; davulcu 162; imam
 162; İrankârî
 162; muşamma 186, 203; Ruscuk 162; Sela-
 nikkârî 162; seyrek telli 162; sık telli 162;
 Süleymaniyekârî 162; tulumbacı 162;
 vüzera 162 fenn-i nücum 156
 ferace 39, 43, 66, 123, 131, 134, 141, 142, 146,
 191, 307; bohçası 43, 131, 307; odası 39,
 64, 66, 146, 191; gece -si 186
 feracecilik 66
 ferahlık vericiler 140 (çiçek suyu, lokman

ruhu, melisa ruhu)
 feraiz 98, 530
 feres 410, 530; bkz. satranç
 Fergab suresi 82
 ferik 338, 530
 ferman 105; -ı ali 428
 fermeneciler 153
 fıncı 154
 fıkıh 531
 fındıklılık 155
 fırkateyn 259; bkz. donanma tekneleri
 fihrist 196, 197
 fihrist (musiki formu) 301
 filar 302, 426; oyun fiları 302 not 9
 filarcı kavaflar 302 not 9
 fildişi 158, 159, 160, 245
 filinta 257
 Filibe abası 243; bkz. aba
 fincan: billur 227; eski maden 132, 227; Sak-
 sonya 227; zergerdan boynuzu 227; -cılar
 153; bkz. kahve fincanları
 fiske 231; bkz. def
 fişekler 306
 Fiyor saati 187 not 13; bkz. saatler
 fodla 95, 203; saray -sı 203
 Fransız 353; enfiyesi 245 (bkz. enfiye)
 fuhuş yapılan haneler 351-354; bkz. alufteler
 ful 234; -yağı 133; bkz. çiçekler
 fulya tatlısı 203 bkz. tatlılar
 furuncu 155
 futa 66, 72, 110, 112, 200, 280; abdest
 131, 135; ipek bel 277; Bursa ipeklisi 318

 Galata 114, 318, 320, 354; basması 218 (bkz.
 basma); meyhaneleri 318, 320
 gaz 431; boyaması 41 not 15 (bkz. sakangur)
 gazbezi 309
 gazel 274
 gebre 206
 gece: feracesi (bkz. ferace); kandili 184 (bkz.
 kandiller); safası 235 (bkz. çiçekler)
 gecelik: entarisi 134, 144; hırkası 134 (bkz.
 hırkalar); terliği 126, 131, 135
 gedik 318 not 41, 532
 Gedikpaşa hamamı 338; külhanı 338
 gedikli ağalar 62, 194, 195, 199-204, 278;

ayrıca bkz. konaklardaki vazifeliler
 gelin: alayı 141; alma ve koltuk 141, 142;
 arabası 140, 141; başı 139; hediyeleri 146,
 147; kıyafeti 139; mücevherleri
 139; nalını 246; odası 134; tuğu 139; - e bak-
 ma 141, 148; -e şal kuşatma 140; ayrıca
 bkz. düğün, güvey
 gelincik 235; bkz. çiçekler
 gelir kanı 102
 gem 255
 gemici oyunu 424; bkz. çengi oyunları
 gençler kahvesi 315; bkz. kahveler gerdanlık
 139; bkz. sarkıtma
 gerdel 190
 gergef 117, 118, 131
 gevrek 84, 284
 gez 406; bkz. ok çeşitleri
 gezi (kezi) 100, 130; bkz. kumaşlar
 gılaf 188, 216, 220
 gidiş: ağası 187, 194, 205, 255; çavuşu 255
 girift 415; bkz. nay •
 gocuk 327
 Gogo kabilesi 330; bkz. Ubih
 goygoycular 334, 335
 göbek tütün 202; bkz. çubuk tütünleri
 göğüs iğnesi 139
 göğüsleme 407; bkz. pehlivan güreşi
 Göksu Çayırı 85, 311
 gömlek 37, 243; bürümcek 243; çözme 243;
 helali 185, 243; kayıkçı helalisi 243; Trab-
 zon bezi 243
 Gördes: keçesi 105; halısı 187
 görücü 123, 124
 gösterme 71; bkz. hayal oyunu
 gurre 253; bkz. at nişaneleri
 gusulhane 246
 güğüm 83, 165, 194, 201; şerbet 132
 gül 233 (bkz. çiçekler); ağacı 158; suyu 109,
 128, 266, 300; yağı 286
 gülabdan 88, 128, 266, 282, 300
 gül-günü pembe 161
 güllaç 184, 269; -cı 154
 gülbenk 81 not 12
 gülbeşeker 203
 gümüş 80, 81, 92, 99, 103, 112, 132,
 133, 187, 206, 209, 245, 247; ev eşyası 193;

kakma 245; kemer 244; pafta 190 (bkz. pafta); tatlı takımı 132; kalemkârlar 154
 gündelik 283
 günlük 127
 günlük (para) 110
 Gürcü 330; bkz. cariyeye
 gürde 307, 342
 güreş (güleş) 407; pehlivan 407; hayvan 408
 güveyi 126-129, 140, 144, 145, 148; iç 137, 140, 141, 142, 144; konulmak 142, 143; yemeği 142
 habb 321
 Habeşi 332, 502; ayrıca bkz. Hatayî, Keşmirî, siyahi cariyeye
 Habeşistan 330
 hac 284-286; hazırlığı 284, 285; kıyafeti 285; tebriki 285, 286 (bkz. hacı tebriki, tehniye); -a uğurlama 285; -dan hediyeler 286; -dan karşılama 285
 hacamat: ettirme 374; aleti (zemberek) 374
 hacegân rütbesi 107
 hacedgiler (bedestan hacedgileri) 163, 164
 hacı: tebriki 285 (bkz. tehniye cemiyeti); hanımı 292; lokumu 285
 Hacı Evhad 431; bkz. Hacivat
 Hacivat 71, 432; -ın manzumesi 432
 hadem ü haşem 108
 hadenk 406; bkz. ok çeşitleri
 hadım 208, 333
 hadis 91, 98, 534
 Hadur (kabilesi) 330; bkz. Şapsih
 haffaf (kavaf) 154, 292
 hafız efendiler 92
 hafız-ı Kur'an 87, 96, 100, 198
 hafız-ı kütüb 197
 hafıza 114-115
 hafızlık 86; eğitimi 86, 87; merasimi 87, 88
 hakk 156, 157; bkz. mühürçülük
 hakkâk 106, 156, 157
 hakk-ı ridâi 51
 halatçı 155
 halayık 309, 424; cihaz halayığı 134
 Halep 206, 333, 334; şalı 244
 halı 135; seccade cinsleri 135

halife efendi 68, 73, 81, 83, 85, 104, 105
 halk ilaçları 374-377; bkz. kocakarı ilaçları
 hallaç 154
 halvet bkz. harem Halvetiler 444, 449
 hamal 155
 hamam 192-194, 209, 246, 294; anası 343; dellağı 155, 313; halveti 314; hizmetçisi (ana kadın) 48, 335; kafesçi [si] 48; kesesi 246, 313; kurnası 48, 314; külhanı 313, 337; nalını 246, 313; natırları 48; peşte-malı 228, 313, 314; peyke nöbetçisi 313 (ser nöbet 313); sıcaklığı 314; soğukluğu 314; tarağı (fildişi) 246; ustası 43, 47, 49, 123, 343, 423; çarşı-ı 313; -a gidiş (çarşı) 313-314
 hamlacı 215, 257, 259; kıyafeti 259
 hamsin 299
 hamurcu 190, 207
 hanedanzade 51, 428
 hanende (cariye) 64, 300, 303, 305
 hanımlar arasındaki deyimler 464, 474
 harabati 341
 haramiler oyunu 146; bkz. çengi oyunları
 harar 219
 harç (harc) 184; ve erzak 53; ve masraf 85, 183, 195, 210; ve masraf kileri 191, 194 (ayrıca bkz. kaba kiler)
 harem 129, 189, 191, 192; ağası 70, 146, 208, 297; bahçesi 191; dairesi 191, 192, 208; dolabı 208 (bkz. dönme dolap); kahyası 333; kahyası ağa 50, 189, 204; kalfaları 260; kapısı 189, 193; kethüdası 194, 208; matbahı 192; odaları döşeme ve tezyinatı 192; odası 189, 190; sofası 191
 Haremeyn payesi 282
 Harem-i Hümayûn 115 not 94, 260
 Harem-i Şerif puşidesi (Kabe örtüsü) 267
 harik: baltası 187; kancası 187
 harmanî 199
 harrerehu 93
 has gevrek l 64
 has oda 480
 hasır 183, 194; -cı 154
 Hasır İskeleyi 380
 Hasköy 181, 318
 hasse 131

hasta tedavi edenler: dalakçılar 380; emirler 380; hunnakçılar 380; sıtma bağlayıcılar 380; sarılık ve dil altı kesenler 380
 hasta tedavi eden kadınlar: alazıcılar 377; hekim hanımlar 373 not 12, 379; kelci 378; kırbacı 377; korku damarına basıcılar 379; kurşun dökücüler 379; tosbağacı kadınlar 374
 hasta ziyareti 292; bkz. adab-ı muaşeret
 haşa (haşe). bkz. eğer takımları
 hat 89, 90, 99; sanatı 156 (bkz. hüsn-i hat)
 Hataî (hatayi) 332, 502; ayrıca bkz. Habeşi
 Hatm-i Şerif 96; duası 267
 hattat 89-92; diviti 221 (bkz. divit)
 hatt-ı hümayun 428, 536
 Hatufay (Katufay) 330; bkz. Çerkez kabileleri
 havacıva 378, 536
 hava gezi 406, 536; bkz. ok çeşitleri
 havacı 406 not 13
 havaî 306; bkz. fişek
 havass-ı vüzerâ 203, 256
 havlı (havlu). bkz. avlu
 havlıcan 375
 havlular 200, 228, 313; abdest 131, 200; ayak 228; baş, omuz, arka 131, 228; Bursa 131; Cebel-i Lübnan malı 131, 228; cihaz 228; işleme başlı (nakışlı) 131, 193; kırmızı minare (Selanik) 131, 228; sırma başlı 131; yemek 131
 havuzlar 214, 231
 hayal oyunu 63, 70, 71, 100, 431-435; adları 71, 431; Bahçe 71, 431; Balık 431; Fer had ile Şirin 431; Hamam 431; Kanlı kavak 431; Karagöz'ün ağalığı 71, 431; Karagöz'ün evlenmesi 71; Karagöz'ün ters evlenmesi 71; Kayık 71; Mahalle baskını 431; Meyhane 435; Salıncak 71; Tımarhane 431; Yalova safası 431
 hayal oyunu: malzemeleri (iskele, iskemle, merkep, salıncak, yılan) 432; oyuncularını 431-432
 hayalci 63, 70, 71, 155; icazeti 435
 haydarî 537
 hayır dualar 476
 hayriye tüccarı 108 not 74, 108; bkz. tüccar

hayvan: başlıkları 310 (Arap 254; Çerkez 254; Osmanlı 254; Tatar 254); döğüşleri (güreşleri) 407; koşumları (araba) 257; malzemeleri (belleme, çul, gebre, gerdel, kaşığı, köstek, sünger, yular) 206, 230, 251; talimi 78, 206, 252
 Hazine-i beytül-mal 164
 Hazine-i Hassa 163 not 58
 hazinedar ağası 197n
 hekim: hanımlar 379, 380 (bkz. hasta tedavi eden kadınlar); -başılık 373 not 12 (bkz. ser etibba-ı sultani, ser etibba-ı şehriyari); -lik hizmetleri 372
 helali: bez 116; gömlek, gömleklilik 65, 92, 117, 185, 243; kayıkçı -si 243
 helali (saat) 226
 helva 85, 165; kağıt 309; susam 309; un 278; -cı 154
 hemil kökü 321
 hendese. bkz. ilm-i hendese
 Hetufay (Katufay) 330; bkz. Çerkez kabileleri
 hezaren 159
 hıfz 86, 87; cemiyeti 88 (bkz. hafızlık.merasimi)
 hırdavatçılar 153
 Hristiyanlar 243, 291; kiptileri 342; müslümanlarla ilişkileri 291
 hırka 243; Bursa arakiye 243; gecelik 134; şam, 243;
 Hicaz 247
 hikayeci 430
 hilal 80, 81
 Hilye 538; -i Şerif 114
 Hind: abadîsi 222 (bkz. kağıtlar); abanisi 242; çitarisi 80; dülbendi 38, 80, 131, 241; kezisi (gezisi) 130 (bkz. kumaşlar); kumaşı 93, 245; mendili 245 (bkz. mendil); rendesi 245 (bkz. enfiye); sevaleri 135 (bkz. kumaşlar); şalı 244; uleması 97 not 47; altınbaş dülbendi 80
 Hindkari: çiçeklik [vazo] 215 (bkz. çiçeklik); köstek 227; ipek (gömlek) 243
 hitan cemiyeti 62; bkz. sünnet düğünü
 hizmetkarlık 155
 hoca: efendi 67, 68, 79, 81-93, 99-101; hanım 114

hokka 219-222; bkz. yazı takımı
 hokkabaz 63, 65, 68-71; Musevi 63 not 63, 65;
 -ın kalpaklısı 70
 Horasanî 241, 538; bkz. kavuklar
 hortlak 399
 hoşamedî merasimi 66, 141, 286
 hödük 407 not 18; bkz. pehlivan güreşi
 Hubyar semti (Aksaray) 331
 hûffaz 86
 hulefa 104-106, 113
 Hulviyyat 231, 538
 humma-ı neffası 40 not 8
 hunnakçılar 380; bkz. hasta tedavi edenler
 hurdacı 154
 hurrem 405; bkz. yay çeşitleri
 huruf-ı heca 89
 hususi eyyam-ı haliye dersi 97
 hutbe 394
 huzur-ı: âsafî 101; hümayun 430; hümayun
 dersleri 316; şahane 430
 hücre 160
 hükkam 101
 Hükümet-i Seniyye 393
 hüma 247
 hüsn-i hat 89, 105, 481
 ıgırp (ırıp) 539; kayığı 242 not 29,539; bkz.
 kayıklar
 İsfahan sürmesi 247; bkz. sürme
 ıstampa 162
 ıtır yağı 133
 ıtriyat satanlar (miskci) 155
 ıtkname 333
 ibrik 228, 268
 icazet 91-94, 97, 99-101, 405; alma 97, 99,
 540; cemiyeti (merasimi) 91, 99-101; name
 97 not 47, 91, 540
 iç ağası 187, 194, 200, 201, 202, 257
 iç giyilenler 243
 iç ezanı 270
 iç hırkası 184
 içi dolu yazma yemeni 244
 içlik 43, 66, 123, 307; bkz. yaşmak
 iftar: yemeği 271-272 (bkz. Ramazan)
 İhlas-ı şerif 392
 ihram 285; bkz. hac kıyafeti

ihram 64, 72, 81, 85, 88, 99, 105, 131, 145, 188,
 192, 266, 307, 540; Cezayir 217; Rodos
 217; sırma saçaklı 300; Trablus 136, 188,
 192, 217
 iki çifte 258, 259 not 31, 260
 ikinci 204; bkz. kavas
 ikindi dersi 97, 98
 ilaç 375, 377
 ilahi 68, 80, 114, 198, 199, 266, 334; -ci 68, 80;
 -cibaşı 68, 80, 82
 illet-i efrençi (illet'i efrenkiye) 354
 ilm-i: akaid 98 (bkz. akaid); haber 96; hadis
 98, 541 (bkz. hadis); hal 83, 541; hendese
 98, 541; hikmet 98, 541; kelam 98, 541;
 mantık 97, 98; musiki 199; nahiv 97, 541
 (ayrıca bkz. nahiv); nücum 220, 541; sarf
 97, 541 (ayrıca bkz. sarf); tefsir (bkz. tef-
 sir)
 ilmiye (ilmiyye) sınıfı 100, 101, 112, 197, 199,
 253, 282, 373, 541 (ayrıca bkz. ulema);
 medreseleri 373; müderrisleri 163; ricali
 181, 182, 197, 253; tebrik merasimi ve
 ziyareti 281, 282; rütbe ve payeleri 282;
 Dersaadet müderrisliği 199; haremeyn
 282, 535; İstanbul 199 not 42, 282; kazas-
 ker 282, 549; kıyafeti 282
 imam efendi 62, 96, 142, 194, 198, 199, 203,
 267; seccadesi 267 (bkz. seccade)
 imamet 270
 imamlık 96, 198, 199, 267
 imame 202, 542; elması -li çubuk 279; kaba
 -li çubuk 275; bkz. çubuk
 imameci 154
 İmam-ı Gazali enfiyesi 245; (bkz. enfiye)
 imaniye 197 not 39
 imaret 95, 265, 542
 ince: dikiş 211; Felemenk 245 (bkz. enfiye);
 iş 126; kiler 191, 542 (bkz. kiler); maran-
 goz 158, 159; marangozluk 158, 159, 542;
 mücellid 154, 184 (bkz. müzehhib); saz
 takımı 70, 542
 İçirli Köyü 305
 innap (hünnap) 159
 inşa 503
 İnoz (Enez) küpü 203
 ipçi 154

ipek 91, 131, 132, 184, 185, 243, 244, 245 -çiler 154
ipekbaş 241; bkz. Hind dülbendi
İran 108 not 74; laciverdi 161; tarzı 160, 161; uleması 97 not 47
İrankari 160, 161, 198
irsal-i lihye 112-113
isim tesmiyesi 39
isimler 500; Allah'ın isimlerinden alınanlar 501; peygamberin isimlerinden alınanlar 501; din kelimesine eklenen 501; erkek 500; eshab kiram'dan alınanlar 501; hanım 500; hem erkek hem kadın için kulanılan 501; harem ağası ve Çerkez köle 502; terk edilmiş 500, 502
iskemle 69, 92, 99, 137, 184, 188, 209, 542; buhurdan -si 132; kısa (sedefli anı sekli) 73; sofrası -si 132
İslam şarabı 165; bkz. üzüm pekmezi, şerbet
İslimye abası 243; bkz. aba
İstanbul (Dersaadet) 101, 111, 126, 155, 167, 216, 235, 282, 283, 311, 340, 334, 342, 396, 408, 417, 429, 435; medreseleri 94-101; rütbesi 199 not 42, 282 (bkz. ilmiye rütbe ve payeleri); semtleri 181; tabakı 222 (bkz. kağıtlar); tulumbacı sıfatları 502; vüzerası 195 not 35
İstanbullular 429
istihare 392, 543
İstinye 182, 305
istufe / istufa (üstufe) 43, 92, 131, 132, 334; bkz. kumaşlar
işkembe çorbacısı 154
işkembecilik 155
işlemecilik 158 ,
işlemeler (nakışlar) 118,135,218; alt üst iğne 118; aşırma 118; atkı 218; batırma 131; dal kırma 118; döşeme 118; gergef işi 118, 131; gül-i nesrin 118; hesap 200; kabartma 118; kanaviçe 200; kasnak işi 130; kılardan sarma 118; nilüfer- i Çin 118; Mardinkari 118, 132; sarma 132, 218; suzeni 130, 218; tel işi 118; tırtıl 64, 130, 131, 135, 218; Tophane işi 130; yatırma 218; zülf-i nigar 118
İtalya/ İtalyan 162, 353, 415

İzmir kilimi 183; bkz. kilimler
İzmit 337; çekdirmesi 259 (bkz. çekdirme)
iyi saatte olsunlar 397; bkz. karışık zenciler
izn-i sefine 105

kaba düdüğü 417; bkz. musiki aletleri
kaba hasır 85
kaba kiler 191 not 28, 194; ayrıca bkz. harç ve masraf kileri
kabadayılar 347
kabadi 428, 543
kabakçı Araplar (kabakçılar) 335, 336
kabara (kabara çivisi) 67, 132, 230, 267, 313, 543; gümüş 131, 132, 267
Kabartay 330; bkz. Çerkez kabileleri
kabileler 371, 372; bkz. Ebeler
kabilelik (ebelik) 371
kabza: almak 405, 543; vermek 405
kadaifçi (kataifçi) 79, 155
Kadıköy 182, 308
kadılar kahvesi-424
kadın mektepleri 113-115; ünlüleri 113
kadirge 259, 543; bkz. donanma tekneleri
kadife 112, 190, 241, 245, 246; bkz. kumaşlar
Kadiriler 444, 446, 449
Kadiriyye tarikatı 399, 543
kafesçi 48, 544; bkz. hamam
kafesi 242, 544 (bkz. kavuklar); destar 446
Kafkasya 329
kaftan 83,544; ağası 62, 66, 187, 194, 199, 544
Kağıt Çarşısı 155
kağıtlar (Alikurna, aherli, Bosna tabakı, elek, elvan, meşk, Hind abadesi, İstanbul tabakı, vezirî, yumurta aherli, Yünderkânî tabakı) 222
kağıtçı 155; dükkanları 273
kağıt mührecisi 155
Kağıthane 85; mesiresi 308-310, 311
kahve 46,67, 70, 80, 87, 91, 99, 104, 123, 126, 127, 142, 145, 146, 201,
281, 294, 303, 306, 309, 315, 318; içme adetleri 294, 295; ikramı 67, 201, 227, 279, 282; mangalı 133, 310 (bkz. mangal); ocağı 191, 201, 316; odası 201, 210 (bkz. oda); takımları 99,132; cezvesi 201; fincanları 132, 201, 227; fincanı zarfları 201, 227,

- 279, 300; ibrîği 132; örtüsü 67, 132, 201, 228, 282; sitili 132, 228; tepsileri 132, 201, 227, 279
- kahvealtı 47, 99, 138, 297, 304, 306, 308
- kahveci 48, 315, 316, 318; kalfa 193, 297; kıyafeti 316; mangalı 229 (bkz. mangal); ayak 155; - başı ağa 187, 194, 201, 209, 282; kır -si (seyyar) 309, 310
- kahveler (kahvehane) 315-318, 339; afyon tiryakilerinin sıra 339; Avur Zavur'un 315; ayvazlar 315; aşçılar 315; binek arabacıları 315; gençler 315; hamallar 315;
- Kadılar 424; mahalle 315, 316, 317; maunciler mavnacılar 315; oyuncu loncaları 315 not 35; seraydar 315; tablakarlar 315; tulumbacı 274, 275; uşaklar 315; yük arabacıları 315; şairleri 73, 481
- kahya efendi 62, 63, 66, 278, 544 (bkz. kethüda); kadın 43, 44, 63, 123, 148, 191, 192, 194, 295, 210, 211, 231, 278, 544; odası 88
- kakule 46, 127, 133, 135, 544; -li kahve 201, 272, 280, 295; şekeri 164
- kakum 135, 544; bkz. kürk cinsleri
- kalafatçı 154
- kalafat kavuğu 242, 544; bkz. kavuklar
- kalantör tüccar 108; bkz. tüccar sınıfları
- kalaycı 154
- Kalaycı Hanı 153
- kalem 101-105; efendisi 101, 317, 545; hülefası 113; mümeyyizi 103; zabitanı 113; iç teşkilatı 105, 106; kalemdeki sınıflar (dereceler) 106; kaleme girme 101, 103 (bkz. çırağ)
- kalemci (kalemci) 220, 221, 545; İrankârî 221; bkz. yazı takımları
- kalem-i mahsus müdürü 196; bkz. divan efendisi
- kalemis yağı 286
- kalemkâr 545; -lık 157; minekârî -lık 157
- kalemler 89 not 30, 220, 222; islahı 222; yontma 89; bkz. yazı takımları
- kalemtraşlar 158, 220, 545; bkz. yazı takımı
- kalemtraşçılar 153, 158; şöhetli 158
- Kalender 305
- kalensüve 241, 545; bkz. kavuklar
- kalfa [konakta] 41, 49, 51, 62, 63, 67, 72, 138, 147-149, 192, 193, 209-211, 231, 278, 545; çalgıcı 302; kahveci 193, 297; kandilci 193, 209, 210; külhancı 193; oyuncu 302; sofracı 193; taye 49-52, 298 (bkz. taye); -nın evlendirilmesi (çırağ/çerağ edilmesi) 147, 148; - çıkarma 110, 545; bkz. esnaf
- kallavi 241, 545; bkz. kavuk
- kalpak 242, 329, 545
- kaltak 254 not 8
- kalyon 259, 545; bkz. donanma tekneleri
- kamçı 254; bkz. eğer takımları
- kameriyye 232, 304
- kâmet 270, 546
- kandil 208, 222, 546; gece 184; kase 187, 189, 209; suhte 222; şişe 222; tulumba 222; -ci kalfa 193, 209, 210 (bkz. kalfa)
- kandil (fişek) 306; bkz. fişek
- kandil geceleri 83, 291
- Kandilli 305
- Kanlıca 305
- kantarcılar 153
- kantariye tüccarı 108; bkz. tüccar sınıfları
- kanun 415, 546; bkz. musiki aletleri
- kapama 83, 546
- kapamacılar 154 not 18
- kapalı 546; hacıları ve tacirleri 108 not 75; altı tüccarı 108, 546 (bkz. tüccar)
- kananice 546
- Kapı 204, 205, 255, 257, 297, 299; araba ile gidiş 257; atla gidiş 257
- kapı yoldaşı 201
- kapıcı: ağa 205 (bkz. daire kapıcısı ağa); odası 205 (bkz. odalar)
- Kapıdan kalkma (kapı çıkma) 331, 332; ayrıca bkz. pazara kaldırma
- kâr 199, 301, 546
- kara zurna 417; bkz. musiki aletleri
- Karabaş Mahallesi (Tophane) 330
- karabaş Tecvidi 83
- Karagöz 71, 431-433, 435 (bkz. hayal oyunu); -ün ağalığı 71, 431; -ün evlenmesi 71; -ün ters evlenmesi 71
- karakalem 161
- karakoncolos 55
- karakuş 407; bkz. pehlivan güreşi
- karakulak ağa 194, 203, 204

karahalile 376
 karamürsel 259; Katranoğlu 259; aşçı 259;
 Çiçicu 259; Zerteba 259
 karışık faniler 395; baş almak 397; kadınlar
 396; zenci kadınlar 396; zenciler 398 bkz.
 büyücüler, cinciler, okuyucular
 karışıklar cemiyeti 396
 karlık 216, 303, 305
 kartal yelegi 406; bkz. yelek
 kartonpiyer 162, 192
 kasap 154,155
 kase kandil 187, 189, 209, 548
 kasırlar 160
 kaside 296, 489; Kaside-i Bür'e 90, 114
 kasnak işi 130; bkz. işlemeler
 kasr-ı hümayun 160
 Katolik kiliseleri 416
 kassam 221, 548; diviti 221 (bkz. divit)
 Kastamonu 155
 kaşığı 190; bkz. hayvanlar
 kaşbastı 335, 397, 548
 kaşer 65, 548
 kaşık: kesesi 246 (bkz. keseler); -cı 66, 154
 katır 190, 205, 251, 253
 katibi 241, 548; bkz. kavuk
 katip diviti 221; -lik 107
 katip odası 256, 548; bkz. arabalar
 kavaf (bkz. haffaf); filarcı 302 not 9
 kaval 78
 kavas 190, 204, 320, 548; başı (ağ) 190, 204,
 255; -başının ikincisi 204; bkz. bostancı
 kavuklar 241-243
 kavukçular 153, 154
 Kavuklu 70, 435
 kavukluk 135
 kayık (kayıklar) 86, 215, 216, 257, 260, 303,
 304, 307; minderi 217; döşemeleri 259,
 260; pabucu 261
 kayık çeşitleri 215, 257-260; alamana 259,
 305; ateş 258 not 27; balık 259; beş çifte
 süfera 258; çırnık 259; dolmuş 258, 313;
 erip kayığı 259 (bkz. ıgrıp); geçici 259;
 ıgrıp 259; iki çifte kibar 256, 258, 307;
 mauna (Arap, at, cepthane) 259; pazar
 258, 259; salapuruya 259; saltanat 257;
 üççifte 258,307; saray harem kayığı 215,

260; Şile 259
 kayık/sandal yapıcı 154, 155; -hane 215
 kayıkçı 259; helâlisi 243 (bkz. gömlekler)
 kaymak 144, 145, 203
 kaymakam 549
 kaynana zırlıtısı 284; bkz. bayram yerleri
 Kayseri 206; katırı 253 (bkz. katır cinsleri)
 kazasker 99-101, 282, 549; efendi 99; rütbesi
 (bkz. ilmiye rütbeleri).
 kazgan (kazan) 192, 207
 kazkanadı 407, 549; bkz. güreş oyunları
 Kazlıçeşme 310
 kazmir 65, 189, 244, 549; cübbe 243
 kazzaz 161 not 52
 kebab lengeri 191; bkz. lenger
 kebabçı 207; -başı 190
 kebe 549; Yanbolu -si 133
 kebeci 154 not 24
 keçeci 154
 Keçeci Hanı 153
 kedi 184, 207, 212; manzumesi 212-213
 kefiye 246 not 24; bkz. kufiye
 kelâm bkz. ilm-i kelim
 Kelâmullah 92
 kelci kadınlar 378; bkz. hasta tedavi eden
 keler 226 not 94
 kelle şekeri tatlıları 37
 Kemah 155
 keman 405; bkz. yay
 keman 415; cinsleri (fino; meydan kız; kan-
 bur; sine; tam); bkz. musiki aletleri
 kemankeşler 405
 kemençe 415; Baron'un 415; Tokat 415; Trab-
 zon 415
 kemer 95
 kemerbend 407; bkz. pehlivan güreşi
 kemha 243, 550; bkz. kumaşlar
 kepaze (kepaste) 406
 kereste salı çözen Araplar 337; bkz. Araplar
 keresteci 154
 keseler: cüz 80, 82; hamam 246; kadife 246;
 kaşık 246; misvak 133, 246; para 246, 265;
 saat 246; şal 245; tütün 246
 kesme billur 132, 228
 Kesriye 155
 kestirme 410; bkz. dama

- Keşmiri 332; ayrıca bkz. Habeşi
ketebe 91-93, 103, 114, 550; alma 89, 92, 137, 550; (icazet) cemiyeti 91-93, 114, 550; hulefası 106; icazeti 91-93; iması 91, 92, 550; levhası 138; mahlası 91, 93; -i aklam 106, 550
ketenci 155
kethüda (kethüda efendi) 91, 104, 141, 189, 190, 195, 196, 203, 211, 551; kadın 116, 140, 146 (bkz. kahya kadın)
keyif vericiler 321; habb'lar 321; macunlar 321; sular 321
keylus vakti 376
kezi bkz. gezi
Kıbrıs 206, 234; basması (bkz. basma); katırı (bkz. katır); lalesi (bkz. çiçekler)
kılâbdan 131, 132, 139, 551
kılavuz 257; çavuş 257
kılıç 65, 80, 190, 204; sırma kolanlı eğri 204; talimi 204
kılınçılar 153
kına çiçeği 184, 235
kına 127, 244, 286; gecesi 42 not 16, 138
Kıptiler 275, 343; Hristiyan 342; İslam-kadınları 395; erkekleri 343; kadınları 46, 309, 342, 343, 347, 395; köçekleri 425; terim ve deyimleri 441
kıraat 89, 93, 100, 101, 551; bkz. usul-i kıraat
kırba 186
kırbaçı kadınlar 377; bkz. hasta tedavi eden kadınlar
kırbaç 204
kırım tartar 375
kırk hamamı 47 not 41; bkz. lohusa
Kırk Haramiler 424; bkz. çengi oyunları
kırkı karışmak 40, 51
kırklanma 48
kırmız 41, 552
kırmızı şerbet (kırmızı şeker şerbeti) 41, 48; -lik şeker 111; bkz. lohusa
kırnata 274
kır yemeği 306
kıssahan 429, 430, 552; bkz. meddah
kış mevsimi 230, 273, 299
kıt'a 91, 92, 319, 552
kıyye 49, 552
kık 258 not 24; bkz. sandallar
kil 48, 49, 314
Kılar-ı Hassa 480
kilci kadınlar 484
kiler 191, 202, 203, 217; -daresi 202; -takımı 203; harç ve masraf 191, 194; ince. 191; kaba 194; su 191
kilerci: kalfa 203; -başı ağa 202, 203
kilim 183
kireççi 154
kiremitçi 154
kiriş endam 406 not 5; bkz. ok çeşitleri
kise 197
kisedar efendi 106
kispet bkz. kisvet
kisvet (kisve) 408, 553
kitap 78, 83, 93, 97, 98, 114, 197, 231; musan-na teshipli 198; bkz. vüzera kütüphaneleri
kitapçı efendi 189, 194, 197, 198
kocakarı ilaçları 373, 375; surtika tertibi 375
Kocamustafapaşa 165
Koçhisar 155
koçu 72, 159, 256, 553; ayrıca bkz. arabalar
koğacı 154
koğuş: hizmetçileri 205; uşakları 201; bkz. zobu
kokular 133
kol oyunu 63 not 65; bkz. meydan oyunu, zuhuri kolu
kolan vurmak 192
kolancılar 154
kolbaşı 43, 47, 397, 423, 425, 553; ünlü 423
kolcu hanımlar 123, 397, 553
koltuğa girme merasimi 140, 141, 553; bkz. gelin alma
koltuk: aynası 224 (bkz. yastık aynası); min-deri 192; odası 189 (bkz. odalar)
koltuk 345, 348; bkz. alüfteler
koltuklama 407; bkz. pehlivan güreşi
konaklar: iç taksimatı, döşenişi 206-214; bahçeleri 208 (bkz. sahilhane bahçeleri)
konaklardaki vazifeliler 194-214; ayvazlar (bkz. tabla taşıyanlar); aşçıbaşı ağa 62, 194, 207; bahçevanbaşı 208; daire ağaları 194; daire kapıcısı ağa 194, 205; divan efendisi (daire mektupçusu) 194, 196;

emir-i ahur ağası 194, 205-207; gidiş ağası 194, 205, 255; harem kethüdası (harem kahyası) 194, 204; haremağaları 208; hazinedar ağa 194, 197; iç ağaları 194, 200, 201; imam efendi 62, 194, 198, 199; kaftan ağası 194, 199; kahvecibaşı ağa 194, 201; kahya efendi (bkz. kethuda efendi); kahya kadınlar 62, 210, 211; kandilci kalfa 209; karakulak ağa 194, 203, 204; kavasbaşı ağa 194, 204; kethüda efendi 62, 194-196; kilercibaşı ağa 194, 202, 203; kitapçı efendi 62, 194, 197, 198; mühürdar efendi 63, 194, 196; mühürdar yamağı 63; musahibe ve hanımlar 211-214; seraydarlar (bkz. tabla taşıyanlar); seyisler 62, 206; tabla taşıyanlar 207; tütüncübaşı ağa 194, 202; vekilharç ağa 62, 194, 199; zobular 62, 209 konsol 161, 192 korku damarına basıcılar 379; bkz. hasta tedavi eden kadınlar kornometre (kronometre) 226; bkz. saatler korter 259; bkz. donanma tekneleri Koska 165, 435 koşma 274 kovacılar 153 Koyulhisar 155 koyun saati 226; bkz. saatler koyunculuk (celeplik) 155 köçekler 301, 320, 424-428; havası 301; kıyafeti 426; kolları, takımları 426; maskarası (palyaçoşu) 426; türküleri 307 kökçü, kökçüler 153 not 2, 554 köle 329, 330, 333, 335; ticareti 329; Çerkez 333 (bkz. Çerkez kabileleri); zenci 332, 333; bkz. esirler kömürcü 154, 155 kömürlük 192 köpek 406; bkz. av Körükçüoğlu macunu 55 köseleciler 153 köstek 190; bkz. hayvan malzemeleri köstekler 227 köşe minderleri 217; bkz. minderler köşe ustası 110, 315; bkz. esnaf Kubbealtı 102 not 64; bkz. Divan-ı Hümayun Kubbealtı (Kubbe) vüzerası 203

kubur 221 (Edirne ve Üsküdar işi); ayrıca bkz. kalemndan kubur (tabancalık) 204, 554; bkz. kuburluk kuburlu saat 209, 225; bkz. saatler kuburluk 254, 255; bkz. eğer takımı kudema 408 kudüm 334 kufiye. bkz. kefiye kuğu kuşu yeleği 406; bkz. yelek çeşitleri kuka (Elaeocarpus ganitris) 227 kukla 70; Yahudi -sı 429 not 20 kukulata 95, 554 kulaç 202 Kulealtı (Tevkifhane) 341 Kulekapısı Mevlevihanesi 161 kumaşçılar 185 kumaşlar: aba 97, 243, 334; abani 37, 218, 241; alaca 244; arakiye 131, 241, 242; atlas 92, 278; Buhara 218 not 71; buhuraki 189 not 21, 218 not 72; buhuralı 218 not 72; buhur-ı şali 189 not 21; canfes 43, 64, 67, 126, 127, 130, 218, 267; çarkbab 425; çatma 134, 188; çitari 80; çözme 243; çuka 65, 69, 82, 89, 100, 190, 228, 230, 259; damasko (Şam kumaşı) 188; diba 218, 242, 425; dimi 243; Galata basması 218 (ayrıca bkz. basma); gezi (kezi) 100; helali (gömlenklik) 65, 92, 243; Hind gezisi 130; Hind kumaşı 93; hind sevaisi 130; ipek bürümcek 131, 135, 139; istufa (üstüfe) 43, 92, 131, 334; kazmir 65; kemha 243; keten 216, 303; kutnu (kutni) 64, 134, 136, 218, 555; Kıbrıs basması 218, 230; kırmızı minare 132; lahuraki (Lahoraki) 64, 65, 131, 218, 244; Leh basması 230; nigârpâre 242; penbezar 425, 571 (ayrıca bkz. bez); se renk 578; sevai 130, 135, 218, 579; sof 243, 246; şal 65, 89, 126, 128, 130, 131, 135, 147, 243, 246; şalaki 65; Şam kumaşı 88, 89, 217; şip (şib) 242, 425; telli sevai 135, 139; Venedik basması (ayrıca bkz. basma); zerba 242, 425, 594; zerdüz 425, 594 kumkuma 407 not 18; bkz. güreş oyunları Kumkapı 435; -lının zilleri 424 not 6 kundak 38, 52; takımı 37 kundakçılar 153

kupa 256; bkz. arabalar
 Kur'an-ı Kerim 82, 86, 87, 89, 93, 100, 110,
 114, 128, 223, 267, 269-271
 kurban 37, 388; -lık koyun 279, 280
 Kurban Bayramı 279-284, 328; -nda tebrik
 merasimi 279, 281, 282; -nda yemek 281;
 bkz. bayram
 kurena 410, 555
 kurna 48, 192, 314; bkz. hamam
 kurra efendiler 86, 87, 555
 kurşun dökücüler 40, 379; bkz. hasta tedavi
 eden kadınlar
 kurtkapanı 407; bkz. pehlivan güreşi
 kuş lokumu 283
 kuşaklar 244
 kuşcu 154
 kuşhane 214; -ci 190, 207
 kutnu (kutni) 64, 134, 136, 218, 555; bkz.
 kumaşlar
 kutucu 154
 kuyu tulumbacısı 154
 kuyumcu 153; -luk (Avrupa tarzı, Aznavur
 işi, Pariskari) 157
 kübera 41-42, 49, 50, 62, 66, 71, 72, 79, 85-
 86, 90, 91, 93, 95, 99, 100, 102, 103, 108,
 112, 114-115, 118, 130, 130, 137, 145, 188,
 193, 199, 201, 205, 210, 211, 216, 241-242,
 244, 247, 268, 273, 277, 279; daireleri,
 konakları (bkz. konaklar); davranışı 298-
 299; yalıları (bkz. sahilhaneler); konakla-
 rında ziyafet 299-301; ve ricalin mehtap seyri
 303-306; ayrıca bkz. ekabir
 küfecilik 337
 külhanbeyleri 337, 338; ağzı, tabiri 339
 külhancı kalfa 193
 kümesler 208
 künde 407; bkz. pehlivan güreşi
 küp 136, 183, 187, 192, 203
 küpe 128, 134, 138, 148
 kürekçi 153, 259; bkz. hamlacı
 kürk 53, 138, 139, 242-244; kürk cinsleri (ba-
 lık dişi 242 not 15; elma yanağı 135, 528;
 kakum 135, 544; samur 243); odası 189
 (bkz. odalar); -cü 153
 kütüphane 192, 197; odası 192 (bkz. odalar);

vüzera 198

ladin şemmamesi 133; bkz. şemmame
 lahuraki (lahoraki) 64, 65, 130, 134, 244; bkz.
 kumaşlar
 lal (lal) 220; mürekkebi 273
 lala 80, 85, 283; tayini 77
 latarina (faterna) 354
 latifeler 296
 lavta 416; bkz. musiki aletleri
 Lazki 330; bkz. Çerkez kabileleri
 Lazlar 155
 leblebi 230; -ci 154
 leğenler 112, 133, 228, 229; el yıkama (bkz.
 leğen-ibrik); çamaşır 133, 229; gümüş
 cihaz 229
 leğen - ibrik 228; bakır 229; gümüş 133, 228;
 pirinç (sarı maden) 133, 228, 232;
 tombak 133, 228
 Leh 353
 lenger 191
 levaşe 167; bkz. pideler
 levha 188, 267, 296; bkz. yazı levhası
 lif taşı 314
 lihye: kasidesi 113; tarihi 113 (bkz. irsal-i
 lihye)
 lihye-i saadet 73, 223, 267; çekmecesi 267; da-
 iresi 189, 267; odası 267, 268; ziyareti
 267-268
 Lihye-i Şerif 137, 296
 lika 222
 limoniye 214
 limonluk 214, 232
 lisan-ı fusaha 441
 liva 410, 556
 lohusa (loğusa) 38-49; hamamı 47-49; hedi-
 yeleri 40; merasim ve eğlenceleri 42-47;
 şerbeti 41, 84
 lohusalık humması (humma-i neffasi) 40 not
 8; bkz. albasma
 lokma 79, 83; -cı 155
 lokman ruhu 140
 lokum 284, 286
 lonca 109, 112; odası 109, 164; ustası 109-
 111; ayrıca bkz. esnaf
 luablar 203, 557

lu'biyyat 429, 557

lûgaz 487, 557

lûle 67; çubuk -si 202 (bkz. çubuk)

lûleci 154

mabed-i ilahi 270

mabeyn: kapısı 143, 210, 557; odası 189 (bkz. odalar)

Macar düdüğü 385; bkz. düdük macun 55, 321; -cu 155 maden. bkz. eski maden

maden pafta. bkz. pafta

Mağrip ahalisi 396

mağsel. bkz. miğsel

mahalle: baskını 350 (bkz. alüfteler); bekçileri 114, 155, 327 328; kahvecisi 315, 316; kahvesi (bkz. kahveler); muhtarı 328; tulumbacıları (bkz. tulumbacı)

mahfe bkz. mihafe

mahiye (mahiyeye) 200

mahlas 91, 93, 105, 106; rüusu 106; verme 105; ketebe -ları 91, 93, 106

Mahmut Paşa Çarşısı 376

mahya 269

maksure 270

makta 158, 220, 221, 558; musanna oymalı 221; bkz. yazı takımı

Maliye Nezareti 103, 273 not 21, 334

Manastır 155, 158, 400

manav 154

manca 154 not 28

manda boynuzu 245

mandolin 416

mangal 105, 133, 184, 188, 229 (cinsleri), 300, 305; tavaşı 229

mangala (mankala) 410

makarna dümbeleşti 417; bkz. musiki aletleri

mangır 162

mani 275, 484

Manisa yağmurluğu 243

mantık. bkz. ilm-i mantık

Manyaluka 131, 217; bkz. seccadeler

manzume: bozacının 166; çocukları eğlen-dirmek için 212; destgah 116; hamamda kil satanların 485; kilci kadınların 484; muhallebicilerin 483; Ramazan davulcu-larının 275; seyyar dervişlerin 486; yeni

doğan bebek için 45

marangozlar 153, 159; ayrıca bkz. ince ma-rangozlar

Mardinkârî 135; yemek örtüsü 132; bkz. iş-lemeler

marpuç 202, 275, 558; bkz. nargile

marpuççular 153

marya 279

masraf 183, 318, 391; kileri 191

masura dolabı 243

maşa 274

maşlah 243; cinsleri 278

maşrapalar 228

matbah (mutfak) 183, 190, 191, 192, 207; hademesi 207; kablâri (bakır: kazganlar, kevgirler, kuşaneler, lengerler, sahanlar, süzgeçler, taslar, tencereler) 133; takımla-rı 133; konakta 207

matrak 158

maun konsol 187

mauna (bkz. kayıklar); yapanlar 154

maunacı 154; kahvesi 315

maval 206

mavna. bkz. mauna

Maydos 559; pamuğu 64, 134, 135, 188

mazhar 285, 447

mazî 130

mecidiye 139

meani. bkz. ilm-i meani

mecmua 159, 320

meç 158

meddah 429, 559; meşhur 430, 431

medhiye 428, 559

Medine 333; -i Münnevvere 415

medrese 94-101 (bkz. Dersaadet (İstanbul)

medreseleri); müderrisi efendi 95; yapıla-rı 94, 95; - nişin 96, 97; -lerde tedris usulü 97, 98; -de okutulan kitap 97, 98

mehafil 429; bkz. mahfil

mehr (mihir) 125, 128

mehtap 216, 232; alemleri 303-306; -a çıkma (bkz. Boğaziçi)

mekik 243

Mekke 285, 333; -i Mükerrreme 271, 284, 286
mektep (sıbyan): cemiyeti 79, 82; cemiyeti kı-yafeti 80; halifesi (kalfası) 64, 80; sevirleri

85-86; amin alayı 80; başlama 79
 Mekteb-i Tıbbiye 373; bkz. Tıbhane-i Amire,
 Cerrahhane-i Mamure
 Mekteb-i Tıbbiye-i Mülkiye 373 not 11
 mehter düdüğü 417; bkz. düdük
 Mektubi-i Asafi (Mektubi-i Sadaret) 103
 melisa (melisaotu) 140; bkz. oğulotu
 melisa ruhu 140; bkz. ferahlık vericiler
 Memsuhay 330; bkz. Çerkez kabileleri
 mendiller: enfiye 244; Hind 245; papaz 245
 (bkz. enfiye mendilleri); pazar 187, 245;
 serkiskârî (yazma) 245
 menzil 405; dikmek ve taşı 405 not 2
 meratib-i beşeriyye 101
 merkep 205, 215, 253; destanı 483; Bağdat'ın
 beyazı 253; Merzifon 206, 253; Mısır'ın
 beyaz 206, 215, 253; Kayseriyye (Kayse-
 ri) 206, 215; Kıbrıs 206, 215; Semadirek
 adası 253
 mermerşahi 38, 131
 mersiye 334 not 22
 mertebani (tabak) 133, 145, 203, 207
 merzuk 45
 Mesahif-i Şerife 269; bkz. Mushaf-ı Şerif
 mesire 306-311, 342; başlıca mesireler (Bey-
 koz Çayırı 311; Fener Bahçesi 308; Göksu
 Çayırı 311; Kağıthane Çayırı 307, 308,
 311; Kalender Mesiresi 305, 311; Paşa
 Bahçesi 305, 311; Veliefendi Çayırı 307;
 Yuşa Tepesi 308); -ye çıkma 306 (bkz.
 kübera hanımlar); esnafın gidişi 312, 313;
 hazırlıkları 307
 mest 80, 320
 meşher-i nefais 270
 meşihat 96; -ı İslamiyye 95; mazulleri 99
 meşk 89, 90, 105
 mevâlî 409 not 25
 mevkufatî (mevkufatçı) 409 not 22
 Mevlevî 241; dergahları 443, 446, 447, 449;
 dervişleri 445, 448-450; sikkesi 449
 mevlevihane 444
 mevleviyet payesi 197
 mevlid 265, 266; -i şerif 112, 114, 266; okun-
 ması (konaklarda) 265, 266
 mevlidhan (efendi) 266
 mey 319

meydan 63; oyunu 63 not 65; bkz. orta oy-
 nu, zuhuri kolu
 meyhaneler 318; ünlü gedikli meyhaneler
 319-320, 532; Yahudi -i (Balat, Galata,
 Hasköy, Kuzguncuk) 321; alemleri 318-
 321; sahipleri, hademeleri (başeski, miço,
 muğbeçe, pir-i mugan) 319; şairleri 320;
 şiirleri 320
 meyve 73, 129, 260, 265, 303; ağaçlık 214
 mırmırık 165
 Mısır 206
 Mısır Çarşısı 153; tüccarı 108
 mıskal 417; bkz. musiki aletleri
 mızmar düdüğü 417; bkz. düdük
 miço 319
 Midilli 78, 206, 252; bkz. at cinsleri
 miğsel 94 not 42 bkz. mağsel
 mihaffe (mahaffe) 159, 334
 mihr 128; bkz. mehr
 mihrabiye 270
 mikraz (mikras; makas) 222; Prizren işi 221
 (bkz. kağıt mikrazı)
 mikraşçılar 153
 minder 80, 105, 134, 146, 188, 192, 230; çeşit-
 leri 217 (araba 217, boylu 192, erkan 192,
 217, 230, 231, kayık 217, koltuk 192, köşe
 217, sedir 217, seyir 217, uzun 217, yan
 217 not 70, 230, yemek 217)
 mine 245, 247; soğuk 245
 minekârî kalemkârlık 157
 mintan 65, 342
 Mirac-ı şerif 112
 mîr-i mîran rütbesi 256, 562
 Mirgûn Emirgân 214
 misafir: karşılama 66, odası 183; bkz. odalar
 misk 153, 223, 265; göbeği 303; kuyruğu 294;
 (mis) sabunu (Edirne) 48; sabunları 133;
 yağcılar 153; yağ takımı 286; ü anber 133;
 -li akide 164 (bkz. Şekerler)
 miskal kamışı 284
 miskçi 155
 misvak 193; kesesi 133 (bkz. kese)
 molade 330
 molla 95; sarf -sı 95
 muabbir 392; -ler (ünlü) 393
 muallim 82, 93

muamma 275; asmak 274 (bkz. tulumbacı kahveleri)
 muayede resmi 278 not 30; bkz. rikâb-hümâyûn resmi
 mubassırlık 348
 muganniye 302
 muğbeçe 319; bkz. meyhane
 muhallebici 310, 483; manzumeleri 482
 Muhammediye 96, 114, 231
 Muharrem ayı 334
 muhassıl 274, 563
 muhatap 316, 564; bkz. huzur-ı hümayun dersi
 muhibban-ı mevleviye 415
 muhızrlar 241, 564
 mukabeleci efendi 107
 mukallid 313, 429; -lik 300
 mumlar 209, 222, 223; çeşitleri (Arap, bal, balık nefesi, divanhane, fener, iç yağı, mihrap, sırık, şişe, Varna) 222; makası 184
 murabba 352
 murakabe 450
 murakkaa 198
 musahibe hanımlar 43, 138, 191, 211, 215, 232 (bkz. nedime hanımlar); manzumeleri 212-214
 Musevi 182, 243, 378, 416; haneleri 181, 182; hekimleri 373; hokkabazlar 63; kekiler (bkz. keki kadınlar); takkesi 243
 Mushaf-ı Şerif 38, 89, 137, 159, 198, 246, 269, 391
 musiki 301, 415-417; aletleri: 301, 415-417; aleti yapanlar 154; erbabı (ustaları) 199; -şinaslar 417, 418; unutulmuş aletler 417
 muslî 482
 musluk 193, 314; taşı 193; teknesi 194; -lu güğüm 89, 316; -lu sitil 316; -lu su küpü 203
 muska yazdırma. bkz. nusha
 muşamma 162; fener 162 (bkz. fenerler)
 mutaf 154, 312
 mutfak (bkz. matbah); harcı 200; takımları 133
 mutrib. bkz. sazende

muytab. bkz. mutaf
 mücelled 565; altınkârı 160 not 48
 mücellid 99
 mücerrebat-ı etibba 374
 mücevher 139, 145, 193
 mücevveze. bkz. kavuk çeşitleri
 mücevvid 198
 müderris 94-96, 163, 316; -lik 316
 müezzin 96; -lik 96
 Mühimme Divan Kalemi 102, 106
 mühimme-i nüvisan 106
 mühre 155 not 27, 222 not 84, 565
 mühür 106, 196; mumu 196
 mühürcüler 153, 155
 mühürdar efendi 62, 63, 66, 195, 196, 299
 mülkiye: icalı 253, 254; sınıfı 94, 101, 181, 253
 mümessek 44
 mümeyyiz 103; ağa 196; efendi 103, 104
 mümeyyizan-ı hülefa 106; bkz. kalem
 münadi 164 not 61
 müneccim 127, 393; -başı efendi 393; ser müneccim-i sultani 394
 münşi 196
 mürebbi/mürebbiye 51, 283
 mürekkep 222; la'l 273; -çi 154
 müsteşar 258
 mütevellî 269
 müzehhib 91, 154, 184, 296
 müzekkere 481
 nahıl (nakil) 137; demeti 233; bkz. çiçek demetleri
 nahiv (nahv) 93 not 40; bkz. ilm-i nahiv na-kübü'l-eşraf 274
 nakil 137; bkz. nahıl
 nakış 118, 185, 218; ustası 119
 nakkaşlık 160, 161
 nakş semai 417
 Nakşiler 444, 446; dergâhları 445
 na'l bend (nalbant) 251
 nalbur 154
 nalçacı 154
 nalın 48, 131, 246; -cı 154
 namaz 143, 268, 296, 392; bezi 131
 nargile 316, 341; marpucu 202, 275; şişesi 202; tabağı 202; takdimi 202; esrar -si 341

- na't (naat) 114; -ı şerif 114, 198, 265, 266; -ı Şerif-i Nebvî 114
natır 48, 348
nay (ney) 415, 423; çeşitleri 415; bkz. musiki aletleri
nayzen 415
nazarlık 41, 65, 80; takımı 37, 72, 73
nazır-ı umur 269
nedime hanımlar 63, 191, 210, 216, 231; bkz. konaklardaki vazifeliler
nefes 199, 301
nefs-i padişahı 203
nemekahu. bkz. ketebe
nerdüban 187, 192, 193, 232
neşideler 68
nevbe 285
ney. bkz. nay
nezir 279
nısfıye. bkz. nay
Nif hasırı 215, 304
niğârpâre 242; bkz. kumaşlar
nihali 132, 201
nikâh 126-129; akdi 127; bedeli 126
ninniler 54-56
nişan takma 126
nişancı efendi 106
niyabet 101
niyet kuyuları 399
Nizam-ı Cedid 338
nöbet şekeri. bkz. şekerler
nukud (nakid) 164
nusha (nüsha; muska) 38; şirinlik -sı 398
nushacılık 396
oba 379
ocak 379, 380; -lı 377 not 29
ocakçı 190, 207 od taşı. bkz. ot taşı
oda hizmetçisi 210
odalar: çeşitleri (kahve ocağı 201; kiler daire si 202; ahçıbaşı 190; cami 189; çubukçu 191; divan efendisi 280; ferace 64, 191; gelin 134; harem kahyası 192; imam efendi 198; kahve 201, 210; kahya 211; kandilci 209; kapıcı 186; kitapçı 271; koltuk 189; kürk 189; kütüphane 189; lihye-i saadet 189; mabeyn 189; misafir 183; mühürdar 196; oturma 192; resmi misafir 192; sandık 183, 192; sesime gel 187; sofracı 191; tablakâr 190; takatuka 191; yatak gelinin 134, 183, 192, 304; yemek 189
oda-nişin 95
odalık 330; isimleri 501
oduncu 154; odunluk 191
oğulotu 140. bkz. melisa
ok 405; çeşitleri 405, 406
okçu 154; -başı 406
Okçular Tekkesi 405
okçuluk 405; hünerleri 405
okka 166, 185, 211
Okmeydanı 405
okuyucu 126, 395; -ya çıkma 62, 79
omuz bezi 37
orta bahşişi 71, 128, 146, 301
orta sandığı 281
ortaoyunu 63, 423; bkz. meydan, zuhuri
Ortaköy 318
oruç 272; bkz. Ramazan
Osmanlı 410; bkz. tavla oyunları
Osmanlı: adab-ı muaşeret 291 (bkz. adab-ı muaşeret); argosu 441; donanması 337 not 24; hanesi 251; sultanları 257
ot taşı (od taşı) 201
ot toplama günü 398
ota koyma 397; bkz. karışık zenciler
oturtma saat 225; bkz. saatler
oya 184
oyun tahtası 409; takımı 301
oyuncakçılar 153, 284, 308
öd ağacı 81, 87, 109, 158, 267, 271, 286; tütsü-sü 376 (bkz. tütsü)
ödül 408; bkz. güreş oyunu
öküz arabası 215; bkz. arabalar
önlük 65
öreke 243
örfi 241; bkz. kavuklar
örtüler: esvab 138; kavuk 135; sini 132; sofra 132; yastık 131, 135; yemek 132
örücüler 154
özengi 190, 206; bkz. eğer takımı
paça günü 137, 144-146, 148, 423
paçacı 154
paçalık elbise 145
pafta 43, 48, 190, 219, 225

palan 206, 254
 palyaço 426; bkz. pusatçı
 pamuk 184
 pamukçu 154
 papaz mendili 245; bkz. mendil
 para 159, 197; kesesi 52
 Pariskâri 157; bkz. kuyumculuk
 parmaklıkçı 154
 parpıcı 377; bkz. hasta tedavi eden kadınlar
 parpılama (parpullama) 377 not 29
 parsa 427
 Paskalya 291; çöreği 291
 Paşa Bahçesi 305
 pay-bend. bkz. payvand
 paytak 410; bkz. satranç
 payvand (payvant) 190
 pazar: kayığı 85, 258 (bkz. kayıklar); küfesi
 129; mendili 244 (bkz. mendil); -a çı kar-
 ma 331 (bkz. esir pazarı)
 pazarlar (avret, balık, bat, bayat, cuma, çar-
 şamba, esir, salı) 154
 pazubend 206; bkz. bazubend
 pazvand (pazvant) 190
 peçiş 410
 pehlivan: güreşi 407, 408; kisvesi 408, 429;
 meşhur -lar 407
 pekmezler 165, 167
 pelenk 406; bkz. ok çeşitleri
 pelesenk 223
 penbezâr 259, 425
 pencik 331
 pençsenbih 137 not 12
 perde 134, 188, 216, 267, 304; araba 256
 pereme 259 not 31; bkz. kayıklar
 perendebâzlar 429
 perhiz: sahanı 133; yemekçisi 149, 332
 perişanî 241; bkz. kavuklar
 periler 396, 398; Padişahı 424; -e Karışma
 424 (bkz. çengi oyunları)
 pero küpe 138, 139
 peşkir (pişkir) 118
 peşrev 417; bkz. ok çeşitleri
 peştahta (piştahta) 159
 peştamal 131, 313; kuşatma 111 not 82
 Peştemalcı Hanı 153
 peştemalcılar 154
 peygamber efendimiz 266

peyk 242 not 7
 peyke nöbetçisi 313; bkz. hamam
 peyki 233; bkz. çiçek demetleri
 peynir şekerî 282
 pırpır 242; bkz. kavuklar
 pide 167, 271; saray -si 203
 pilavcı 190, 207
 pir 109 not 79, 111, 113
 pir-i mugan 319
 pirinç: kase 191; şamdan 189
 piriol. bkz. saatler
 piş 205
 pişar 406; bkz. ok çeşitleri
 pişekâr 70, 435; kıyafeti 435
 pişkir (peşkir) 118
 pişkabza 407; bkz. pehlivan güreşi
 piştahta 159
 pişüva 109
 piyano 416; bkz. musiki aletleri
 Pomak 407
 porselen 41, 43, 129, 130, 132, 136, 225,
 228, 265, 270, 296; bkz. Saksonya
 portakal şişe 349
 potur 206
 puf böreği 300
 pul 132, 139, 197, 218
 pulad 203, 220, 271; tepsi 203, 220
 punkar 417; bkz. musiki aletleri
 pusatçı 425, 426 bkz. yoğurtçu
 puta 406; bkz. ok çeşitleri
 rahat-ı hulkum (rahat lokum) 164, 279
 rahle 87, 88, 92, 266
 rakkas 301, 320
 rakkase 302, 424; bkz. oyuncu cariyeler
 raks 73, 426
 Ramazan 115, 199, 268-279, 283, 318, 338,
 429; bayram şekerleri 279 (bkz. şekerler);
 bayramı 93, 96, 277; davulcuları 275;
 geceleri 271, 277; harcı 371; hazırlıkları
 268; hediyesi 271, 272; merasimi ve tebrik
 277-279
 rastıkçı 154
 ravend-i çini 375
 ravza 301; bkz. musiki aletleri
 rebab 301; bkz. musiki aletleri
 reçel 185, 203, 268
 rehavili saat. bkz. saatler

- remil/remmal 394, 395
 remis (remz) 58
 rencber 154
 reis 259
 reisü'l-kurra 86; bkz. darü'l-kurra
 reisü'l-küttab 480
 resm-i: hatt 157; hitan 73 (bkz. hitan cemi-yeti)
 reşme 206; bkz. at takımları
 rık 220; altın 220, 273; bakır 220
 rık'a (rık'a) 105
 rıkdanlık (rıkdan) 220; bkz. yazı takımı
 Rıfai 241, 444, 446, 449; tarikatı 399
 rical 42, 47, 115, 118, 130, 137, 181, 194, 195, 199, 201, 202, 205, 217, 241, 253, 409
 rıkab-ı hümayun resmi 278
 risale 83
 Riyaset-i Küttab Dairesi 103
 rızan 406; bkz. ok çeşitleri
 Rodos ihramı 217; bkz. ihram
 rubailer 274
 rubye (rub'ie) 159
 rugan 257
 ruh 410; bkz. satranç
 ruhsat 92, 405; -ı resmiyye 99
 Rum 182, 425; cemaati 181; delikanlıları 425; köçekleri 425; tavşanları 425; Tatavla ve Yeniköy 425
 Rumca 354
 Rumeli: beylerbeyi 256; hergelesi 252; Kazas-keri 100, 101
 rüküş hanım 48, 397; bkz. karışık zenciler
 rüsumat nazırı 258
 rüüs 106; kalemi 102
 rüya tabiri 393; bkz. muabbir
 Sa'adiler 444, 448, 450
 saatler 128, 136, 186, 187, 192, 224-227; rehavili 136, tam kuburlu 209; zarflı. bkz. cep saatleri); kesesi 246 (bkz. keseler); zarfçısı 154
 saatçiler 153; bkz. esnaf
 sabah kahvesi 292
 Sabuncu Hanı 153
 sabun: 133, 193, 207, 228, 48; -luk 183
 saçakçılar 154
 saç 141 not 20; bahşişi 47, 141 (bkz. bahşiş)
 saçma dökme 71, 432; bkz. def çalma
 sadat-ı kiram 241
 sadrazam 99, 101, 103, 203
 saf seccadeleri 198; bkz. seccadeler
 Safer ayı 51, 123, 127
 safran (zağfıran) 375
 sağlık: kuralları 374; tedbirleri 374
 sahaflar 154, 269
 sahan takımları 132
 sahare (sahhare) 284; bkz. sandıklar
 sahilhane 78, 160, 182, 186, 208, 214-216, 231, 303, 306 (bkz. yalı); bahçeleri 183, 192, 208, 231; taksimatı ve döşenişi 215; hamamı 216
 sahlep 230
 sahn-ı seman 98 not 53
 sahtiyan 244
 sahur 272; bkz. Ramazan
 saka 183, 186, 204
 sakaf 95
 sakal: bırakma (bkz. irsal-ı lihye); tarağı. bkz. taraklar
 sakankur (sakangor; sakangur; sakarikor; sekenkur) 47, 89, 196
 sakız 183
 Sakız adası 155; dimisi 243 (bkz. dimi); kemhası 243 (bkz. kemha)
 sakız dolapları 214
 sakızlı simit 203
 Saksonya 41, 43, 129, 130, 132, 136, 225, 227, 265, 269, 296
 sal 337
 sala 388
 salapurya. bkz. kayıklar
 salaşpur 191; bkz. bez dokumalar
 salât-ı ıyd 280
 salât-ı müniciye 84
 salât ü selam 39
 saldırma 329
 salep 194
 salıncak 232, 283, 307
 salma neferleri 242 not 6
 salta 188 not 55, 255, 316, 343, 424
 saltanat kayığı 259; bkz. kayıklar
 samanlık 190

Samatya 318; -lının zilleri 424 not 6
 samur 135, 242; bkz. kürkler
 sandal 215, 258; cinsleri 258; bkz. kayıklar
 sandal ağacı 133
 sandal yapıcısı 154; bkz. kayık
 sandık 129; cinsleri 218, 219, 284; eşyası 185;
 odası 183, 192 (bkz. odalar)
 Santur 416, 423; bkz. musiki aletleri
 saraç 154, 251
 Saraçhane Çarşısı 251
 saray: fodlası (bkz. fodla); baştabibleri 372
 (bkz. ser-etibba-yı sultanı); kırmızısı 375
 (bkz. halk ilaçları)
 Saray-ı Hümayûn 115 not 94, 160, 242,
 247, 260, 334, 441, 480; ebesi 371
 sarf 93 not 39 (bkz. ilm-i sarf); mollası 95
 (bkz. çömez)
 sarı mangal 188, 197; bkz. mangallar
 sarı mest 80
 sarık 100, 101, 241, 242, 424, 444
 sarılık ve dil altı kesenler 380; bkz. hasta
 tedavi eden kimseler
 sarısabur (sarısabı) 52
 sarkıtma 134, 139; köstek 227
 sarma. bkz. pehlivan güreşi
 sarma iş 131; bkz. işlemler
 satarehu 93 not 37
 satranc-ı urefa 410
 satranç 408; -cılar ünlü 409, 410
 savat 157, 245
 Saye-i Şahane 103, 104
 saz: faslı 301, 416; takımı 73, 301, 303, 305;
 talimi 301; ve söz alemleri 73
 sazende 73, 300, 301, 305
 sebze 236; bahçevanlığı 155; bostanları 214,
 310; -lik 208
 sebzeci/sebzevatçı 154, 183, 190, 231
 seccadeler 44, 92, 99, 127, 131, 198, 217, 218,
 267, 304
 sedef 99, 159, 160, 246; -çiler 153, 154,
 159, 160
 sefaret yalıları 182
 sefertası 134, 307
 sehm (sehim) 406; bkz. ok çeşitleri
 sekenkur (sakankur). bkz. sakankur
 seki 253; bkz. at nişaneleri

selam ağası 255
 selamlık 189, 190, 198, 199, 204, 207, 209,
 267, 297; bahçesi 191; sofası 191
 Selamsız (Üsküdar) 342
 Selanik: işi mangal 133, 188; -in kırmızı mi-
 naresi 132
 selatin: camileri 97, 269; sarayları 181
 selatin-i izam 199
 selimi 241
 sema 442, 449; -hane 444
 semai 199, 301
 semaver 133
 semer 206, 254; -ciler 153
 sepet 126, 129; kapaklı örme 307; şeker 164;
 -çiler 153, 154
 sepici 155 not 26
 ser: amedan-ı hulefa 106; canbazlık 428; etib-
 ba-ı sultanı 372; etibba-ı şehriyari 372;
 halife 104-106; nöbet 313 (bkz. hamam)
 seraser. bkz. kumaşlar
 seraydar (saraydar) 62, 194, 207; kahvesi 315
 sereng (serenk) 218; bkz. kumaşlar
 sergiler 270; bkz. Ramazan sergileri
 serkizkârî 244; bkz. mendil
 serpuş 242
 servi 159
 sesime gel (resmi oda) 187
 setri (setri) 65; bkz. setre
 sevai 130, 135, 218; bkz. kumaşlar
 sevvedehu 93; bkz. ketebe
 seyir: günü 86; yeri 85, 308; aynası 134, 224,
 307; çantası 134, 307; hazırlıkları 308;
 ihramı 85 (bkz. ihramlar); minderi 217
 (bkz. minderler); takımı 72; tası 134, 228
 seyirlik oyunlar 78
 seyis 62, 80, 190, 194, 205, 206, 216, 252; -başı
 206; -ler kahvesi 315; (bkz. kahveler)
 seyislik 155
 sıbyan mektebi 82, 84, 86, 89-91, 93, 101, 113
 sıcaklık 314; bkz. hamam
 sıçan dişi 131
 sıkma potur 206, 481; bkz. potur
 sıla etmek 155
 sıracı 43, 46, 72, 423
 Sırbistan 165
 sırık hamalı 155

- sırıkçılar 154
sırma 38, 43, 44, 48, 64-65, 67, 73, 88-89, 92, 106, 126, 127, 130-132, 135, 136, 138, 140, 188, 217, 244, 246, 255; işleme 127, 190; kolan 80, 244; püskül 190; saçaklı 64, 81, 88, 92, 99, 217; şerit 43, 80; tırtıl 64, 218; zihli 80; cepken 140; çevre 89, 92, 126, 244; eğer 80; Forma 80; futa 112; seccade 81, 91; setre 80; -cılar 153
sıvacı 154
sikke 242
silah 190, 204; -lık 255
silahşör 190
silahdar ağa 255
Silahdar Ağa Çeşmesi Çayırı 85
silsile-i: müderrisin 99; tahsil 97
sim 246
sima' bkz. sema
simit 167, 269, 284; -çi 284, 310
sinameki 375
sinekemanı. bkz. musiki aletleri
sineklik 134
sini 133; örtüsü 132
sipah 415
sirkencebin 165
sitol 67, 228, 281, 316; bkz. berber
sitol 67, 132, 145; bkz. kahve takımları
Sivas 252, 425; ahalisi 155, katırları 253, siyahi 114, 309, 337 (ayrıca bkz. esir); cariyeye 330 (bkz. cariyeye)
siyadet 41, 139
sof 246; bkz. kumaşlar
sofa 183, 187, 191, 193, 194, 215, 232, 304, 306
sofçu 154; Hanı 153
sofra 203; iskemlesi 132; takımı 130
sofracı: kalfa 193 (bkz. kalfa); odası 191 (bkz. oda); -başı ağa 203
soğuk bez 52; çiçekli 303; bkz. bez dokuma
soğuk mine 226
soğukluk. bkz. hamam
som 65, 73, 131, 139, 144, 158, 246
soma 136, 160, 187, 188
somon 167
sorguç. bkz. çiçek demeti
sorguç 242 not 7, 247
soygun 43, 44, 66, 138, 142, 144-146, 460
söz kesme 125
su: güğümü 184; hazinesi 190; ibriği 220 (bkz. yazı takımı); kırbaları 329; kileri 191; kuyusu 183; küpü 203; sürahisi 134; testisi 183; vermek 297
sucu 154
Sudan 208, 329, 396; zencileri 208, 396
sudur 282
suhte kandil 222; bkz. kandil
suleha 163, 392
Sulukule 342
sur 428; -ı hümayun 407, 428
sûranî 80
Sure-i Şerife 143
Suriye 333
surre 333; surre alayı, emini 333
surtika tertibi 375; bkz. halk ilaçları
susamcı dolmacı kadınlar 335
susamcılık 397
suyolcu 155
suzeni 130, 131, 218; bkz. işlemler
subye 166
sühanveran 274
sülale-i tahire 139
Süleymaniye 165, 339; işi mangal 133, 188
sülüs 84, 89-93, 114, 156
Sümbüliler 444
süngerlik 220; bkz. yazı takımı
sünnet 265; Nuh peygamber 265
sünnet: düğünü 65 (bkz. hitan cemiyeti); ertesi 72; hazırlığı 62; 67; hediyeleri 68, 69; kıyafeti 65; yatağı 64; -çi 91
süpürge 194; -ci 155
sürme 247, 377
süt: babası 140; hakkı 49, 51; hemşire 49; kadehi 81; kardeş 49, 51, 127; nine 49, 53, 79; validesi 49, 51, 128, 143; verme 43-51
süzme 265; bkz. aşure
Şaban ayı 269
Şapsuğ (Şapsih) 50, 330; bkz. Çerkez kabileleri
şah 410; bkz. satranç
şahin 247
şair/şaire 115, 479, 480

şakird 89, 90, 106
 şal 41, 43, 44, 47, 65, 80, 82, 89, 126, 128, 130, 131, 135, 137, 138, 140, 185, 195, 218, 244, 246, 266, 316
 şalaki 65; bkz. kumaşlar
 şalcılar 154
 şalî. bkz. kumaşlar
 şalvar 207 not 55; dökme şalvar 309
 Şam 206, 207, 243; alacası 244; hırkası 243; kumaşı 217; şalı 244
 şamata teli 85, 274
 şamdan 187, 189, 192, 209, 216, 230, 267; cinsleri 223
 Şamlı 334
 şap 80, 130, 137
 şaraplar 321
 şarkı 199, 301
 şayka 259
 şebeş 254
 Şehzade Camii 334
 şeker 85, 129, 164, 265, 266, 284, 309, 376; cinsleri 164; külâhı 83, 266; parası 270
 şekerleme 144, 164
 şem'a 270
 şemail 98
 şemame 133, 377
 şehri zurna 417; bkz. zurna
 şem endam 406 not 5; bkz. ok çeşitleri
 şemle 246 not 25
 şepcah 405; bkz. yay çeşitleri
 şerafet 41, 139
 şerbet 99, 126, 146, 164, 216, 266; bardağı 89, 132; güğümü 132; üzüm pekmezi 165; -ci 284; -hane 318; -lenmek 399;
 şerbetlik 203, 269; şeker 111, 269
 şeref-i şems 156
 şeriat 197
 şeyh 159, 241, 245
 şeyhü'l-İslam 95 not 44, 99-100, 182, 203
 şeyhü'l-ulema 97 not 47
 şeşhane 226
 şeştar 417; bkz. musiki aletleri
 şikk-ı evvel defterdarlığı 480; bkz. defterdar
 şıpşıp 139, 244; bkz. terlik
 şırlağan yağı 378
 şib 242, 425; bkz. kumaşlar

Şifake 330; bkz. Çerkez kabileleri
 şifa-i şerif 90, 98, 114
 şifalı: otlar 183; sular 377 (bkz. damıtılmış sular)
 Şile çekdirmesi 259; bkz. çekdirme
 şilte 130
 şimşir 159, 192, 246; bkz. çemşir
 şimşirbaz 429
 şirazi 407; bkz. pehlivan güreşi
 şişe: kandili 222 (bkz. kandil); mumu 222; şişebaz 429
 şişeci 154
 şitaiye (şitaiyye) 480
 şive 90
 şive-i hatt 90
 şuhur-u selase 95, 96; cerri 96
 şurefa 241
 şuruplar 164, 165
 tabibler 372, 376
 tabaklar 183, 193, 194, 203; mertebani büyük 203; Saksonya 183; yemiş 203
 tabaka-yı ula ricali 306, hanımları 306
 tabla taşıyanlar 63, 189, 190, 207
 tablakâr. bkz. seraydar
 taclar 242
 tacir 163 not 57
 taht-ı revan 159
 Tahir ile Zühre 424; bkz. çengi oyunları
 Tahtakale 424
 Tahvil Kalemi 102 not 65
 takatuka (taktuka) 191
 takdime 146; -i şakirane 118, 119
 takiye (takye; takke) 37, 241, 242
 taklit yapanlar. bkz. mukallid
 ta'lik hat 156, 481
 talika. bkz. arabalar
 talim-i ibtidai 114
 talim-i hat 89; bkz. yazı talimi
 tam 209; bkz. saatler
 tamiye 113 not 89
 tanbur 416; bkz. musiki aletleri
 tandır 131, 230-231; örtüsü 131; şamdani 223; teşrifâtı 231; toplantılar 231; yorganı 131, 231; -başı eğlenceleri 230
 tandırname 230 not 105
 tarak: hamam 247; saç 246; sakal 245, 247

- tarakçı 154
 tarih 296; söylemek 405
 tarik 406; bkz. ok çeşitleri
 Tarık-i Bedevi 241
 Tarık-i Kadiri 241
 tarz-ı has 406 not 5; bkz. ok çeşitleri
 tarz-ı tahrir 90
 tasbaz 161
 taşçı 154
 taşra: medresesi 94; vüzerası 195, 254
 tatil dersi 97
 tatlı çörek 203
 tatlı 66, 127, 203; cinsleri (aşure 265, 334;
 ayva tatlısı 273; baklava 271; dilber duda-
 ğı 271; elması 273, 300; elmasiye 300; ful-
 ya 203; gaziler helvası 271; irmik helvası
 85; kelle şekeri 37; limon çiçeği 203; lok-
 ma 79, 83; muhallebi 310; revani 271, 300;
 sakız 203; samsa 271; sütlaç 85; şekerpare
 271; un helvası 278 (bkz. gaziler helvası);
 kaşığı 145; takımı 132; -cı 190, 207
 tavhane (tabhane) 334
 tavla 410
 tavla uşağı 205
 tavşan oğlanları 425; bkz. köçekler
 tavşanlar. bkz. sahilhane bahçeleri
 tavuk 208; kümesi 184
 tavukçu 154
 tavus 247
 taye (daye) 49, 50, 52, 53, 62, 68, 79, 82, 93,
 113, 123, 128, 140, 143, 231, 331; kalfa
 49-52
 tebdil kayığı 258; bkz. kayıklar
 teber 486
 tebrik: bayram 277; hac (bkz. tehniye cemi-
 yeti); yeni hane 295
 tebrik-i menzil 295, 296
 tedris-i ulum 101, 163
 tefarik 43, 245, 294
 tefe'ül 391
 tefsir 98 not 53
 tehniye cemiyeti 285, 286 (bkz. hac)
 Tekakuzana 330; bkz. Çerkez kabileleri
 tekbir getirme 285
 tekerleme 56
 Tekfurdağı darısı 165
 teknil-i nüsah etmek 99
 tel 132
 telli: istufe 43 (bkz. istufa); sevai (Hind sevai-
 si) 130, 135, 139 (bkz. sevai)
 temenna 44, 103-105, 106, 140, 143
 tenekeci 155
 tenezzühgâh 304; bkz. mesire
 tepe camlı 192
 tepe penceresi 160
 tepsi: bağa 209, 227, 230; gümüş 128, 144-
 147, 201, 203; pulad 220 (bkz. kahve
 tepsileri)
 teravih 272; bkz. Ramazan
 terazi (canbaz terazisi) 428
 tersane 337
 terkeş 260; bkz. çubuk
 ter yatağı 38
 terlik 126, 131, 139, 244; gecelik 126; Mısır
 424; şıp şıp 139, 244; tütüncü 274
 terziler 154
 tesbih 269, 286; -ciler 153
 teşrifat: usulü 376; -çı 102 not 65
 tevbih 196
 Tevkîfhane 341; bkz. Kulealtı
 tevşihler 199
 tevşihhan 266
 tezgahçı. bkz. destgâhçı
 tezhib (tezhip) 91
 tezkire-i şuara 480
 Tıbhane-i Amire 373 not 11
 tıbbi bitkiler 377
 tımar 205
 tırpan. bkz. pehlivan güreşi
 tırtıl 64, 130, 132, 135; bkz. işlemeler
 tir 405 (bkz. ok); -keş 406 (bkz. ok çeşitleri)
 tirendaz 405; -lık 405; bkz. okçuluk
 Tiryaki Çarşısı 339
 tiryakiler: afyon 273, 339; enfiye 339; esrar
 340, 341; tütün 339
 tomar 188
 tombak 133, 223; saat 226
 tomruk ağası 410 not 28
 Tophane işi 130; bkz. işlemeler
 Topkapı Sarayı Hümayun 160
 torba gezi (torba kezi). bkz. ok çeşitleri
 tornacılar 153

tosbağacı kadınlar 374; bkz. hasta tedavi eden kadınlar
 toz bağı (tozluk, tozluk bağı) 327,481
 tömbeki 202; bkz. tütünler
 Trablus: burnusu 243; ihramı 136, 188, 192, 217; kuşağı 329; şalı 244
 Trablusgarp 243, 332
 Trabzon bezi 243
 tudî 441
 tuğ 256
 tuğrakeş efendi 106
 tulumba 95, 222; bkz. tulumbalı kandil tulumba 204, 329; -cı 274, 328, 339, 427; kahveleri 274, 318 (bkz. kahveler); kıyafeti 329; terimleri 441, 477; yemenisi 328; kullandığı sözler 478; -cılık teşkilatı 328 not 1 tulumbalı kandil 95, 222; bkz. kandiller
 Tunus battaniyesi 217
 turna 247
 turuk-ı aliyye 241
 turşular 185, 203
 tutya (tutiya) 247, 377; bkz. sürmeler
 tüccar sınıfları: Asmaaltı 108; Avrupa 108 not 74; Hayriye 108 not 74, 108; kantariye 108; Mısırçarşısı 108
 tüfek 190; -çiler 153
 tül 41, 44, 47
 Türk Derneği 29,32
 Türk Ocağı 29,32
 Türk Yurdu 29,32
 Türkiye uleması 97 not 47
 türküler 336, 426
 tütsü 40, 398
 tütün 260, 269, 273; çeşitleri 202; tablası 202 (bkz. çubuk tablası)
 tütüncü 269, 273; dükkanları 273; kıyafeti 274; terliği 274; -başı ağa 202 (bkz. konaklardaki vazifeliler)
 Ubih 50, 330; bkz. Çerkez kabileleri
 uçkur 184
 ud 416; bkz. musiki aletleri
 uğur 387; -lu sayılanlar 387-389; -suz sayılanlar 389-391
 ula sınıfı 195

Ulah çalgısı (erganun). bkz. musiki aletleri
 ulema 99, 100, 159, 163, 182, 197, 260, 274; sınıfı 94, 281 (bkz. ilmiyye)
 ulum-ı riyaziyye 373; Arabiyye 93
 un kurabiyesi 278
 Unkapanı 153, 165, 283
 usta (usta hanım) 43, 48, 66, 138
 usta çıkarmak 111
 usta yayı. bkz. yay çeşitleri
 usturalık 112, 316; bkz. berber
 usturpa 329
 usul-i: kıraat 89; musiki 114, 115, 199, 301
 Uşak halısı 187
 Uzunçarşı 159

üç çifte (bkz. kayıklar); harem kayığı 260
 üç tuğlu vezir. bkz. vezir
 ümera 106, 241 not 3, 338; -yı askeriyye 253
 ümmü sıbyan 38; duası muskası 38
 Üsküdar 182, 308, 342, 398; çatması 188 (bkz. çatma); işi kubur 221 (bkz. kubur)
 üsküfî kavuğu 242; bkz. kavuklar
 üstadan-ı müzehhiban 90
 üste giyilenler 243.
 üstufe (istufe) 334; bkz. kumaşlar ütücüler 154
 üzerlik 55; otu 40
 üzüm pekmezi 165

vakıf 265; pazar kayığı 258 not 26 (bkz. kayıklar)
 vakt-i: mes'ud 156, 393; sa'd 112,221
 vakanüvis 102 not 65
 vampir 399; bkz. hortlak
 Van 157, 207
 varakçı 153,154
 Varakçı Hanı 153
 Vaynu 329; bkz. Sudan
 vekilharç ağa 62, 191, 195, 199, 207, 208; bkz. konaklardaki vazifeliler
 Veli Efendi Çayırı 85, 307,308
 velime cemiyeti 137; bkz. düğün
 vezir 181,241,255; üç tuğlu 255
 vezir tuğu 233; bkz. çiçek demetleri
 veziri kağıt 222; bkz. kağıtlar
 vezirkârî çatma 136; bkz. çatma

vezneciler 153
 vükela 99-102,109, 163, 194, 195, 206, 217, 219, 241; daireleri 204
 vükela-yı: devlet 99; mazulin 104
 vüzera 50, 94, 100, 125, 181, 186, 189, 190, 194, 195, 197, 199, 200, 201, 202, 204, 205, 207, 216, 241,
 251, 273; daireleri, konakları 205, 299 (bkz. konaklar); haneleri 251; konaklarında hizmet edenlere davranışları 298; konaklarında oyuncu cariyeler, sazandeler 301; kütüphaneleri 197, 198;
 meclisleri 300; sahilhaneleri 216, 231 (bkz. sahilhaneler)
 yağ 377; altı 300
 Yağ Kapanı 153
 Yağcı Hanı 153
 yağlık 88; -çı 153; -çı işi 184; -çılar 153, 154
 Yahudi: köçekler 425 (bkz. köçekler); kuklası 429; meyhaneleri 321 (bkz. meyhaneler); rakısı 321
 yalı 211, 214-216 (bkz. sahilhaneler); sandalı 258 (bkz. sandallar)
 yaldız 190, 258
 yamçılar 206
 yan kalfası 142
 yan minderi 217; bkz. minderler
 yanaşma 190
 Yanbolu abası 243 (bkz. abalar); kebesi 133
 yangın: memuru 204 (bkz. karakulak ağa); nöbetçisi 203; bkz. tulumba.
 Yanya 155
 yapıştırma. bkz. yüz yazısı cemiyeti
 yardak 71, 432; bkz. hayal oyunu
 yardım sandığı 111
 yasemin 233; bkz. çiçekler
 yastık 129, 131, 194, 204; aynası 133, 224 (bkz. aynalar); saati 226 (bkz. saatler); yüzü 131, 184;
 yazma 131; yüz 131
 yaşmak 43, 66, 123, 142; bohçası 131; içlik 43, 66, 307
 yaylar (deliferhad, hurrem, şepcah, tozkoparan, usta) 405

yazar 320
 yazı: levhası 188; muallimi 93; takımları 189, 219-221; talimi (hokka 219-221; kağıt mıkrası 220; kalemdan 220, 221, 545; makta' 220; rıkdanlık 220; su ibriği 220; süngerlik 220); cinsleri (celi 93; divani 105; nesih 84; rık'a; sülüs 84, 89, 92, 156; ta'lik 156, 296)
 yazıcılık 348
 yazma 64, 130, 217; bohça 427; el çevresi 199; mendil 244; seccade 217 (bkz. seccadeler); yastık 217; yemeni (içi dolu) 126, 244, 308; yemeniciler 153, 184 yazmalar: (el, fabrika, Kadıköy, kalemkari, Kandilli, münakkaş, Rumelihisar, Samatya, Üsküdar) 218
 yedekçi 155
 yedi çifte 257; bkz. kayıklar
 Yedikuleli tarzı. bkz. tarz-ı tahrir
 yedi püskül asma 435
 yeksuvar 406; bkz. ok çeşitleri
 yeldirme 307; bkz. gürde
 yelek 406, 593 (bkz. okçuluk); yelek çeşitleri: kartal, kuğu kuşu, toy kuşu 406
 yelpaze 134, 194, 247
 yemek 69, 85, 92, 95-96, 100, 111, 127, 128, 145, 266, 271, 272, 280, 286, 297, 299, 304, 308; havlusu 131; iskemlesi 185; minderi 185; odası 189 (bkz. odalar); örtüsü (Mardinkari) 132; sahanı 132; sinisi 185; şiltesi 132; tablası 183,191,209
 yemekler: ev yemekleri 185; asma kabağı dolması 304; börek; çarpma böreği 185; puf böreği 185, 300; su böreği 185; bumbar dolması 269; emir dolma 300; enginar 307; gerdan söğüş 306; gözleme 185; hindi derisinden çorba 300; hindi tulumbası 300; kiremitte kefal 305; köfte 300; kuzu dolma 304, 307; sakız kabağı dolması 304; saraykâri yumurta 271; soğuk paça 271; tavuk 300; tavuk kızartma 304; yedi kardeşler 300; zerde 138; zeytinyağı bakla 307
 yemeni 244, 372 (bkz. baş yemenisi); yazma 154, 184; içi dolu (çiçekli) yazma 126, 244, 308

yemeni 283 (bkz. ayak yemenisi); tulumbacı
 -si 328; -ciler 153, 154
 Yemeni dümbeleği. bkz. dümbelek
 yemiş 73, 96, 230; bıçağı 133; dolabı 159,
 tabağı 133; tepsisi 133; -çiler 193
 yemlikler 190
 yenge hanım 142-144; bkz. düğün
 Yeniköy 157, 305
 yeşilduvak 37; bkz. duvak
 yeşim 158, 245
 yer takımı 217; bkz. yan minderi
 yıldız taşı 158
 yiğitbaşı 315
 yoğurtçu 300, 426; bkz. pusatçı
 yol sandığı 219; bkz. sandık
 yonca 303
 yorgan 129, 130, 135, 218, 303; abanı 218;
 basma 218; çivit 218; darphane işi 218
 (bkz. abanı yorgan); diz
 130; ipekli 218; işleme 218; kışlık pamuk:
 tandır 131, 231; yazlık ince 18; yazlık
 pamuk 130; yazma 218;
 -cılar 154
 yörük: besteler 301; semai 417
 yular 190, 206; bkz. hayvan malzemeleri
 yumurta tavası 91
 yumurtacılar 153, 154)
 Yunan 353
 Yusufi 241; bkz. kavuklar
 yük arabacısı 155; kahvesi 315 (bkz. kahve-
 ler)
 yüksük 406; bkz. zıhgır
 yüz görümlüğü 125, 144, 299; yazısı (bkz.
 düğün); yazısı cemiyeti 142; yazısı günü
 139; yazısı merasimi 142 (bkz. düğün)
 yazmak 139
 yüzme 78
 yüzük 155; oynama 212

 zabitan 338; -ı aklâm 106
 zadeğân 106, 425
 Zağfranbolu 155
 zağfıran (safran) 191
 Zahire Kapanı 153
 zahireciler 153

zater 377
 zayıç 393, 394; -i talî-i âli 393
 zemberek 374
 zembil 186
 zemzem 113, 271, 285; -i Şerif 113, 271; -lik 285
 zenci 333, 335, 396, 291; cariyeler (Habeşi,
 siyahî; bkz. carîye), carîye isimleri 502;
 köleler 332, 333; başalan 398 (bkz. karışık
 faniler); karışık 396, 398; ayrıca bkz. ota
 koyma
 zenne 70 (bkz. hayal; zuhuri); -ciler 154, 345,
 425
 zerbâf 242; bkz. kumaşlar
 zerde 138; bkz. tatlılar
 zerdeste 158
 zerduz 425
 zergerdan 406 (bkz. ok çeşitleri); boynuzu 7
 zeybek 348
 zeytin kökü 245
 zıbın 37, 65, 302
 zihgir 406
 zırva 95
 zih (zıh) 66, 80, 129, 131, 135, 220
 zil 73, 285; köçek 274; Kumkapılı'nın 424 not
 6; Samatyalı'nın 424
 zilli maşa 284
 zira 429
 ziyafetler 299
 zobu 62, 194, 200, 201, 205, 209
 zolota 159
 zor oyunu 428
 zorbaz 429
 zuhuri kolu 70, 423, 430, 435 (bkz. meydan
 oyunu; orta oyunu); oyuncular (Kavuk-
 lu, Pişekar) 435; oyunları (Ağalık, Bahçe,
 Hamam, Mahalle Baskını, Tımarhane,
 Yarışçılık) 435
 zürefa 117, 184
 zurna 274, 435; çeşitleri (Acemi, Arabi, asafî,
 cura, kaba, şehri) 417; bkz. musiki aletleri